

รายงานการวิจัยเชิงสังเคราะห์
โครงการวิจัยทางการศึกษากับชุมชน

เรณู

อนุชน

กริมกมล

ผศ. พึ่งพิศ

พรรณธิวา

อรรฐาเมศร์

หวลทรง

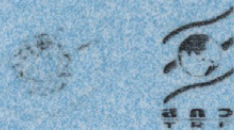
มัทธนวิศัลย์

จักรปิง

เจต๊ะวรรณ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.ภาค)

2547

รายงานการวิจัยเชิงสังเคราะห์
โครงการวิจัยทางการศึกษากับชุมชน

เรณู	อรรฐาเมศรี
อนุชน	หวลทรง
กริมกมล	มหัทธนวิศัลย์
ผศ. พึ่งพิศ	จักรปิง
พรรณธิวา	เจต๊ะวรรณ

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.ภาค)

2547

สารบัญ

1. หลักการและเหตุผลทางการวิจัยการศึกษากับชุมชน	1
2. แนวคิดการศึกษากับชุมชน	11
3. สถานภาพของงานวิจัยการศึกษากับชุมชน	32
4. ภาพรวมของการวิจัยทางการศึกษากับชุมชน	62
5. อภิปรายผลและทิศทางสนับสนุนการวิจัย	85
6. รายชื่องานวิจัยอ้างอิง	95
7. ฐานข้อมูลงานวิจัยทางการศึกษาในภาคเหนือ	97
บรรณานุกรม	109

บทที่ 1

โครงการสังเคราะห์การวิจัยการศึกษากับชุมชน

หลักการและเหตุผล

ตั้งแต่เริ่มการก่อตั้งสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)สำนักงานภาคในเดือนตุลาคม 2541 เป็นต้นมา สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)สำนักงานภาค มีเป้าหมายเพื่อมองหารูปแบบใหม่ในการสนับสนุนการวิจัยที่จะสามารถตอบสนองท้องถิ่นได้ทันกับกระแสความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งได้รับพัฒนามาจัดตั้งเป็นสำนักงานภาคใน พ.ศ. 2543 เพื่อประสานการวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั่วประเทศ ซึ่งมีหลักการสำคัญคือ การตั้งโจทย์วิจัย และสนับสนุนการวิจัยตามความต้องการของชุมชนท้องถิ่น เป้าหมายใหญ่ของการวิจัยคือให้ได้ผลงานวิจัยที่ชุมชนท้องถิ่นนำไปใช้ได้ และทำให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนขึ้น จากกระบวนการวิจัยนั้น ตามการประเมินภาพรวมของการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(ส.ก.ว.)สำนักงานภาค เท่าที่ผ่านมามีปัญหาที่สำคัญในขณะนี้คือ ความรู้ที่ได้จากการดำเนินการวิจัยไม่สามารถยกระดับความรู้ไปสู่การแก้ปัญหาในภาพรวมของประเทศไทย ทั้งนี้เพราะเท่าที่ผ่านมามีวิจัยเพื่อท้องถิ่นยังขาดการถอดความรู้อย่างมีส่วนร่วมจากโครงการวิจัย (จากการประชุมของทีมสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)สำนักงานภาค)

เมื่อเป็นดังนี้ทางสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)สำนักงานภาคจึงได้มีนโยบายที่จะเริ่มต้นสังเคราะห์งานวิจัยที่ผ่านมาของ ตนเอง เพื่อจะได้มองเห็นภาพรวมของงานวิจัยที่ได้ให้ทุนสนับสนุนไปในทุก ๆ ด้าน ตามประเด็นต่าง ๆ ซึ่งในของส่วนโครงการนี้มีเป้าหมายเฉพาะที่จะสังเคราะห์งานวิจัยการศึกษาเพื่อชุมชน

การสังเคราะห์การวิจัยทางการศึกษาเพื่อชุมชนก็คือ การตรวจสอบหรือศึกษางานวิจัยทางการศึกษาเกี่ยวกับการจัดแหล่งเรียนรู้ และรูปแบบในการจัดการศึกษาที่มีอยู่ในชุมชน ตลอดจนถึงองค์ประกอบ และสภาพแวดล้อมทางการศึกษาของชุมชน รวมทั้งองค์ประกอบภายในและภายนอกชุมชนต่าง ๆ ว่ามีรูปแบบหรือบริบทใดที่มีคุณค่า พบความสำเร็จ หรืองานศึกษาใดพบข้อดี ข้อด้อย สะท้อนบทเรียนที่เป็นประโยชน์ เช่นงานวิจัยใดที่มีพื้นฐานเบื้องหลังความคิดที่มีความแยบคายในการสะท้อนข้อเท็จจริงในการเข้าถึงคุณค่าแท้ของการศึกษา คือมีความเป็นอิสระของความเป็นมนุษย์ สามารถสะท้อนกระบวนการเรียนรู้ที่ฝึกฝนให้ความเป็นมนุษย์สัมฤทธิ์ผลที่มีความสมบูรณ์ในตน และสามารถพัฒนาสังคมโดยรวมให้เจริญตามวัฒนธรรมที่เหมาะสม สามารถช่วยให้คนไทยมีความรู้ความเข้าใจเท่าทันโลก เพื่อที่จะเป็นที่พึ่งของตนเองได้ซึ่งความจริงแล้วก็

สอดคล้องกับภูมิธรรมในพุทธศาสนา คือ “ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน” อยู่ที่ว่า จะทำอย่างไรให้หลักการนี้ส่งผลในเชิงปฏิบัติออกมา ซึ่งเราอาจจะเรียกว่ากระบวนการฝึกฝนอบรมคน

กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า งานสังเคราะห์การวิจัยทางการศึกษาน่าจะช่วยให้ได้ผลสรุปของการวิจัยการศึกษาที่สำคัญ หรือที่ควรจะเป็นนั้นเป็นอย่างไร อย่างน้อยจะได้พบงานวิจัยที่เสนอแนวทางของการฝึกฝนพัฒนา ให้ชีวิตดำเนินไปอย่างถูกต้อง คือการช่วยให้คนพัฒนาชีวิตที่ดำเนินไปตลอดจนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย คืออิสรภาพและสันติสุข ชีวิตที่เข้าถึงอิสรภาพคือ ชีวิตที่ทำให้หลุดพ้นจากอำนาจครอบงำ ของปัจจัยแวดล้อมภายนอกให้ได้มากที่สุด และมีความเป็นใหญ่ที่จะกำหนดความเป็นอยู่ของตนให้ได้มากที่สุด (พระธรรมปิฎก :2542)

ฐานคิดว่าด้วยการศึกษาในปัจจุบัน

ความจริงแล้วการวิจัยทางการศึกษานับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าพิจารณาตามแนวทางพระพุทธศาสนาดังที่พระธรรมปิฎกกล่าวว่า “ชีวิตมิใช่เกิดขึ้นโดยมีจุดหมายหรือวัตถุประสงค์ และเป้าหมายก็มีใช้สิ่งที่ติดมากับชีวิต แต่เป็นสิ่งที่ควรกำหนดให้แก่ชีวิต ลำพังชีวิตเองก็คือความเป็นอยู่ ชีวิตที่มีจุดหมายก็คือชีวิตที่มีการศึกษา” (หยาดเพชร หยาดธรรม ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย 2542) ดังนั้นงานวิจัยทางการศึกษาที่ดี ๆ จึงสามารถเป็นเครื่องนำพาชีวิตมนุษย์ได้ และปลายทางที่เป็นอุดมคติ ก็คือการศึกษาที่ช่วยให้มนุษย์จัดการกับชีวิตตนเองได้อย่างถูกต้องและเป็นผลสำเร็จ พร้อมทั้งจะดำเนินชีวิตและปฏิบัติในทางที่เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อมภายนอก ทั้งทางธรรมชาติและสังคม

ตามความเป็นจริงแล้วปัญหาพื้นฐานการศึกษาไทยมีสองประการคือเรียนแล้วเอาไปประกอบอาชีพไม่ได้ เพราะมีความแปลกแยกกับชุมชนวัฒนธรรมของตน อีกประการหนึ่งคือเมื่อเรียนแล้วเป็นพลเมืองที่ไม่มีวินัย ไม่มีค่านิยม และคุณสมบัติที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ (อ้างแล้ว) ดังนั้นการวิจัยใดที่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าว หรือหาคำตอบได้ใกล้เคียงความความเป็นจริงที่จะแก้ปัญหาได้ หรือทำให้เกิดปัญญา จึงน่าจะส่งเสริมว่า จะสามารถให้ปัญญานั้นแผ่ขยายไปสู่คนทั่วไปในสังคมได้อย่างไร ให้คนส่วนใหญ่รู้อย่างนี้ มีปัญญาอย่างนี้ แล้วคิดอย่างนี้ และทำอะไรจะทำให้นำไปใช้ประโยชน์จริง (พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย:2543)

ความล้มเหลวในระบบการศึกษาในโรงเรียนที่ผ่านมาไม่สามารถแก้ปัญหาสังคมได้ ดังนั้นเมื่อสังคมมีปัญหามากขึ้นเท่าใด ระบบการศึกษาก็ถูกตั้งคำถามมากขึ้นเพียงนั้น (สิลาภรณ์ นาครทรรพ: การศึกษากับการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน 2543) เมื่อกล่าวถึงการศึกษาจึงไม่ได้หมายถึงโรงเรียน

เท่านั้น หากรวมถึงองค์กรชุมชนต่าง ๆ ที่ให้ความร่วมมือ และบทบาทที่ประสานงานกันให้การเรียนรู้แก่ชุมชนจากหลายฝ่ายอันได้แก่

สถาบันการศึกษาที่อยู่ในและนอกชุมชน

หน่วยงานของรัฐ

องค์กรพัฒนาเอกชน

องค์กรธุรกิจเอกชน

องค์กรชุมชน

การศึกษาในระบบโรงเรียนสะท้อนว่า ปัญหาการศึกษาของชาติกำลังเข้าสู่จุดวิกฤตเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เช่นเด็กจบชั้นประถมไม่สามารถอ่านออกเขียนได้ เด็กที่จบชั้นมัธยมศึกษากลายเป็นเด็กที่ทำงานไม่เป็น และกลับดูถูกงานของพ่อแม่ตนเอง คนที่เรียนจบมหาวิทยาลัยไม่มีคุณภาพ สถาบันอุดมศึกษาไม่ได้ผลิตนักคิดให้กับสังคมมากเท่าที่ต้องการ (อ้างแล้ว)

จากการที่ระบบการศึกษาของไทยมีกรอบคิดติดอยู่กับระบบโรงเรียน เป็นเหตุให้การศึกษากลายแยกออกจากการพัฒนาในมิติอื่นๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจการเมืองและสิ่งแวดล้อมและไม่อาจแก้ไขปัญหาด้านต่าง ๆ ได้ การคิดแบบติดกรอบทำให้ละทิ้งระบบการศึกษาของชาวบ้านในชุมชน หรือคนที่พ้นวัยเรียน ทำให้ชาวบ้านไม่ได้รับการพัฒนาที่ต่อเนื่อง ไม่ว่าด้านคุณค่าจิตสำนึกในด้านความสามารถในการวิเคราะห์ การตัดสินใจ การแก้ปัญหาใหม่ ๆ เพื่อประกอบการตัดสินใจหรือแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน ยิ่งระบบการศึกษาแผนใหม่เข้าไปในชุมชนมากเพียงใดกระบวนการเรียนรู้ชุมชนยิ่งหายไป (อ้างแล้ว)

วัดเคยเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ชุมชนในการพัฒนาจิตสำนึก เรียนรู้การประกอบอาชีพ ฯลฯ แต่ช่วงร้อยกว่าปีที่ผ่านมามีวัดลดบทบาทลง ชุมชนจึงจำเป็นต้องแสวงหากลไกใหม่ ๆ สำหรับการพัฒนาศึกษาเรียนรู้ หากชุมชนใดสามารถแสวงหากลไกพัฒนาตนเองได้ก็จะดำรงความเป็นชุมชนเอาไว้ได้ แต่หากไม่ได้ชุมชนนั้นก็ล่มสลายไป

การแสวงหากลไกการพัฒนาการเรียนรู้ได้เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ในประเทศไทย บางแห่งวัดก็เป็นแหล่งเรียนรู้ และการพัฒนาชุมชนหลายแห่งมีกลุ่มผู้นำชาวบ้าน ปรากฏการณ์เช่นนี้กำลังขยายตัวออกไปเป็นเครือข่ายอย่างรวดเร็ว (อ้างแล้ว)

แนวทางของการจัดการศึกษาที่เป็นเป้าหมายปลายทางได้มีการทดลอง มีการทำวิจัยที่หาคำตอบในสิ่งที่ถูกตั้งคำถามในปัจจุบันไว้บ้างหรือไม่อย่างไร เช่น ตามแนวที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่า การเรียนที่ตอบสนองต่อชีวิตจะมีความสำคัญยิ่งขึ้น แม้แต่ปริญญาก็ตาม ประกาศนียบัตรก็ตาม จะลดความสำคัญลงมา ความสามารถในการทำงานจริง ๆ จะเพิ่มความสำคัญขึ้น สิ่งเหล่านี้

ได้เกิดขึ้นแล้วในมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน โรงเรียนสืบสานล้านนา และงานวิจัยทางการศึกษาที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ได้ให้การสนับสนุนไปแล้วหรือยัง หรืองานจากการสนับสนุนในภาคีอื่น ๆ ก็ตามผลเป็นอย่างไร ฯลฯ ดังนั้นจึงควรสำรวจตรวจสอบต้นทุนที่มีอยู่ ตามประเด็นวิจัยทางการศึกษาต่อไปนี้

คำถามหลักการวิจัย

งานสังเคราะห์การวิจัยทางการศึกษาของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค ที่ผ่านมามีสถานภาพขององค์ความรู้เป็นอย่างไร ฐานงานวิจัยที่เรามีอยู่คืออะไร นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและมีส่วนหนุนช่วยการแก้ปัญหาของชุมชนได้หรือไม่ เพียงใด และผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยจะทำให้พบประเด็นทางการศึกษาที่ควรจะหนุนช่วยให้เกิดการทํารว้วิจัยประเด็นเร่งด่วนได้หรือไม่

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสังเคราะห์สถานภาพ/องค์ความรู้ของงานวิจัยที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)สำนักงานภาค ให้การสนับสนุนในประเด็น “การศึกษากับชุมชน”
2. เพื่อค้นหาทิศทางการสนับสนุนการทํารว้วิจัยในประเด็นการศึกษาของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)สำนักงานภาค ในอนาคต

ขอบเขตของการสังเคราะห์

1. การสังเคราะห์งานวิจัยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)สำนักงานภาค ที่มีอยู่
2. สังเคราะห์งานวิจัยทางการศึกษาที่ชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากภาคีอื่น
3. เชื่อมโยงกับงานวิจัยทางการศึกษาของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว. กลาง)

ทั้งนี้เพื่อทำให้มองเห็นฐานข้อมูลในพื้นที่เท่าที่เป็นอยู่ และพบช่องว่างของงานวิจัยที่ขาดหายไป ได้มองเห็นภาพรวมของงานเมื่อเชื่อมโยงทั่วประเทศ เพื่อเชื่อมโยงสู่ระดับนโยบายและเผยแพร่สู่สังคม

ข้อคิดเห็นต่อการวิจัยทางการศึกษา

ในเรื่องการจัดการศึกษานั้น การจัดการเรียนรู้ระดับเด็กเล็กนั้นมีความสำคัญ และมีความจำเป็นที่จะต้องระมัดระวังและละเอียดอ่อนต่อการจัดการระบบความรู้ โลกทัศน์และกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับบริบทในสังคมไทย -เนื่องจากการวางรากฐานให้แก่ชีวิตตั้งแต่เริ่มต้น จึงน่าจะให้ความสนใจที่จะพัฒนารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตและความสามารถในการช่วยตนเอง และน่าจะมีการประสานชุมชนอันประกอบไปด้วย บ้าน โรงเรียน วัด ผู้นำและคนอื่น ๆ โดยเฉพาะผู้ปกครองได้มองเห็นความสำคัญ และเห็นความจำเป็นในการที่ต้องมีส่วนร่วมกัน ที่จะหนุนช่วยให้เกิดการเรียนรู้โดยเข้าใจบริบทที่เปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบันที่มีผลกระทบต่อทุกคน เพื่อที่ชุมชนและแหล่งเรียนรู้ จะได้ช่วยกันจัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมให้เป็นประโยชน์ต่อชีวิตปัจจุบัน และสร้างนิสัยที่สามารถปรับตัวและเป็นที่พึ่งแก่ตนเองได้ตามวัย และสถานการณ์ที่เขาจะต้องไปเผชิญในสังคม เช่นมีทักษะที่เหมาะสมแก่การพัฒนาคุณภาพความเป็นมนุษย์ และสามารถทำงานได้ตามวัย เพื่อที่จะได้ช่วยตนเองเมื่อเติบโต

ในวัย 1-5 ขวบ เป็นวัยที่สำคัญเด็กจะซึมซับทั้งทัศนคติ และกระบวนการเรียนรู้ต่างๆติดตัวไปจนเติบโตใหญ่ แต่สถานการณ์ในหมู่บ้านกลับปรากฏว่า ชุมชนยังไม่เข้าใจความสำคัญดังกล่าว ประกอบกับชาวบ้านต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในการทำงาน คนหนุ่มสาว วัยพ่อแม่บ้านแม่บ้านของชุมชน หลุดจากอาชีพเกษตรกรรมเนื่องจากการสูญเสียที่ดิน หรือการขาดทุนจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวก็ตาม จึงต้องประกอบอาชีพโดยเป็นแรงงานรับจ้างเป็นหลัก ไม่ว่าจะรับจ้างในชุมชนหรือนอกชุมชน คนที่จะดูแลเด็กเล็กก็คือ ปู่ย่าตายาย หรือสถานรับเลี้ยงเด็กในชุมชน จากนโยบายในการกระจายอำนาจทางการศึกษา บุคลากรที่จัดการเช่น องค์การบริหารส่วนตำบล(อ.บ.ต.) ตลอดถึง ผู้มีหน้าที่ดูแลเด็กเล็กเอง ก็ยังขาดความรู้ความเข้าใจต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อที่จะพัฒนาเด็กให้ปรับตัวอยู่ได้ในบริบทใหม่ของสังคมไทย นอกจากนั้นกาลเวลาที่ผ่านมากกระบวนการจัดการศึกษาโดยรัฐยังทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจว่า ตนมีหน้าที่ปฏิบัติตามนโยบายของโรงเรียนหรือหน่วยงานทางการศึกษาเท่านั้นจึงขาดการมีส่วนร่วม ดังปรากฏว่าในปัจจุบันชุมชนหรือชาวบ้านยังไม่กล้าและไม่มีความรู้ที่จะเสนอความเห็น หรือความต้องการในเรื่องการจัดการศึกษา เช่นในการประชุมผู้ปกครองหรือกรรมการการศึกษาชุมชนมักไม่มีความเห็น ถึงแม้ทางโรงเรียนจะตั้งคำถามกับชุมชน ชุมชนก็ยังมองว่าโรงเรียนมีความรู้เรื่องนี้ดีกว่าเพราะมีหน้าที่โดยตรงอยู่แล้ว

นอกจากประเด็นเด็กเล็กก่อนวัยเรียนที่ควรส่งเสริมให้ทำการวิจัยแล้ว ความคาดหวังผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยอีกประการหนึ่งก็คือ เราอาจจะได้พบประเด็นทางการศึกษาที่เป็น

ปัญหาเร่งด่วน หรือช่องว่างทางการศึกษากับชุมชน ซึ่งอาจจำเป็นต้องกระตุ้นให้เกิดการศึกษาเรียนรู้โดยการทบทวน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้และแก้ปัญหาชุมชน ถ้าเลือกแนวทางการทบทวนให้ดี และทำวิจัยให้ดี คงจะช่วยชี้แนวทางการศึกษาได้ (เจือจันทร์ จงสถิตย์อยู่) วิจัยที่ดีในที่นี้หมายถึง งานวิจัยที่มีกระบวนการสร้างความรู้ที่เกิดจากคำถามของชุมชน เป็นความรู้ของชุมชน ให้อำนาจแก่ชุมชน วิจัยทางการศึกษาที่ก่อกระบวนการในลักษณะนี้จึงจะให้อำนาจแก่ชาวบ้านได้ เพราะความรู้คืออำนาจ (นิธิ เอียวศรีวงศ์ เก็บที่โล่งแก้วรากหญ้า) โดยเฉพาะคำถามการวิจัยที่มาจากชีวิตจริงของผู้คน คำตอบได้จากกระบวนการค้นหาของผู้วิจัย ผู้เรียนรู้ หรือผู้ถาม ซึ่งย่อมจะมีหลากหลายตามบริบทของชุมชน หรือบางครั้งคำตอบงานวิจัยก่อให้เกิดพลังที่จะแสวงหาคำตอบแก่ผู้เรียนต่อเนื่องไปเรื่อยๆก็ได้ ปลายทางแห่งการทำวิจัยการศึกษาเพื่อชุมชนคงเป็นกระแสชุมชนท้องถิ่นที่พุ่งเป้าไปที่ตัววัฒนธรรมของการศึกษาเรียนรู้ ที่เน้นเป็นจุดสำคัญก็คือว่ามันเป็นทางเลือกที่แตกหักจากวัฒนธรรมประเพณีความสัมพันธ์ในเชิงอุปถัมภ์ที่เคยเป็นมาในอดีต แล้วก็สร้างอัตลักษณ์ สร้างบุคลิกภาพของการเรียนรู้ใหม่หันกลับมาดูฐานทรัพยากร วิถีชีวิต ภูมิปัญญาหรือพื้นที่ในส่วนที่เข้ากับยุคสมัย มีความเป็นตัวของตัวเองขึ้นมาใหม่

การสังเคราะห์งานวิจัยทางการศึกษา ก็เพื่อจะสอบสวนถึงที่มาที่ไปของการศึกษา องค์ความรู้ และกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นปัจจุบันว่าบรรลุลู่ทางคิดดังกล่าวน่ามาข้างต้นแค่ไหน เพียงใดอย่างไร และเพื่อแสวงหาแนวทางการทำวิจัยเพื่อการศึกษา และความรู้ที่ได้ให้มีบทบาทที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนามนุษย์และสังคมที่เหมาะสมอย่างแท้จริง โดยเฉพาะระบบการศึกษาความรู้และความชอบธรรมหรือสัจธรรมไม่ได้้อย่างโดดๆ หากแต่ผูกพันหรืออ้างอิงอยู่กับบริบทสังคมไทย การศึกษาจึงเป็นเรื่องละเอียดอ่อนสลับซับซ้อนเป็นทวีคูณ (เสนห์ จามริก ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย) การสังเคราะห์งานวิจัยการศึกษาจึงเป็นการประเมินสิ่งที่เป็นอยู่ และหาแนวทางให้บรรลุตามความคิดข้างต้นว่าจะช่วยแก้ปัญหาต่างๆ การศึกษาที่จะพัฒนาคนให้เป็นผู้รู้จริงและมีชีวิตอยู่ในสังคมข่าวสารอย่างเป็นสุขไม่หวั่นไหว จะต้องใช้กระบวนการที่จะช่วยพัฒนาคนที่สามารถแสวงหาคำตอบในเรื่องราวต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง และเมื่อได้คำตอบแล้วสามารถเห็นความสัมพันธ์ของเหตุและปัจจัยในคำตอบอันจะทำให้แสวงหาคำตอบจากคำถามใหม่ ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นมาได้ไม่รู้จักจบ การศึกษาในลักษณะนี้คือการศึกษาดำเนินการด้วยตัวเอง การทำวิจัยทางการศึกษาน่าจะทำให้ได้คำตอบใหม่ในการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่เราต้องการ และน่าจะทำให้เราเกิดหนทางในการแสวงหาคำตอบด้วย (สุตาพร ลักษณะียนาวิน 2543) ซึ่งจะเกิดผลเป็นทั้งคุณค่าภายในที่เป็นนามธรรม เช่น ในด้านคุณธรรมเพื่อการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข มีจิตสำนึกมีความคิดและมีความภาคภูมิใจในการเป็นคนไทย ซึ่งโดยรูปธรรมได้แก่การพิจารณาถึง

ความรู้ที่เกิดในงานวิจัย ปัญหา ตลอดจนถึงการถอดบทเรียนแนวทางแก้ไขน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมงานวิจัยในอนาคตของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)สำนักงานภาค ต่อไป

ดังนั้นการประมวลและการสังเคราะห์ผลงานวิจัยที่ผ่านมา น่าจะเป็นช่องทางให้ได้แนวทางในการสนับสนุนการทำวิจัยทางการศึกษาดังนี้

1. งานวิจัยทางการศึกษาที่เป็นอยู่ยังมีช่องว่าง หรือช่องทาง อย่างไรที่จะนำไปสู่แนวคิดหรือหลักการทางการศึกษาที่ต้องการตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาและปรัชญาการศึกษาแห่งชาติ เพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน
2. ตอบสนองชุมชนระดับพื้นที่ และตอบสนองสอดคล้องกับภาพรวมของประเทศ เพื่อประโยชน์ในการที่จะเติมเต็มงานวิจัยทางการศึกษาในอนาคต โดยการสนับสนุนของ ส.ก.ว. หรือหน่วยงานอื่น

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้ที่เป็นต้นทุนการทำวิจัยทางการศึกษา ซึ่งเป็นผลจากการวิจัยทางการศึกษา ระดับท้องถิ่นโดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือ
2. จัดทำ Social mapping ในด้านทรัพยากรบุคคล และข้อมูล

แผนงานกิจกรรม

ระยะเวลาดำเนินการ 4 เดือน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เดือน 1 พฤษภาคม 2545	ศึกษาเอกสารแนวคิด ศึกษางานวิจัย ส.ก.ว.ภาค พบปะอภิปรายกลุ่มย่อย เพื่อวิเคราะห์ประเด็น ผู้ประสานงานสำรวจงานวิจัยห้องสมุดต่างๆ และ Internet ติดตามผลงานในพื้นที่เท่าที่แจ้งมายัง ส.ก.ว. เชิญผู้ทรงคุณวุฒิให้แนวคิดในการศึกษา ดร.อมรวิชช์ นาครพรรพ	หมายเหตุ
----------------------------	--	----------

เดือน2 มิถุนายน 2545	ศึกษาเอกสารแนวคิด ศึกษางานวิจัย ส.ก.ว.ภาค ผู้ประสานงานสำรวจงานวิจัยห้องสมุดต่างๆ Internet ติดตามผลงานในพื้นที่เท่าที่แจ่มมายัง ส.ก.ว.ภาค เชิญผู้ทรงคุณวุฒิให้แนวคิดในการศึกษา	
เดือน3 กรกฎาคม 2545	ศึกษางานวิจัย ส.ก.ว.ภาค ผู้ประสานงานสำรวจงานวิจัยต่างจังหวัดและพื้นที่ปฏิบัติงาน ติดตามผลงานในพื้นที่เท่าที่แจ่มมายัง ส.ก.ว.ภาค เชิญนักวิจัยตามเลือกสรร(ครู นักการศึกษา NGO ที่ทำงาน ทางการศึกษา) และชุมชนแลกเปลี่ยนประสบการณ์และ แนวคิดในการศึกษา	
เดือน 4 สิงหาคม 2545	ศึกษางานวิจัย ส.ก.ว.ภาค ผู้ประสานงานสำรวจงานวิจัยต่างจังหวัด และพื้นที่ปฏิบัติงาน เชิญผู้ทรงคุณวุฒิให้แนวคิดในการสังเคราะห์ ผู้ประสานงานสำรวจงานวิจัยต่างจังหวัด ติดตามผลงานในพื้นที่เท่าที่แจ่มมายัง ส.ก.ว.ภาค สุ่มเลือกติดตามและสัมภาษณ์พื้นที่น่าสนใจ	

วิธีการศึกษา

การสังเคราะห์งานวิจัย มีตามลำดับที่วางแนวทางไว้ดังนี้

ในขั้นตอนแรกมุ่งสืบสวนสอบสวนรายงานผลการวิจัย ประเด็นการศึกษาเพื่อชุมชนของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาค ที่ทำไปแล้ว และงานวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้อง
โดยพิจารณาใน 2 ประเด็นหลัก คือ

1. เทคนิคการวิจัย เป็นการตรวจสอบ เช่นการตั้งคำถาม การตั้งสมมุติฐาน หรือการ
ทบทวนวรรณกรรมในงานวิจัย รวมถึงพิจารณาไปที่กระบวนการการได้มาซึ่งข้อมูล
ต่าง ๆ การใช้ตรรกะและการตีความ คำถามในการวิจัยจะเป็นตัวกำหนด วิธีการ
ศึกษา และผลที่ได้รับจะก่อให้เกิดความเข้มแข็งแก่ชุมชนอย่างไร

2. เป็นการตรวจสอบโดยใช้ประเด็นที่ตั้งไว้ 5 หัวข้อ กล่าวคือ

2.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง การจัดการศึกษามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทะลายกรอบการจัดการศึกษาที่เคยเป็นมาอย่างไร ตลอดจนการหารูปแบบการจัดการศึกษา ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

2.2 การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรและกระบวนการจัดการศึกษากับชุมชน เช่นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

2.3 การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการรื้อฟื้นและปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนสามารถเชื่อมภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากลได้

2.4 การมีส่วนร่วม มีระดับต่าง ๆ กันหลายระดับซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดในตอนต่อไป

2.5 พลังการประยุกต์ใช้

ขั้นตอนการศึกษา

1. ทบทวนงานวิจัย ทางด้านการศึกษากับชุมชนที่ได้รับทุนสนับสนุนไปจาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)สำนักงานภาค จำนวน 10 เล่ม หลังจากทบทวนวรรณกรรมด้วยประเด็นดังกล่าวแล้ว คณะผู้ทำวิจัยจึงนำมาถกเถียง วิเคราะห์ และสังเคราะห์ภายในคณะทำงานอีกครั้งหนึ่ง จึงสรุปออกมาเป็นผลการสังเคราะห์ในแต่โครงการวิจัย

2. สังเคราะห์จุดขาดของงานวิจัยหรือโครงการที่ทำไปแล้วในแต่ละเรื่องเพื่อหาข้อเสนอแนะในการสนับสนุนการทำวิจัยต่อไป

3. จัดเวทีเก็บข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล อย่างมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัย กลุ่มเป้าหมายและผู้ดำเนินการทางการศึกษา โดยคณะวิจัยได้คัดเลือกผู้รับผิดชอบโครงการที่เกี่ยวข้องซึ่งเห็นว่ามีน้ำหนัก ซึ่งเป็นการพิจารณาจากการอ่านงานวิจัย และจากการสัมภาษณ์เบื้องต้น จากนั้นจึงเชิญผู้รับผิดชอบในโครงการนั้น ๆ มาเป็นวิทยากร เพื่อพูดคุย สอบถาม แลกเปลี่ยนในประเด็นต่าง ๆ ที่ไม่สามารถตรวจสอบโดยการทบทวนวรรณกรรมได้

4. ติดตามสัมภาษณ์นักวิจัยและไปสังเกตการณ์ในพื้นที่ วิธีการนี้ปรากฏว่าทำให้กลุ่มสังเคราะห์ได้พบความจริง 2 ประการ กล่าวคือ ประการแรกนักวิจัยชุมชนนั้นมักจะขาดทักษะในการเขียนถ่ายทอดความคิด ประการที่สองการทำวิจัยปฏิบัติการในช่วงนี้นับว่าเป็นแนวทางใหม่ในประเทศไทย จึงไม่มีการเขียนถอดกระบวนการ หรือไม่มีการบันทึกความรู้ที่เกิดขึ้นในขณะทำงาน ทำให้เกิดการวิจารณ์ของกลุ่มสังเคราะห์ผิดพลาดว่า การทำวิจัยไม่มีกระบวนการสร้างพลังชุมชน

กระตุ้นจิตสำนึก และดูเหมือนจะอ่อนด้อยไปหมดถ้าดูตามตัวชี้วัดที่กำหนดไว้ แต่แท้ที่จริงเพราะนักวิจัยชุมชนไม่มีทักษะในการเขียนถอดกระบวนการ และรู้สึกว่าเป็นของยาก เพราะต้องเขียนแบบสร้างสรรค์คือถ่ายทอดประสบการณ์และความคิดเห็นออกมาให้คนอื่นเข้าใจ การจะทำได้คล่องแคล่วต้องใช้เวลาพอสมควร ที่สำคัญที่สุดต้อง รู้วิธีคิด และวิธีเขียน ตลอดถึงกระบวนการกระตุ้นจิตสำนึก และแม่นยำในแนวคิดของการมีส่วนร่วม เข้าใจในวิธีการศึกษาวัฒนธรรมชุมชน รู้จักวิเคราะห์วัฒนธรรมชุมชน ว่ามีหลักการอย่างไร มีกระบวนการอย่างไร และจะตีความที่เกิดขึ้นให้เห็นเป็นพลังชุมชนอย่างไร นั้นย่อมหมายถึงการประเมินผลองค์ความรู้และกระบวนการที่เกิดขึ้นจากการวิจัยแบบคุณภาพ

บทที่ 2

แนวคิดการศึกษากับชุมชน

งานวิจัยทางการศึกษากับชุมชน ในบทนี้จะอภิปรายเชิงสรุปให้เห็นภาพรวมของเรื่อง การศึกษาในสองประเด็นเพื่อเป็นเบื้องหลังสู่ความเข้าใจการศึกษากับชุมชน ประเด็นแรกคือ ปรัชญาและแนวคิดต่อการศึกษาไทย ประเด็นที่สองคือ ยุทธศาสตร์การศึกษาซึ่งวิเคราะห์และ วิพากษ์วิจารณ์ ตามผู้ทรงคุณวุฒิที่อภิปรายถกเถียงกันโดยใช้แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาเป็นตัว ตั้ง ซึ่งในสองประเด็นยังมีความคิดแยกย่อยออกไปเป็นหลายชั่วทำให้เราเข้าใจปรากฏการณ์และ ความเคลื่อนไหวต่อการศึกษาในช่วง 2-3 ปีนี้ได้ชัดเจนขึ้นดังมีรายละเอียดในตอนต่อไป

ในขั้นแรกนี้จะกล่าวถึงภาพรวมการศึกษาและแนวคิดทั่ว ๆ ไปที่สังเคราะห์ได้จากเอกสาร และประสบการณ์จากการออกพื้นที่และที่ได้ร่วมเวทีกับผู้รู้ มีภาพรวมดังต่อไปนี้

ทำไมต้องการศึกษากับชุมชน ความจริงแล้วศึกษากับชุมชนที่ก่อตัวขึ้นมานั้นเป็นเพราะ ได้มีการสรุปการศึกษาที่รัฐจัดการมาก่อนหน้านี้ และได้ประมวลปัญหาที่เกิดขึ้นนานาประการ และคาดว่าการศึกษากับชุมชนน่าจะมีคำตอบต่อปัญหาที่เราประสบมานั้น ข้อสรุปต่อปัญหา การศึกษาในประเทศไทย คือการศึกษาไทยมีปัญหาทั้งด้านจิตสำนึกและคุณภาพ กล่าวคือ การศึกษาในสถาบันไม่เอื้อต่อการนำมาใช้ในชีวิตจริงเพราะขาดบริบท ซึ่งเป็นรากเหง้าทาง วัฒนธรรม (พระธรรมปิฎก และ สีลาภรณ์ บัวสาย 2538) นอกจากนั้นบริบทในสังคมยัง เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อีกประการหนึ่งการศึกษาที่ผ่านมาทำให้เด็กขาดคุณธรรมแบบ ตะวันออก ในส่วนคุณภาพของการศึกษาก็มีข้อมูลจาก อมรวิทย์ นาคทรัพย์ (2545 ปมปฏิรูป) กล่าวว่า เนื่องจากภาวะ "โตเร็ว" ในเชิงปริมาณในรอบหลายศตวรรษที่ผ่านมาทั้งระบบการศึกษา ไทยทำให้เกิดปัญหาทางด้านคุณภาพจนระดับสูงสุดได้แบบไม่มีความรู้ และการมี ปริญญาชนที่ตกงานดังตัวอย่างผลผลิตอุดมศึกษา ต่อไปนี้

- ปี 2542 ปี 2542 มีผู้จบระดับอนุปริญญา 180,816 คน ตกงานร้อยละ 33 ปริญญาตรี 149,630 ตกงานร้อยละ 24 รวมกันแล้วตกงานกว่าหนึ่งแสนคน
- ผู้จบการศึกษาทั้งสองระดับกว่าร้อยละ 65 และ 57 เห็นว่าควรปรับปรุงเนื้อหาวิชา ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ และอีกร้อยละ 78 และ 79 ตามลำดับ เห็นว่าควร เพิ่มประสบการณ์ให้กับผู้เรียนมากกว่าที่เป็นอยู่
- จากการสำรวจของบริษัทที่ปรึกษาความเสี่ยงทางเศรษฐกิจและทางการเมือง

(PERC) ในปี 2542 พบว่าไทยเป็นประเทศหนึ่งในย่านนี้ที่มีปัญหาขาดแคลนแรงงานมีฝีมือที่ชำนาญและมีการศึกษาดี และผลการแข่งขันฝีมือแรงงานนานาชาติในปี 2544 ปรากฏว่าไทยอยู่อันดับที่ 15 เมื่อเทียบกับประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย

ความเป็นมาของการศึกษาไทยในระบบโรงเรียนเริ่มมีการปฏิรูปการศึกษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 และเริ่มแยกการศึกษาออกจากวัด และวิชาพุทธศาสนาก็ตอนออกจากหลักสูตร ใน พ.ศ. 2490 ผลสรุปที่เกิดตามมาก็คือการจัดการศึกษาแบบแยกส่วน ล่วงเข้า พ.ศ. 2500 เริ่มมีแผนการพัฒนาลังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และแผนพัฒนาอื่น ๆ ตามมาเรื่อย ๆ ยิ่งเพิ่มกระแสการจัดการศึกษาเพื่อเป็นฐานของเศรษฐกิจ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ผลกระทบอันเกิดจากเงื่อนไขภายในและภายนอกหลายประการเป็นผลให้ชุมชนอ่อนแอลง รายละเอียดในการเสนอปัญหาและแนวคิดเชิงหลักการในการแก้ไขดังปรากฏรายละเอียดในหนังสือ การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย (2538 สกว.) ปัญหาพื้นฐานของชาวบ้านก็คือปัญหาเรื่องการทำมาหากิน หรือปัญหาการผลิตซึ่งเปลี่ยนฐานจากการผลิตแบบเกษตรกรรมพอเลี้ยงตนเองได้ เป็นเกษตรพาณิชย์ต้องซึ่งราคาขึ้นอยู่กับระบบตลาดทั้งภายในภายนอกประเทศ และการเข้าสู่ระบบแรงงานรับจ้างในโรงงาน ชุมชนเริ่มแตกสลาย การใช้ชีวิตและวิถีคิดเริ่มเปลี่ยนแปลง เป็นการไหลตามระบบโลกคือระบบเน้นการบริโภคและวัตถุนิยม (materialism) ที่กล่าวมานี้คือบริบทของชุมชนที่เผชิญอยู่ ผลกระทบที่ตามมาจนเกิดวิกฤตกับชุมชนก็คือ การอยู่ในวังวนของหนี้สิน ลูกหลานเรียนมาแล้วทำงานในชุมชนไม่ได้ หรือไม่มีงานที่เหมาะสมจะให้ทำ เกิดปัญหาสังคมที่เพิ่มทุกขคือการขยายตัวของการเสพและการค้ายาเสพติด การแพร่ระบาดของโรคเอดส์ การเอาเปรียบคนชายขอบ เช่นการค้ามนุษย์ ค่าแรงต่ำขาดทักษะของการทำงาน เยาวชนในเมืองก็สับสนเรียนหนังสือไปแล้วไม่มีอนาคต เวลาอ่านหนังสือมีน้อยลง เพราะการบริโภคเทคโนโลยี แม้คนทำงานอยู่แล้วก็มึนงงไม่มีความมั่นคง เยาวชนมีรสนิยมและความสามารถในการบริโภคมากขึ้น แต่ขาดทักษะในการผลิต จะมีงานต่อเนื่องหรือไม่ขึ้นอยู่กับอยู่กับภาวะเศรษฐกิจและการตลาด นักคิดไทยทั้งหลายจึงตั้งคำถามกับการศึกษา เช่น ยุค ศรีอาริยะเสนอประเด็นว่า ขณะนี้บ้านเมืองวิกฤต การศึกษาจะช่วยแก้ปัญหาได้ไหม หรือการศึกษาจะล่อยตัวไม่รู้ร้อนรู้หนาวกับสังคม (2545 ผาทางตันปฏิรูปการศึกษาไทย) ถ้าเช่นนั้นแล้วการศึกษาควรจะเป็นอย่างไร

ในช่วงเวลานี้ได้มีจัดการอภิปรายและเวทีระดมสมองโดยผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่าน เสนอแนวคิดและทัศนะเกี่ยวกับแนวทางการปฏิรูปการศึกษาอย่างรอบด้าน ซึ่งจะเป็นการอภิปรายตั้งแต่ระดับปรัชญาของการศึกษาก็มีหลายวิธีคิด และยุทธศาสตร์ทางการศึกษา ซึ่งก็ไม่มีคำตอบ

ตายตัวหากแต่ได้เพิ่มความเข้าใจต่อเบื้องหลังความคิดให้แก่นักปฏิบัติการทางการศึกษาได้อย่างดี (2543 มูลนิธิภูมิปัญญา และสถาบันวิทย์พรรณน์ ฝ่าทางตันปฏิรูปการศึกษา) เช่น บางแนวคิด เสนอว่าการศึกษาคือเป็นการศึกษาเพื่อชีวิต โดยมีแนวกำกับชีวิตว่าเป็นอิสระจากระบบ การศึกษาที่เป็นมาก่อนนี้ คือหลุดพ้นจากกระแสการศึกษาที่เป็นโจทย์ตลาดหรือโครงสร้าง การตลาดที่ผูกขาดโดยระบบราชการ (วุฒิพงษ์ เปรียบจรรย์วัฒน์ ฝ่าทางตันปฏิรูปการศึกษา) ทั้งนี้ก็เพราะปัญหาตรงที่ว่าถ้าเราจะพัฒนาการศึกษาให้มีคุณภาพเพื่อเป็นฐานทางเศรษฐกิจ (Knowledge Base Industry) เป็นเรื่องของการใช้คนน้อยลง ไม่ใช่ใช้คนมากขึ้น ซึ่งความหวังทาง คุณภาพก็ยังไม่ถึงถ้าเทียบคู่ต่อสู้เพียงแค่อินและเวียดนาม และที่มากกว่านั้นคนที่เหลืออยู่ก็ ได้รับการศึกษาเพื่อป้อนเข้าสู่โรงงานจะเอาไปไว้ที่ไหน ไปอยู่ในห้องนา หรือขายลูกชิ้นปิ้ง คน เหล่านี้ที่น่าเป็นห่วง (นิธิ เอียวศรีวงศ์ ฝ่าทางตันปฏิรูปการศึกษา) ข้อเสนอของประเวศ วะสีต่อ ประเด็นหลักของการศึกษาไทยที่น่าสนใจมีว่า

ความรู้และปัญญาคืออะไร ได้เลื่อนลงไปจากการศึกษาไทย คนที่เกี่ยวข้องกับ การศึกษาส่วนใหญ่ไม่รู้ว่าความรู้คืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ส่วนนี้สำคัญมากเป็น ปัญหาหลักต่อการที่เราจะฝึกให้คนสร้างความรู้ด้วยตนเอง เพราะไม่เคยคิดว่าความรู้ นั้นถูกมนุษย์สร้างขึ้น จึงมีอยู่บ่อย ๆ ที่ความรู้ไม่ได้มีฐานอยู่บนความจริง การศึกษา ของเราส่วนใหญ่ไม่ได้ศึกษาจากฐานความจริง คนไทยที่มีการศึกษาจึงเป็นคนที่ไม่รู้ ความจริง สังคมไทยกลายเป็นสังคมที่ใช้ความจริงน้อย เพราะเราจัดการศึกษาก็จัด กันไปเรื่อย ๆ โดยไม่พยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้หรือ "ญาณวิทยา" เสียก่อน ยิ่งเรื่องปัญญายังห่างไกล การสอนหนังสือจึงเป็นการสอนเทคนิคเพื่อการ นำไปใช้ แต่ไม่ใช่ให้เกิดปัญญาเพื่อความเป็นมนุษย์ * เราจึงลดคนให้เหลือเป็น เครื่องยนต์กลไก บ้านจึงขาดความเข้มแข็งทางสติปัญญา ลักษณะความเข้มแข็งทาง ปัญญาที่สำคัญในการที่จะต้องผลิตจากการศึกษาก็คือกระบวนการเรียนรู้ที่สร้าง ปัญญา การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และความสามารถในการสร้างความรู้ใหม่"

การจะด้านกระแสโลกาภิวัตน์จึงมีความหวังอยู่กับการศึกษาชุมชน และเราเชื่อมั่นว่า รากฐานจากชุมชนวัฒนธรรมเดิมยังไม่ได้ถูกทำลาย รากฐานเก่ายังไม่เสื่อมคลาย ยังมีความหวัง และเรามีตัวอย่างแล้วดังเช่น ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม และคนอื่น ๆ ได้ลงมือก้าวเดินหน้าสู่ทางออก ไม่ใช่ทางสายใหม่แต่เป็นสายเดิมที่มีอยู่เป็นแนวทางปรับปรุงใหม่ให้แข็งแรง เพื่อทนกับสภาพใหม่ นี้เท่านั้น (2529 เสรี พงศ์พิศ คืบสู่รากเหง้า) และผู้ใหญ่วิบูลย์ก็ยังคงเดินหน้าอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน นี้ ปัจจุบันเราพบปัญหาที่เกิดขึ้นกับเด็กดังกล่าวมาข้างต้นประการหนึ่ง คือเด็กเรียนในห้องเรียนมุ่ง ท่องจำเนื้อหาโดยไม่รู้บริบท จึงทำให้ไม่สามารถทำงานได้จริงและไม่รู้ความหมายของสิ่งที่เรียน

เพราะหลักการและทฤษฎีในหนังสือเรียนนั้นมาจากบริบทในชีวิตและสังคมและอีกประการหนึ่งเราก็ก็นึกความเป็นจริงไปว่า การใช้ชีวิตประจำวัน การทำงาน ในภาคสนามก็ตาม สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคมวิทยา การศึกษา การวิพากษ์วิจารณ์เชิงภาษาศาสตร์ และวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะ สถานการณ์ในสังคมนั้น ใฝ่รหัสของ กฎ สัญลักษณ์ ภาพลักษณ์ และระบบที่สำคัญไว้แล้ว และแม้แต่สังคมไทยเท่านั้นที่ต้องคำนึงถึงชุมชน Pierre Bourdieu นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศสก็ได้สะท้อนความสำคัญ เกี่ยวกับการศึกษาและการปฏิบัติการในชุมชน ในลักษณะดังกล่าวข้างต้นนั่นเอง (1977, Outline A Theory of Practice ¹) สังคมได้ผ่านการลองผิดลองถูกเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนของเขามาแล้วด้วยการปฏิบัติจริง ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ในบริบทจริง สิ่งเหล่านี้รวมอยู่ในสิ่งที่เราเรียกว่าภูมิปัญญาชุมชน ถ้าการศึกษาให้ความสำคัญกับการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน เด็กและชุมชนจะซึมซับความสามารถในการใช้ชีวิตอย่างองค์รวมมากขึ้น ส่งผลถึงความสามารถในการแก้ปัญหาชีวิตจริง ถ้าโรงเรียนหลุดจากฐานชุมชนเด็กจะเข้าสู่ระบบสังคมการสื่อสาร และวัฒนธรรมหลังสมัยใหม่ จะเป็นเหยื่อของสังคมบริโภคเพียงทางเดียว เพราะสื่อและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้หล่อหลอมความจริงตามระบบบริโภคนิยม เพราะโลกยุคปัจจุบันสื่อมวลชนมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความเป็นจริงทางสังคมขึ้นมาแวดล้อมบุคคล แม้แต่ในกรณีที่บุคคลนั้นยังไม่สัมผัสกับโลกกายภาพ (กาญจนา แก้วเทพ 2543) ด้วยเหตุนี้สื่อมวลชนจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้เด็กขาดความเข้าใจต่อความเป็นจริงที่เป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของตนเองเป็นเหยื่อของวัฒนธรรมบริโภค ทำให้เกิดความสับสนในความเป็นตัวตนซึ่งบางคนใช้คำว่า "คนไร้ราก" นอกจากนั้นถ้าเราละทิ้งชุมชน ทำให้ชุมชนขาดความเชื่อมั่นต่อคุณค่าของชีวิตตามที่เขาเคยดำรงอยู่ได้ ชุมชนก็สับสน อ่อนแอ ไร้ทิศทางที่จะจัดการกับตนเอง หรือการพัฒนาวิถีชีวิตให้สืบเนื่องเข้ากับบริบทในสมัยใหม่ ชุมชนก็อ่อนแอลงเรื่อยๆ ดังปรากฏกล่าวโดยสรุปการวิจัยทางการศึกษาเพื่อชุมชนก็เพื่อจะหารูปแบบ องค์ความรู้และกระบวนการจากชุมชนเพื่อการเผชิญหน้ากับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างรู้เท่าทันหรือช่วยตัวเองได้ เราจึงต้องพิจารณาว่า การวิจัยทางการศึกษาไปถูกทิศทางหรือยัง หรืองานวิจัยให้ประโยชน์อะไรกับชุมชนต่อการแก้วิกฤตทางสังคมบ้าง หรืองานวิจัยทางการศึกษาจะบอกได้ไหมว่าเราจะใช้ความรู้และวัฒนธรรมชุมชนนั้นต้านกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร ดังนั้นการทำความเข้าใจกับเรื่องของโลกาภิ

¹ Bourdieu, Pierre (Outline A Theory of Practice ,1972 Translated by R. Nice. Cambridge: University Press, 1977)

ทัศน์ เพื่อจะมีมุมมองหรือรูปแบบการวิจัยที่หลากหลายในการที่จะด้านกระแสหรือรู้เท่าทันได้ก็เป็นความจำเป็นที่เดียวสำหรับการทำงานวิจัยทางการศึกษา

โลกาภิวัตน์กับการศึกษาชุมชน

โลกาภิวัตน์ตามที่อภิปรายตอนต่อไปนี้เป็นการศึกษาผ่านเอกสารดีของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ซึ่งเป็นการอภิปรายระหว่าง นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสน่ห์ จามริก และอนันท์ กาญจนพันธ์ (2544 บทสนทนามหาวิทยาลัยเที่ยงคืน วิกฤตโลก วิกฤตไทย อะไรคือทางรอด) การเข้าใจโลกาภิวัตน์ ในแง่ของการแข่งขันในการสร้างความหมาย (การสร้างความจริงทางสังคม) คือการสร้างความหมายชนิดที่เป็นสินค้าขึ้นมา จะทำให้เรามองเห็นกระแสภายนอกที่ชุมชนจะต้องรู้เท่าทัน ว่าเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อชุมชนอย่างไร ตัวอย่างที่อนันท์ กาญจนพันธ์ ได้อธิบายว่าความเป็นไทย ซึ่งเป็นจินตนาการ เราไม่รู้ว่าเป็นอะไร แต่ว่าเขานิยามความหมายให้มันขายได้ เช่นการกินอาหารไทย ปรากฏว่าร้านอาหารไทยในต่างประเทศบางแห่งขายโดยคนเวียดนาม แต่คนกินความหมายของอาหารไทย หรือตัวอย่างจากนิธิ เอียวศรีวงศ์ ยกมาอธิบายให้เข้าใจกระบวนการสร้างความหมาย เช่นรถโตโยต้า กับรถเบนซ์ ใช้ซิปซีได้เหมือนกัน แต่ความหมายของคนนั่งนั้นต่างกัน โลกาภิวัตน์เป็นเพียงเวทีการต่อสู้อีกอันหนึ่ง ซึ่งทุนนิยมก็นำมาใช้ใครๆก็นำมาใช้ เวทีนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการแข่งขันพื้นที่ของสื่อมวลชน เวทีสาธารณะ การเปิดพื้นที่สาธารณะได้มากเท่าไร ก็จะเปิดพื้นที่ให้คนนิยามสิ่งเหล่านี้ได้มากเท่านั้น "ในกระแสโลกาภิวัตน์นี้มันไม่มีอะไรที่ผู้คนจะสามารถรักษาความเป็นตัวตนอยู่ได้" แนวทางการต่อสู้ก็ต้องทำให้เห็นว่าแต่ละสังคมนั้นมีความหลากหลายอย่างไร ความหลากหลายอย่างหนึ่งที่แสดงออกได้คือ"ความเป็นท้องถิ่น" และสิ่งที่คนขายขอบนิยามความหมายซึ่งปลอดจากการนิยามในระบบทุนนิยมของคนในเมืองมากกว่า ดังนั้นการที่เราพูดถึงความเป็นท้องถิ่น สิทธิชุมชนก็คือความพยายามของผู้คนที่ทนไม่ได้กับการที่ทำให้เราต้องเป็นคนไร้ความเป็นคน เราต้องมีกลุ่ม แต่ไม่ต้องเหมือนกันหมดเมื่อก่อนเหมือนกันหมดแล้วแปลว่าดี เราใช้คำว่าเอกลักษณ์ แต่เดี๋ยวนี้เราใช้คำว่า "อัตลักษณ์" กระบวนการโลกาภิวัตน์เป็นกระบวนการที่มาทับระบบทุนนิยม เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องมาเพราะเป็นขั้นตอนของการพัฒนาทุนนิยม เป้าหมายชัดเจนก็เพื่อกำไรสูงสุด ระบบสื่อสารทำให้ระบบนี้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ความจริงแล้วการพัฒนาเทคโนโลยีและระบบการสื่อสารนั้นที่จริงมีเบื้องหลังเพื่อที่จะขยายตัวของทุนนิยมอย่างรวดเร็วนั่นเอง เพราะฉะนั้นถ้าเราับเทคโนโลยีและการสื่อสารอย่างไม่รู้เท่าทันเราก็ตกเป็นเหยื่อของการบริโภคด้วยความเต็มใจ

วิวัฒนาการของทุนนิยม หรือการบริโภคนิยมของประเทศไทยตะวันตกนั้นมีพัฒนาการยาวนาน เสน่ห์ จามริก กล่าวว่า ถ้ามองในมิติประวัติศาสตร์ อาจจะแบ่งช่วงได้เป็นสองช่วงคือ ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองและช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สำหรับช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองก่อให้เกิดระบบทุนนิยม"ทุนอุตสาหกรรมนิยม " เป็นระบบผลิตที่อาศัยเครื่องจักร ผลิตได้เร็วและปริมาณมาก ด้วยเหตุนี้ต้องแผ่ขยายออกไปทั่วโลก ต้องหาตลาดและวัตถุดิบ การรวมตัวกันของประเทศยักษ์ใหญ่ให้เกิดเศรษฐกิจเสรี หรือตลาดเสรีควบคู่ไปกับการพัฒนาเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีข่าวสารข้อมูล เทคโนโลยีชีวภาพ ซึ่งเป็นอาวุธสำคัญทำให้การขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองกระบวนการโลกาภิวัตน์มาในรูปของการจัดตั้งสถาบันเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ เช่นธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และแกตต์ (ข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า) อันนี้เป็นหัวหอกในการที่จะขยายอำนาจของทุนอุตสาหกรรมนิยมไปทั่วโลก สิ่งเหล่านี้ออกมาในรูปของกระแสการผลักดันการพัฒนา กระแสการค้า กระแสการเงินการคลัง ในยุคตลาดเสรีนี้เป็นการแบ่งสรรอำนาจและผลประโยชน์กับชนชั้นนำของประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนาอย่างไทย เพราะฉะนั้นจึงเกิดปัญหาแบ่งช่องว่างระหว่างชนชั้นนำกับประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะในชนบทซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากร ตัวอย่างเช่น ในเขตอำเภอแม่สายชาวบ้านเล่าว่า ในช่วง พ.ศ. 2516 หลังจากประกาศเขตวนอุทยานและพื้นที่ที่ชาวบ้านเคยปลูกงา ก็กลายเป็นสวนสักของรัฐบาล

อานันท์ ได้สรุปว่าโลกาภิวัตน์ ก็คือกระบวนการที่จะไปตัดดวงผลประโยชน์จากทรัพยากรของคนอื่น เกิดขึ้นมานับเป็นร้อย ๆ ปีแล้ว ตั้งแต่สมัยอาณานิคมก็มาเอาทรัพยากร ต่อมาก็มาเอาแรงงาน หลังสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นช่วงเวลาที่ให้เกษตรกรปลูกข้าวหรือพืชเกษตร ยิ่งปลูกมากเท่าไรก็ยิ่งเป็นหนี้มากเพราะไม่อาจกำหนดตลาดได้ ตลาดเป็นของนอก ระบายสุดท้ายไม่เกียติบปีมานี้มาเอาประโยชน์จากวัฒนธรรม โดยมาสร้างวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า กระบวนการโลกาภิวัตน์เป็นพัฒนาการขั้นตอนสุดท้ายของทุนนิยมที่เปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นสื่อของการซื้อขายแลกเปลี่ยน จากเดิมที่เป็นทรัพยากร แรงงาน มาตัดดวงเอาแม้กระทั่งวัฒนธรรม ความรู้สึก คุณค่า และจิตใจของผู้คนให้เป็นสินค้าไปหมด

ศักยภาพชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์

แนวคิดเรื่องศักยภาพชุมชน ของเสน่ห์ จามริก ก็เสนอการรื้อฟื้นศักยภาพชุมชนเพื่อต้านกระแสการบริโภคนิยมระดับโครงสร้างว่า เรื่องของท้องถิ่นเราก็ต้องไม่มองเฉพาะท้องถิ่น ต้องคำนึงถึงกระแสนานอก ที่มันมีปฏิกริยาต่อโลกาภิวัตน์ ต้องเข้าใจจุดอ่อนจุดแข็งของโลกาภิวัตน์ด้วย ต้องมีเครือข่ายเศรษฐกิจชุมชนแลกเปลี่ยนผลงาน ความชำนาญกันต้องมีความหลากหลาย มีวิธ

ธรรมการเรียนรู้และสร้างอัตลักษณ์ของตนเอง มีกลไกเรื่องสื่อของตนเองในขณะเดียวกันต้องรู้จักใช้ความรู้จากวิทยาการเพื่อผลิตสิ่งทีออกไปสู่ตลาดภายนอกได้ ซึ่งเป็นอุดมคติที่อยากจะให้ไปถึง เพราะการคุกคามของกระแสโลกาภิวัตน์นั้นค่อนข้างกว้างขวางและเข้มข้นด้วย เพราะกระแสที่ว่า ฟังตนเอง พออยู่พอกินก็ไม่เพียงพอในยุคนี้ ความจริงแล้วยังมีพันธมิตรที่ถูกเบียดจากขอบโลกาภิวัตน์ที่ยังไม่มีการพูดถึงกันมากนัก เช่นชนชั้นกลางซึ่งได้รับผลกระทบอย่างมากจาก ธรรมชาติของทุนนิยมได้แก่ การลดต้นทุนคือค่าจ้างแรงงาน เงินเดือน การปลดพนักงาน การตัดสวัสดิการ เพราะฉะนั้นชุมชนท้องถิ่นยังมีช่องทางที่จะสร้างพันธมิตรในกลุ่มชนชั้นกลางได้พอสมควร และสิ่งที่ชนชั้นกลางจะต้านกระแสโลกาภิวัตน์ได้มากคือ การต่อต้านการบริโภคนิยม เอื้อยวศ์วีระวงศ์เสนอแนวทางว่ากระแสสังคมไทยเรากำลังตกอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ แก่นสารของวัฒนธรรมอุปถัมภ์คือ มันทำให้เราเชื่อว่าเราช่วยตัวเองไม่ได้ เพราะฉะนั้นการแตกหักกับระบบอุปถัมภ์ก็คือเราต้องเชื่อมั่นว่าเราช่วยตัวเองได้ เราจัดการด้วยตัวเองได้ อีกประการหนึ่งโลกาภิวัตน์ทำลายความเป็นกลุ่ม ทำลายความเป็นตัวคน เพราะการจะต้านกระแสก็คือการเปิดพื้นที่รวมตัวกันขึ้นมาที่เรียกว่า สิทธิชุมชน เปิดพื้นที่อะไรก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มชนิดไหนก็ได้เพราะมันจะเป็นเครื่องมือมนุษย์ในการที่จะสร้างความรู้สึกเป็นตัวตนขึ้นมา (บทสนทนามหาวิทยาลัยเที่ยงคืน)

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงทางสังคม

ในการทำงานไม่ว่าจะเป็นการวิจัยหรือการพัฒนา เราจะพบความสับสนของแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงของสังคม การเข้าใจประเด็นนี้คงจะช่วยให้เกิดความชัดเจน ต่อโครงสร้างสังคม หรือพื้นที่ทางสังคมได้มากขึ้น เรื่องนี้มีความเห็นอยู่สองแนวคิดได้แก่บางแนวเชื่อว่า "ความเป็นจริงของสังคม" นั้นมีอยู่แล้วถูกกำหนดมาแล้วและในเมืองไทยเราก็มีคนเชื่ออย่างนี้มากอยู่ ส่วนอีกแนวคิดหนึ่งโดยเฉพาะกลุ่มนักวัฒนธรรมเชื่อว่าสังคมเป็นผู้สร้าง "ความเป็นจริงของสังคม" ขึ้นมา เช่น Shigeharu Tanabe, (1984)² เช่นกันกับที่ กาญจนา แก้วเทพ (2543)³ อธิบายว่า การสร้างความหมายทางสังคมให้แก่ "ความเป็นจริง" ถ้ายึดหลักตามแนวทางวัฒนธรรมศึกษาแล้ว ความเป็นจริง (reality) นั้นมิใช่สิ่งที่มีอยู่แล้วและรอให้นักวิชาการไปค้นพบ แบบที่สำนักประจักษ์

² In Tanabe, Shigeharu and Charks Keyes (eds) Social memory and crises of Modernity: Politics and Identity in Thailand and Louse, London Curzon, refer Certeau refer to Certeau 1984:87)

³ กาญจนา แก้วเทพ สื่อสารมวลชนทฤษฎีและแนวทางการศึกษา ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2543

นิยมเชื่อ(Empiricism) ในทางตรงกันข้าม นักวัฒนธรรมศึกษาเชื่อว่า "ความเป็นจริง" นั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (construct) หรือดังที่ ฮาร์เบอร์มาส (Jurgen Habermas) กล่าวไว้ว่าสิ่งที่เรียกว่า "ข้อเท็จจริง" (fact) ว่าจริง ๆ แล้วถูกสร้างหรือกำหนดขึ้นโดยมาตรฐาน/กฎเกณฑ์ ชุดหนึ่งมากกว่าเป็นจริงโดยตัวของมันเอง ในทำนองเดียวกัน ฟุโกพูดถึง ขบวนการในการสร้าง/สถาปนาหรือการทำให้กลายเป็นเหตุการณ์ หรือ "ประเด็นปัญหาขึ้นมาของสรรพสิ่งในสังคม ตามที่กล่าวนี้โดยวัตถุประสงค์ของสองคนนี้ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า ไม่มีอะไรชัดแจ้งและชัดเจนในตัวของมันเอง มีแต่ชัดแจ้งผ่านมาตรฐาน/กฎเกณฑ์หรือเงื่อนไขบางชนิด ซึ่งชี้ให้เห็นว่า สรรพสิ่งในสังคมเป็นเรื่องของการสร้างและสถาปนาขึ้นของวาทกรรม (อ้างอิงตาม ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร 2545 วาทกรรมการพัฒนา) โลกาวัดน์ก้าวข้ามมิติของเศรษฐกิจ/การค้าสู่มิติวัฒนธรรมและชีวิตประจำวันของคนทั่วโลก และโลกาวัดน์คือเทคนิควิทยาของอำนาจที่สลับซับซ้อนและซ้อนเงื่อนไขแบบหนึ่ง ตามที่ไชยรัตน์ กล่าวว่า มันทำหน้าที่เก็บกดปิดกั้น แทนที่/สวมรอย และตัดรากถอนโคนสรรพสิ่งที่มาขัดขวางการจัดระบบระเบียบของตน เขายังได้ขยายตัวอย่างออกไปอีกว่า ตัวอย่างของอำนาจการจัดระบบระเบียบที่โดดเด่นที่สุดของวาทกรรมโลกาวัดน์ อาจพิจารณาได้จากการรายงานข่าวของสื่อระดับโลก/สื่อตะวันตก อย่างหนังสือพิมพ์รายวัน หรือสื่อโทรทัศน์ CNN เท่าที่ผ่านมาก็พยายามฉายภาพในประเทศพม่าอย่างหยาบ ๆ และอย่างง่าย ๆ ว่าเป็นการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจระหว่างรัฐบาลทหารของพม่ากับนางอ่องซาน ซูจี ผู้นำฝ่ายค้านเจ้าของรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพ การขยายการต่อสู้ในทำนองนี้เป็นไปในลักษณะของการเก็บกดปิดกั้นและลบเลือนความเป็นจริงที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งในพม่า นั่นคือ พม่าเป็นประเทศที่ประกอบไปด้วยคนหลากหลายชาติพันธุ์ ความขัดแย้งและความรุนแรงที่สำคัญที่สุดและพื้นฐานที่สุดในพม่าคือความขัดแย้งความรุนแรงบนฐานของชาติพันธุ์ การรายงานข่าวของสื่อระดับโลกลดทอนความสลับซับซ้อนของสังคมการเมืองในพม่าเป็นเพียงเรื่องแคบ ๆ ง่าย ๆ เกี่ยวกับการต่อสู้ระหว่างคนสองกลุ่มเท่านั้น

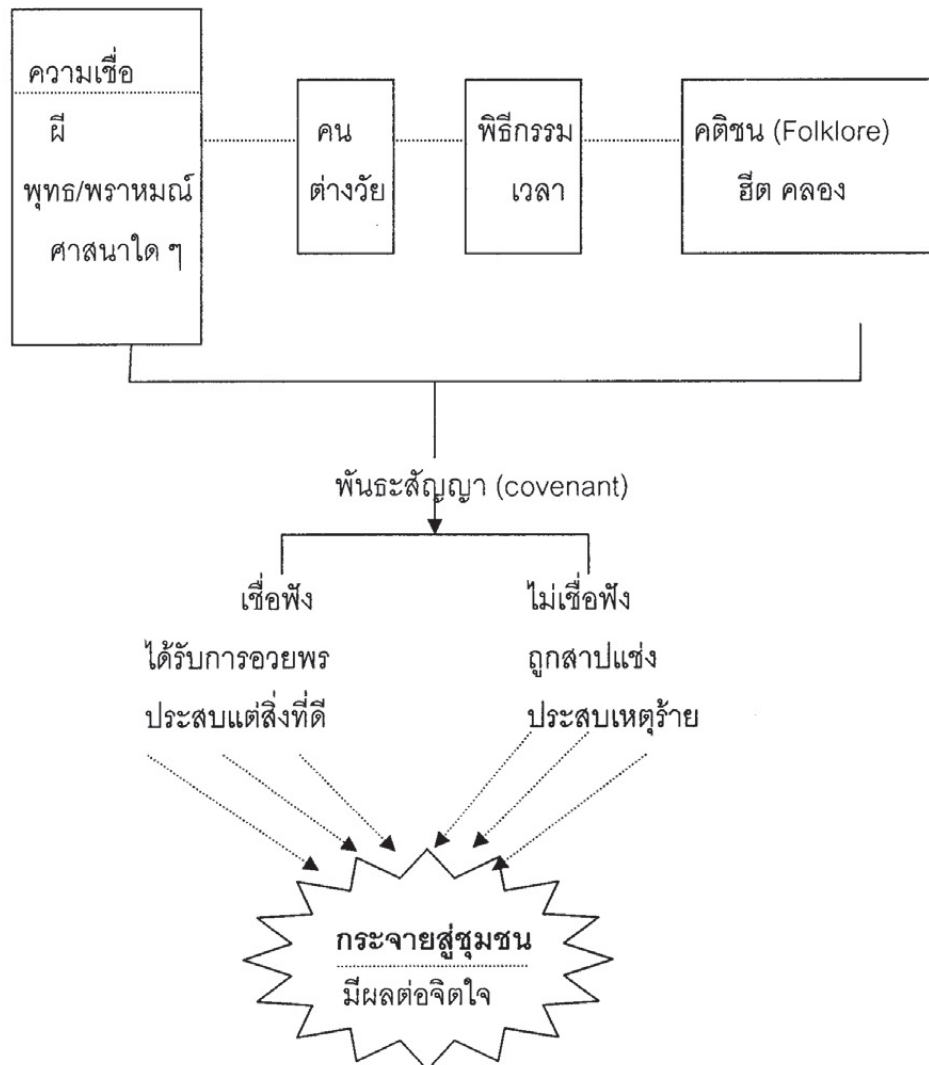
แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นจริงดังที่นักวิชาการสมัยใหม่คิดค้นได้นี้ มิใช่สิ่งใหม่เลยเมื่อเราศึกษาวิเคราะห์จากแนวคิดพุทธ ตัวอย่างเช่น วินัยของพุทธบริษัทนั้นมีได้กำหนดมาจากพระพุทธรเจ้า หากแต่กำหนดมาจากปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้นำเขาสู่การสั่งสอน สอนทบทวนพิจารณาวิพากษ์วิจารณ์และหาข้อกำหนดแนวปฏิบัติร่วมกัน นับเป็นวาทกรรมที่มาจากองค์กรสงฆ์ มิได้กำเนิดมาจากพระพุทธรองค์ ดังที่พระสามเณรราชูลทรงเล่าให้คณะสงฆ์ฟังว่า เมื่อคณะสงฆ์ ตั้งขึ้นในปีแรก ๆ ยังไม่มีวินัยบัญญัติ ... ต่อมาจึงมีความจำเป็นต้องบัญญัติวินัย เมื่อคณะสงฆ์เติบโตขึ้นเพราะในหมู่คณะที่ใหญ่มาก พระภิกษุต้องการกฎวินัยและข้อวินัยและข้อแนะนำปฏิบัติชัดเจนตนเอง (ติช นัท ฮันห์ 2543) การทำความเข้าใจวินัยอย่างแยบคาย จะเป็นประตูของการ

ทำการศึกษาที่เราต้องการให้นักการศึกษานักวิจัย ทะลายกรอบโครงสร้างทางการศึกษาที่เห็นว่
ล้มเหลว เพื่อจะได้หาทางยั้งขึ้นและมั่นใจที่จะปรับเปลี่ยนวิธีคิดให้สอดคล้องกับความ
เปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมในปัจจุบันซึ่งปลายทางนั้นเราต้องการการศึกษาที่นำไปสู่ความเป็น
อิสรภาพต่อชีวิตและสังคมเป็นสิ่งสำคัญ หรือเป็นฐานคิดกำกับการทำงานได้

ความเข้าใจตามแนวคิดของกลุ่มวัฒนธรรมนี้ที่ว่า "ความเป็นจริง" ทางสังคมถูกสร้างขึ้น
จะมีความหมายต่อความเชื่อมั่นต่อการศึกษามีความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หรือ
การศึกษานอกระบบ ว่าการศึกษานั้นจะช่วยให้เกิดการฟื้นคืนทุนชีวิตวัฒนธรรมกลับมา ตลอด
ถึงการรื้อฟื้นวัฒนธรรมชุมชนให้สามารถนำมาปรับใช้กับบริบทในปัจจุบันได้ จึงได้เกิดมีแนวคิดว่
การศึกษาสามารถให้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้แน่นอน แต่จะต้องมี
เงื่อนไขที่เหมาะสมกล่าวคือจะต้องพัฒนาคนได้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมและเป็นองค์รวม (อุทัย
ดุลยเกษม ,2540) งานวิจัยของ ส.ก.ว ภาคเองก็ มีข้อมูลที่ได้สะท้อนผ่านเวทีชาวบ้านที่เป็นตัว
ยืนยันว่าเราสามารถรื้อฟื้น วัฒนธรรมชุมชนขึ้นมาใหม่ได้ เพราะความรู้ชุมชนนั้นอยู่กับตัวผู้รู้
พื้นบ้าน ซึ่งท่านเหล่านี้ยังคงดำรงวิถีชีวิตอยู่ในพื้นที่อันจำกัดลงเรื่อย ๆ จึงพร้อมที่จะให้ความ
ร่วมมือ ตัวอย่างเห็นได้จากงานวิจัยทางการศึกษาของ ส.ป.อ เชียงดาว พบว่าครูภูมิปัญญาใน
อำเภอเชียงดาว ได้แสดงข้อคิดเห็นที่สะท้อนว่าชุมชนนั้นมีการเรียนรู้แบบองค์รวม เช่น ถ้าจะสอน
การทำบายศรี ต้องสอนในพิธีกรรมเพราะเด็กนักเรียนจะเห็นว่ามันนำไปใช้ได้อย่างไร การเข้าร่วม
พิธีกรรม ยังได้ทำจริง ได้อารมณ์ความรู้สึกและความตั้งใจตามไปด้วย และต้องให้ลูกหลาน
กลับไปสอนพ่อแม่เขา เพราะพวกเขาเริ่มไม่นับถือสิ่งเหล่านี้แล้ว นี่เป็นตัวอย่างหนึ่งของรูปแบบ
การศึกษาแบบมีปฏิสัมพันธ์ของชุมชน (จากการติดตามงานวิจัยของส.ป.ช เชียงดาวสิงหาคม
2545) จะเห็นว่ากระบวนการคิดของครูภูมิปัญญานั้นเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตของชุมชน
และบูรณาการได้เห็นของจริงได้ทำจริงและใช้จริง ซึ่งเคยเป็นพื้นฐานที่ทำให้ชุมชนจะดำรงชีวิตได้
รวมทั้งมีทักษะในการจัดการ แก้ไขปัญหาอุปสรรคในด้านต่าง ๆ ที่สำคัญการศึกษาสมัยโบราณ
นอกจากจะฝึกให้คิด เช่นการเล่นปริศนาคำทาย การจำจากบทร้อยกรอง เพลงร้องเล่นของเด็ก
การฟังนิทานและการเล่านิทานในระหว่างที่สูมไฟผิงข้าวหลาม แล้วในระหว่างของการดำเนินชีวิต
นั้นเองชุมชนได้ถ่ายทอดจิตสำนึกทางจริยธรรม ความสัมพันธ์ของคนในสังคม เข้าใจคุณค่าของ
ชีวิต และธรรมชาติว่าต่างพึ่งพิงซึ่งกันและกัน ดังภาษิตล้านนาที่ว่า "กล้วยค้ำงาม ง่ามค้ำกล้วย"
หมายความว่า ต้นกล้วยเมื่อตกเครือนั้นลำต้นหนักจะทานอยู่ไม่ได้ ต้องใช้ไม้ง่ามมาค้ำไว้ ซึ่งเครือ
กล้วยและไม้ง่ามนั้นต่างค้ำยันซึ่งกันและกัน ธรรมชาติที่เป็นกายภาพดังยกตัวอย่างมายังเป็น
อุทาหรณ์ของการพึ่งพาอาศัยในระหว่างคนกับคนได้อีกด้วย ส่วนจริยธรรมของชุมชนก็มีได้ลอย

เป็นกฎระเบียบอยู่โดด ๆ หากแต่พัฒนามาจากฐานความสัมพันธ์ ที่ชุมชนจะต้องช่วยเหลือกันในการผลิต การลงแขก การร่วมกันพัฒนาชุมชนป้องกันสัตว์ร้าย หรือพึ่งพากันยามเจ็บป่วย ล้มตาย หรือมีภัยพิบัติต่าง ๆ จริยธรรมของสังคมคือกติกาของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อผลประโยชน์ของสังคม ฯลฯ และจริยธรรมนั้นวัดกันที่น้ำใจ จะเห็นได้จากงานศพ คนเมือง (ล้านนา) จะถือว่างานศพนั้นไม่ต้องออกจดหมายเชิญเพราะเป็นเรื่องที่ว่าคนที่รู้ข่าวต้อง มีน้ำใจมาช่วยเหลือกันเองมาแสดงความเห็นอกเห็นใจกัน ในทำนองเดียวกันจารีตของชุมชนก็มีการควบคุมกันเองโดยชุมชน ถ้าใครไม่มีน้ำใจต่ออีกการของสังคมหรือเพื่อนบ้าน พอถึงเวลาที่ตนเองมีภาระ ก็จะมีคนไปช่วยงานน้อยนั่นคือการลงโทษของชุมชน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในหมู่บ้าน เวียงหวายอำเภอฝาง (จรรยา พนาวงค์และอุไรวรรณ แก้วคำมูล รายงานการวิจัยประวัติศาสตร์บ้านเวียงหวาย มกราคม 2546) เล่าว่าเมื่อประมาณ 50-60 ปีก่อน ครอบครัวใดเป็นที่รักของเพื่อนบ้านหรือกลุ่มที่สนิทสนมกันชาวบ้านเขาจะนัดแนะกันแอบไปเกี่ยวข้าวให้โดยที่เจ้าของบ้านไม่รู้ตัว ทำให้เกิดความปลาบปลื้มใจและประทับใจในคุณค่าของการทำความดีและความเป็นหมู่พวก

การศึกษาของชุมชนก็คือการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง และชุมชนยังสามารถกำหนดได้ว่าใครเป็นผู้รู้ใครเป็นผู้ควรนับถือ เพราะชุมชนมีเกณฑ์ความต้องการหรือความจำเป็นของชุมชนเป็นตัวกำหนด ความเชื่อและความรู้ของชาวบ้านมีที่มาจากประสบการณ์ (Experience Faith ถอดความคิดมาจาก หลวงพ่อนิพนธ์ เทียนวิหารสภาคาทอลิก จากการร่วมเสวนาเมื่อ 18 มิถุนายน 2546) นอกจากนั้นการประกอบประเพณี พิธีกรรมก็มีกระบวนการเป็นองค์รวม ซึ่งมีทั้งองค์ประกอบและเป็นกระบวนการกระจายสู่ชุมชน โลกทัศน์ของชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ สามระบบ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ และระบบความสัมพันธ์นั้นได้บันทึกไว้ในรูปของประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งเราต้องอ่านสัญลักษณ์ในประเพณีถึงจะเข้าใจบทบาทหน้าที่และสาระในพิธีกรรมนั้น เช่น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีแห่งความกตัญญู เป็นการผูกความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวและชุมชนเดียวกัน ประเพณีแหกนาเป็นความสัมพันธ์กับธรรมชาติเป็นเรื่องการเห็นคุณค่าของธรรมชาติ การเพาะปลูก ประเพณีทานเข้าใหม่เป็นการผสมผสานความเชื่อพุทธกับความเชื่อผีโดยนำข้าวใหม่มาทำบุญที่วัดเพื่อขอบคุณต่อธรรมชาติที่อำนวยการผลิตผล ประเพณีและความเชื่อต่อพุทธศาสนาและความเชื่อของชาวบ้าน ทำให้เชื่อบาปบุญคุณโทษ ถือว่ากฎแห่งกรรมเป็นเสมือนกฎธรรมชาติจึงห้ามล่วงละเมิดไม่ว่าคน สัตว์หรือธรรมชาติ ข้อห้ามเหล่านี้ก็กำหนดไว้ในประเพณีซึ่งเป็นองค์รวมและประสานคนร่วมกันดังแผนภูมิต่อไปนี้

ตามแผนภาพข้างต้นนี้ก็คือ ในการศึกษาของชุมชนนั้นเป็นกระบวนการที่มีอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งในที่นี้คือประเพณี ชาวบ้านจะบอกว่าเรารู้ว่าถึงเดือนอะไรเราต้องทำอะไร การทำบุญสมัยก่อนก็ทำได้ง่ายเพราะเขาของที่มีอยู่ไปทำบุญแต่เดี๋ยวนี้ถ้ายากจนก็ไม่อยากไปทำบุญ เพราะไม่มีเงินไปซื้อของและอายุเขา ในการประกอบพิธีกรรมจะมีความเชื่อเป็นตัวกำหนดวิถีคิด (จะเป็นความเชื่อในศาสนาใดก็ตาม) คนที่เข้าประกอบพิธีกรรมจะเป็นคนวัยต่าง ๆ และมีสภาพในการเข้าร่วมพิธีกรรมต่างกันตามวัย คือมีเจ้าพิธีกรรมและผู้เข้าร่วมพิธีกรรมต่างมีส่วนร่วมตามบทบาทที่เรียนรู้มาในสังคม การกำหนดเวลาในการประกอบพิธีกรรมนั้นจะสอดคล้องกับการผลิตในวิถีเกษตรกรรม เช่นประเพณีทานข้าวใหม่ จะมีหลังเก็บเกี่ยวเพื่อขอบคุณผืนแผ่นดิน คือแม่โพสพและชาวบ้านจะเอาข้าวใหม่มาทำขนมและข้าวหลามาไปถวายพระสงฆ์ ซึ่งเป็นการ

ผลจากความเชื่อเดิมเข้ากับพิธีกรรมในพุทธศาสนา ในการประกอบพิธีกรรมจะมีคำกล่าว เพื่อบอกจุดประสงค์ของการประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ซึ่งจะเป็นคติของชุมชน หรือบางพิธีกรรมก็เป็นจารีต ซึ่งจะมีผลบังคับทางจิตใจเป็นสำคัญ คือถ้าใครเชื่อฟังและประกอบพิธีกรรมนั้นสืบทอดไปก็จะได้ผลตอบแทน แต่ถ้าใครไม่เชื่อและเลิกปฏิบัติชีวิตก็จะประสบอุปสรรคต่าง ๆ ตามที่ความเชื่อของประเพณีนั้นระบุไว้ ชุมชนเมื่อครั้งยังเข้มแข็งจึงมีกระบวนการถ่ายทอดทางสังคมสืบเนื่องกันมาทั้งเป็นการผลิตซ้ำและการผลิตใหม่ แต่อยู่ภายใต้การสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความจำเป็นของชุมชนเป็นหลัก กระแสภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มมีความเคลื่อนไหวในสถานศึกษาด้วย ได้แก่มีการยกย่องครูภูมิปัญญาไทยในสาขาต่าง ๆ รวม 86 คน ในช่วงปี 2544-2545 โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มีการนำร่องวิจัยและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ อาทิ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา กำหนดแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสมกับเด็ก ถึง 133 แห่ง มีกระแสการวิจัยเพื่อให้เข้าถึงปัจจัยเงื่อนไขที่เอื้อหรือขัดขวางการทำงานร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มีกระแสมหาวิทยาลัยชาวบ้านในหลายภูมิภาค เช่น มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ของเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยอีสานคืนถิ่นที่บุรีรัมย์ อมรวิทย์ นาครทรรพ 2545)⁴

สำหรับผู้ที่ทำงานกับชุมชนมีข้อพึงระวังอยู่สองประการ ประการแรกถึงแม้ว่าจะมีปฏิบัติการในเรื่องชีวิตจริง เราก็ต้องเตือนตัวเองเสมอว่า ในกระบวนการนั้น พวกเราก็อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบสังคมสมัยใหม่ สื่อมวลชนมีบทบาทอย่างสำคัญในการก่อรูปและแปลงรูปของสังคม (กาญจนา แก้วเทพ สื่อสารมวลชน ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา 2543) ดังนั้นถึงแม้ว่าเราจะปฏิบัติจริงในชุมชน และใช้ข้อมูลทางคติชนฝึกหัดกิจกรรมอยู่ก็ตาม บางครั้งเราอาจจะเผลอเผลอตีความหมายโดยมีโครงกรอบของทุนนิยมอยู่ในตัวเรา เช่นการเล่านิทานชาวบ้าน การตีความนั้นเราต้องไม่เผลอติดตามระบบทุนนิยมคือให้คุณค่าอยู่ที่วัตถุ แต่แก่นของนิทานชาวบ้านนั้นให้คุณค่าอยู่ที่จิตใจแม้ตนเองจะเป็นฝ่ายแพ้หรือสูญเสียทางวัตถุก็ตาม นี่แหละคือสิ่งที่เราจะต้องไม่ลืมว่าเราเผชิญอยู่กับความซับซ้อนของสังคม (Rethinking the Consequence of Literacy as Social Construction and Culture capital) ⁵ ตัวอย่างที่นักวิจัยสนามไม่หลุดจากโครงกรอบของวัตถุนิยม เช่นนี้พบอยู่มากมายในงานวิจัย และในการทำงาน เช่นการมองว่า

⁴ อมรวิทย์ นาครทรรพ รายงานสภาวะการศึกษาไทยต่อประชากร 2545 **ปมปฏิรูป** สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2545

⁵ Literacy and Boudieu' Sociological, Theory: A Reframing, 1997 (copyright). Carrington & A. Luke Vol.11.No. 2. 1997

ชาวบ้าน โง่ จน เจ็บในช่วงของการพัฒนาที่ผ่านมา หรือพบว่าชนบางเผ่าเลี้ยงแพะด้วยสัตว์บางประเภทเช่น ค่างและลิง ถือว่าเป็นการให้เกียรติต่อแขกอย่างสูง ตรงนี้เราต้องทำความเข้าใจวัฒนธรรมด้วยความซาบซึ้งใจ มิใช่แสดงความรังเกียจ หรือหัวเราะเยาะ เป็นต้น ประการที่สอง เวทีชาวบ้านนอกจากจะสร้างจิตสำนึกเพื่อฟื้นศักยภาพแล้ว ในแต่ละช่วงชีวิตที่มีการเปลี่ยนผ่านนั้นเขาได้ผ่านกระบวนการแก้ปัญหาชีวิตมาครั้งแล้วครั้งเล่า นั่นก็คือเป็นข้อคิดว่าการเรียนรู้ของชุมชนนั้นไม่ใช่หยุดนิ่งตายตัว ภูมิปัญญาชาวบ้านมิใช่ของเบ็ดเสร็จในตนเอง แต่ชาวบ้านได้ทดลองดัดแปลง และปรับเปลี่ยนวิธีการมาแล้วมากมายโดยสอดคล้องกับกาลเวลาและบริบท ดังนั้นการเรียนรู้กับชุมชน และภูมิปัญญาชาวบ้านมิใช่หยิบเอาข้อมูลความรู้มาใช้ โดยมีได้วิเคราะห์วิจารณ์ ไม่ได้ดูบริบทของความเป็นจริงในปัจจุบัน ก็จะทำให้สิ่งที่เราเรียกว่าภูมิปัญญา กลายเป็นของรกร้างเพราะไม่เหมาะสมแก่กาลเทศะ กลับจะสูญเสียไปมากยิ่งขึ้น ดังนั้นการใช้วัฒนธรรมชุมชนต้องเลือกสรร อะไรยังดีอยู่ อะไรควรปรับเปลี่ยน เพราะบริบทของปัจจุบันนี้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องพินิจกันอย่างรอบด้าน

แนวคิดและปรัชญาการศึกษาเพื่อความเป็นไท

นักคิดไทยทั้งหลายได้นำเสนอแนวคิดต่อเป้าหมายปลายของการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบควรจะเป็นอย่างไร ความจริงแล้วการศึกษาที่เกิดขึ้นนั้นเท่าที่ผ่านมาเรายอมรับว่าการศึกษาก่อขึ้นในสถาบันเท่านั้น จึงเกิดการยอมรับสถาบันการศึกษาแต่เพียงฝ่ายเดียว เป็นเหตุให้สถาบันในชุมชนลดความสำคัญลงเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบันคนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญ ไม่ยอมรับภูมิปัญญาไทย (ข้อมูลสะท้อนจากพื้นที่วิจัยหลายแห่ง) ⁶ ทิศทางที่การศึกษาจะเป็นกลไกช่วยให้ชุมชนเข้มแข็ง ได้มีผู้ชี้แนะไว้มากในที่นี้จะแยกได้เป็นสองกลุ่มซึ่งแนวคิดนั้นไม่ได้ขัดแย้งกัน แต่กลุ่มหนึ่งเสนอแนะแนวคิดเชิงปรัชญาที่เน้นเป้าหมายปลายทางการศึกษา (problem base). และอีกกลุ่มหนึ่งเสนอแนะแบบรูปธรรมตามวิกฤติของปัญหาทางการศึกษาที่เป็นอยู่ ซึ่งถ้าเราสามารถเข้าใจทั้งปรัชญา และรูปธรรมของการทำงานจริงแล้ว ก็อาจจะช่วยให้แก้วิกฤติของปัญหาทางการศึกษาในปัจจุบันได้ง่ายขึ้น คือสามารถนำทฤษฎีมาประยุกต์เป็นกิจกรรมในการฝึกปฏิบัติจริงซึ่งมีความหลากหลาย

⁶ ชุมชนไทใหญ่ฝั่งแม่ฮาด ผู้อาวุโสยินดีเข้าไปช่วยสอนในโรงเรียน แต่มีคำถามว่าเด็กจะสนใจมาเรียนหรือเปล่า กลุ่มครูส.ป.อ. เชียงดาว ครูภูมิปัญญากล่าวว่าสอนลูกโรงเรียนแล้วให้ลูกไปสอนพ่อแม่ เพราะเขาไม่รู้อะไรและไม่ปฏิบัติแล้ว

กลุ่มที่มุ่งพิจารณาแนวคิดและปรัชญาของการศึกษาได้แก่ พระธรรมปิฎก (ประยุตต์ ประยุตโต) ประเวศ วะสี เอกวิทย์ ณ ถลาง โสภณ สุภาพงษ์ ส. ศิวรักษ์⁷ ฯลฯ จากงานเอกสาร เช่น กฎชนะ มูรติ⁸

ประเวศ วะสีมองว่าการศึกษจะต้องไม่แยกส่วนระหว่างชีวิตกับการศึกษา ทั้งสองอย่าง อยู่ทีเดียวกัน **ชีวิตคือการศึกษ การศึกษาคือชีวิต** (ผ่านทางต้นปฏิกูปการศึกษา) เช่นเดียวกับ พระธรรมปิฎกท่านกล่าวว่า " การศึกษามีความหมายอย่างหนึ่ง เป็นการฝึกฝนพัฒนาคน ให้รู้จัก ดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดีงาม" หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า การศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชีวิต เข้าถึงอิสรภาพ คือทำให้ชีวิตหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำ ของปัจจัยแวดล้อมให้มากที่สุด ... จุดหมายของการศึกษาเป็นสิ่งเดียวกับจุดหมายของชีวิต (2542 หยาดเพชร หยาดธรรม ภูมิ ปัญญาเพื่อการศึกษาไทย) และยังมีผู้เสนอแนวคิดปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต เช่น ยุค ศรีอริยะ และ ส.ศิวลักษณ์ ก็ตีความว่า **การศึกษามีใช่เป็นเพียงวิธีการหรือกระบวนการ แต่ในตัวเอง คือเป้าหมายแห่งชีวิต** หรืออีกนัยหนึ่งว่า ไม่อาจแยกขบวนการในการเรียนรู้และเป้าหมายออกจากกันได้ ประเวศ วะสียังได้สะท้อนว่าเท่าที่ผ่านมาการศึกษาไทยทำให้เกิดปัญหาสองอย่าง ประการแรกเกิดวิกฤตทางวัฒนธรรม เพราะคนไทยไม่เข้าใจรากเหง้าของตนเอง เพราะการศึกษา ไปรับทั้งเนื้อหาและความคิดมาจากส่วนกลาง ซึ่งรับแนวคิดมาจากต่างประเทศอีกต่อหนึ่ง ประการที่สองวิกฤตทางศีลธรรม นอกจากการศึกษาไม่ได้แก้ไขแล้วยังซ้ำเติมให้เกิดหนักขึ้น คือการเคารพ ศักดิ์ศรีและคุณค่าของความเป็นคนของทุกคนอย่างเสมอภาค สังคมไทยไม่เคารพคนเล็กคนน้อย เป็นสังคมอำนาจ การศึกษาทำให้โรงเรียนมีอำนาจไม่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นคนของชาวบ้าน การ ปฏิกูปการศึกษาต้องแก้ไขการแยกส่วน ต้องให้ครูและนักเรียนเคารพชาวบ้าน มิใช่การส่งครูไป อบรม แต่ต้องให้ครูร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมสร้างสรรค์ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับ สังคมไทย ทิศนะนี้จะทำให้เข้าใจแนวทางการจัดการศึกษากับชุมชนชัดเจน ว่าเรียนชีวิตจริงและ เรียนรู้จากชุมชนเพื่อกลับสู่รากเหง้าทั้งองค์ความรู้และเคารพชีวิตและผู้คนในชุมชน โสภณ สุภาพงษ์ เองก็มองการศึกษาไปในทิศทางเดียวกัน แต่พุ่งประเด็นไปจุดเดียวที่ปัญหาคือการกระตุ้น การบริโภค ว่าการศึกษาทำให้เรามีแต่ความอยาก ความจริงแล้วสาระสำคัญของการศึกษาต้องทำให้เราพึ่งตนเองได้ เท่าที่ผ่านมาเราอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจทำให้เราเรียนรู้เฉพาะสิ่งที่อยากได้ เพราะถ้าบริโภคมาก ๆ แล้วเศรษฐกิจจะโตจึงเป็นการสอนให้เราอยาก การศึกษาที่แท้จริงต้องบอก ว่าความอยากไม่ดี ความรู้คือความสามารถที่จะขัดเกลามัน ทำให้เราพึ่งตนเองได้ ยิ่งเรารู้มาก

⁷ ผ่านทางต้น ปฏิกูปการศึกษา วิถีธรรม 2545

⁸ ความรู้คือพันธนาการ (Why knowledge does not free : Letter to the Schools) มูลนิธิอานันทมหิดล ม.ป.ป)

เท่าไร ยิ่งเหลือมากเท่านั้น เราก็จะช่วยผู้อื่นได้ ตัวหลักสูตรควรเล็งเน้นวิชามาเน้นที่ผลกับการปฏิบัติ ประเด็นของโศภณที่มองก็คือว่าเล็กคิดว่าประชาชนจะมาร่วมจัดการศึกษาได้อย่างไร ต้องคิดใหม่ว่า การศึกษาจะร่วมในชีวิตของประชาชนได้อย่างไร การศึกษาต้องเข้าไปอยู่กับการดำรงชีวิตเชื่อมโยงกับท้องถิ่นและประชาชน จะต้องยกย่องช่วยครูให้สามารถดำรงชีพได้อย่างมีศักดิ์ศรี และมีความเป็นอยู่ดีด้วย การศึกษาเป็นเรื่องของการปฏิบัติ เพราะฉะนั้นการศึกษาเริ่มที่จิตวิญญาณ จิตวิญญาณที่สะอาดก็จะพาไปสู่ปัญญาที่สะอาด และสู่พฤติกรรมที่สะอาด ทางเดียวที่จะเกิดกับเรื่องของจิตวิญญาณที่สะอาดคือการได้ปฏิบัติและรู้ผลของการปฏิบัติ เกี่ยวกับสถาบันการศึกษานั้นโศภณเห็นว่า สถาบันอุดมศึกษาไม่มีหน้าที่ทำตามนโยบาย หากแต่มีหน้าที่ชี้แนะนโยบาย และจะชักนำได้ก็ต่อเมื่อยึดโยงเข้าไปกับรัฐธรรมนูญ ซึ่งรัฐธรรมนูญนี้เป็นเรื่องของกระบวนการศึกษาและสุขภาพทั้งสิ้น เพราะพูดเรื่อง สิทธิมนุษยชน เรื่องการดำรงชีพ และเรื่องสิ่งแวดล้อม พอจะสรุปได้เช่นเดียวกับ ส.ศิวลักษณ์ที่ว่า การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้ เพราะฉะนั้นจึงมีต้องปฏิบัติ และการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อความเป็นไท ให้คนกล้าหาญที่จะออกมาออกนอกคอกปศุสัตว์ ที่สกัดคนไว้เป็นเพียงลูกจ้าง ส. ศิวลักษณ์ ได้อ้างและยอมรับความหมายของการศึกษาจากจากศัพท์ Education of Liberation ของ อาดัม เคิร์ล ที่ว่า "การศึกษาคือกระบวนการเรียนรู้ ให้แต่ละคนได้รู้จักศักยภาพที่แท้ของตน เพื่อจะเลี้ยงตนและครอบครัวได้อย่างสม่ำเสมอ ชั่วจะ พร้อม ๆ กับเพื่อใช้ศักยภาพนั้น ๆ รับผิดชอบต่อผู้อื่น สัตว์อื่น ให้เกิดความยุติธรรมในสังคมอย่างสันติและโยงไปถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติอย่างบรรสานสอดคล้อง (ผ่าทางตัน ปฏิรูปการศึกษา) แต่ในขณะเดียวกันน้ำเสียงของ ส. ศิวลักษณ์ ก็วิจารณ์ว่างานการศึกษาของสถาบันการศึกษานั้นมักจะไปเน้น โครงสร้างทางกายภาพ เช่นอาคาร สถานที่ ฯลฯ เพราะอิทธิพลของทุนนิยมที่รับมาจากสหรัฐฯ ในอดีตเมื่อมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน กระบวนการแบบที่กล่าวมานั้นเคยมีอยู่แล้ว ซึ่งมีเป้าหมายการดำเนินชีวิตของชาวพุทธคือไตรสิกขา การจัดการทางการศึกษาแบบเป็นทางการมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยที่พระองค์มุ่งหวังว่าการศึกษอย่างฝรั่งจะช่วยให้คนฉลาดเฉลียวอย่างรู้เท่าทันโลกและต้องมีค่านิยมทางศาสนาควบคู่กันไปด้วยในระยะแรก ๆ ก็ยังดีอยู่ เมื่อผ่านไปหลายร้อยปีแนวทางการศึกษาก็เริ่มเปลี่ยนไปตามที่แสง จันทร์งามเขียนไว้ว่า คนก็เริ่มห่างวัด พระก็เริ่มห่างพระธรรมคนไปยึดหลักอื่น ๆ เป็นปรัชญาชีวิต ไม่เชื่อนบุญไม่เชื่อบาป ถือว่าเกิดชาติเดียวควรหาความสุขจากเนื้อหนังมังสาให้เต็มที่ (อ้างอิงตาม ส.ศิวลักษณ์) โดยสรุป ส.ศิวลักษณ์ เห็นว่าการศึกษาตามสถาบันไม่ได้เน้นสาระการศึกษาเพื่อความเป็นไท ไม่ได้เน้นความกล้าหาญทางจริยธรรม หรือเพื่อรู้ความงามความจริง แยกหัวใจออกจากสมอง แยกจริยศึกษาออกจากพุทธิศึกษาจึงไม่อาจสอนให้คนเป็นคนดีได้ การสอนองค์ความรู้ก็

สอนแบบแยกออกเป็นเสียง ๆ ไม่เป็นองค์รวม การศึกษามุ่งให้ผู้เรียนออกไปประกอบอาชีพเป็น
 เกษนทร์ และเป็นสิ่งที่น่าเศร้าที่คนที่สำเร็จการศึกษาจะว่างงานมากขึ้นทุกที ทำยสุดท้ายท่านได้มีข้อ
 เรียกร้องว่าคนยากไร้ต้องรวมตัวกันเป็นสมัชชาให้ได้มาก แล้วหาเหตุแห่งทุกข์ คนชั้นกลางควรหัน
 มาเผชิญกับคนทุกข์ยากอย่างเป็นกัลยาณมิตร เช่นเดียวกับ นิธิเอียวศรีวงศ์ ก็เขียนไว้ว่า ชนชั้น
 กลางควรร่วมเรียนรู้ความยากจนกับคนจนในสังคม (เก็บที่โล่งแก่รากหญ้า) แนวคิดดังกล่าวมานี้
 ไม่ได้ต่างไปจากแนวคิดเชิงปรัชญาการศึกษาของกฤษณะ มูรติ นักปราชญ์ชาวอินเดียที่ได้ผ่าน
 การศึกษามาจากประเทศอังกฤษ ที่ให้ข้อคิดแก่การจัดโรงเรียนของเขาคือ เขามองว่าการจัด
 การศึกษาในสังคมปัจจุบันนี้ไม่ใช่เป็นการศึกษาที่ปลดปล่อยผู้เรียน หากแต่เป็นการพันธนาการ
 มนุษย์ให้อยู่กับบ่วงที่ร้อยรัด บ่วงเหล่านั้นได้แก่การลืมชีวิตประจำวัน ปลดปล่อยให้หมุ่นอยู่กับ
 ความอยากไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักของตนเองแล้วจัดการกับความอยากให้ถูกต้องเหมาะสมมิให้มันล่อง
 เข้าไปในความคิด ไม่ละจากการเอาวัดเอาเปรียบในหมู่มนุษย์ ไม่รับผิดชอบต่อผู้อื่น มีแต่ความ
 ห่วงใยผูกพันอยู่กับตนเอง ความอยากส่วนตน เอาตนเป็นสำคัญ มีความสัมพันธ์แบบแบ่งแยก
 และมีความรู้สึกเปรียบเทียบ ดีกว่า สูงกว่า ทั้งระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับประเทศ
 การศึกษาถ้าเราฝึกจะไม่ให้มีการเปรียบเทียบและประเมินค่าจะได้ไหม เมื่อนั้นจึงจะมีเอกภาพ
 ภาวะแห่งความเป็นองค์รวมจะเกิดขึ้น ในการสอนครูต้องค้นหาแนวทางใหม่ ๆ เพื่อถ่ายทอดข้อมูล
 ความรู้ที่ไม่ทำให้จิตใจเป็นกลไก เช่นสามารถสอนวิชาประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นเรื่องราวของมนุษย์ทั่ว
 โลกไม่ใช่สอนประวัติศาสตร์อเมริกา หรือประวัติศาสตร์ไทย โรงเรียนควรรับผิดชอบต่อความมอก
 งานในคุณค่าความดีรับผิดชอบต่อมนุษยชาติ การรู้จักความรักการมีความรักต่อเพื่อนมนุษย์จะช่วย
 สลายอัตตา การเริ่มต้นนั้นต้องเริ่มต้นที่ตัวเรา จากสิ่งที่เป็นอยู่จริง เพราะใกล้ที่สุดคือตัวเรา
 จากนั้นโลกทั้งโลกจะเปิดออกเพราะเราคือโลก โลกนอกเหนือจากตัวเรานั้น คือธรรมชาติ สาระ
 ของแนวคิดของกฤษณะ มูรติ ในเรื่องความเป็นไทนั้นเป็นอิสระจากคำสอนทุกความเชื่อ อิสระจาก
 จารีตประเพณีทั้งหลายทั้งปวง ปรัชญาทุกระบบ เขาค้นพบว่าสิ่งเหล่านี้สร้างความแตกแยกและ
 ก่อให้เกิดความทุกข์โศกแก่มวลมนุษย์ งานของเขาอยู่ท่ามกลางความสับสนบ้างก็ว่าเป็นปรัชญา
 การศึกษาใหม่ บางคนว่าเป็นจิตวิทยา บ้างว่าเป็นศาสนาที่ไม่ปนเปื้อนด้วยจารีตประเพณี
 พิธีกรรมที่คนยอมรับว่าเป็นศาสนา (ท้ายบท ความรู้คือพันธนาการ 2545)

การศึกษาเพื่อความเป็นไท คำพูดนี้ค่อนข้างถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลาย แต่
 ความหมายของความเป็นไทก็นัยแตกต่างกัน จึงขออภิปรายเชิงไว้เล็กน้อย อันแรกความหมาย
 คำว่าความเป็นไทตามแนวศาสนา เช่น พระธรรมปิฎก ประเวศ วะสี โสภณ สุภาพงศ์ และอาจจะมี
 คนอื่น ๆ อีก หมายถึงความเป็นไทที่หลุดพ้นจากกระแสของกิเลสทางโลก ซึ่งเป็นกระแสด้าน

แนวคิดทางการศึกษาแบบตะวันตกที่มุ่งกระตุ้นความอยากรในการบริโภค และเป็นไปในทำนองเดียวกับแนวคิดของกฤษณะ มูรติ คือการศึกษาควรให้มนุษย์ละเว้นจากความอยากรที่เห็นแก่ตัว ชีวิตควรมีความเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์และต่อสังคม ความเป็นไทตามนัยที่สอง หมายถึง ความเป็นไททางการศึกษาที่ปลอดจากกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยม และเป็นกระแสที่ต้านกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติของรัฐ ซึ่งหมายถึงการต้านกระแสการจัดศึกษาในสถาบันการศึกษาที่รับเอาแนวคิดการศึกษาแบบตะวันตกมาเป็นแนวทาง ความเป็นไทตามนัยที่สามหมายถึงความเป็นไท กระแสนี้ไม่ได้หมายถึงการหันกลับสู่อดีตหรือความเป็นตะวันออก และไม่ได้หมายความว่าความเป็นตะวันตกคือความเลวร้าย แต่ควรสำรวจตรวจสอบสิ่งที่เป็นอยู่ ทั้งในระดับปรัชญาและทฤษฎี และแนวคิดจากตะวันตกว่าเหมาะสมกับประเทศไทยหรือไม่ และเลือกใช้เฉพาะที่เป็นประโยชน์ และมองเห็นว่าปัญญาชนไทย ควรสร้างปรัชญาและทฤษฎีใหม่ ๆ ที่เป็นตัวของตัวเอง เพราะประเทศไทยมีบริบทแตกต่างจากตะวันตก ดังนั้นชุดการเรียนรู้ของเด็กไทยน่าจะสอดคล้องกับความเป็นจริงของประเทศไทย ผู้เสนอแนวคิดนี้คือ ยุค ศรีอารียะ (ผ่าทางตันปฏิรูปการศึกษา) กล่าวว่ากระแสนี้น่าจะเป็นกระแสปฏิวัติการศึกษาใหม่ เพื่อสร้างระบบวัฒนธรรมใหม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ง่ายในแง่การปฏิบัติ อาจจะต้องใช้เวลา หัวใจของการปฏิรูปจะมีใช่การแก้เพียงกฎหมาย หรือเพียงแค่วิธีสอน จากครูเป็นศูนย์กลางสู่การเอาเด็กเป็นศูนย์กลาง ในการรวมศูนย์อำนาจ "กระแสไท" จะเน้นการปฏิรูปจากข้างล่าง และการศึกษาจากนอกระบบที่เป็นอิสระและเป็นตัวของตัวเอง ส่วนแนวคิดตะวันตกจะเน้นความเป็นเอกชน หรือกระแสการเปลี่ยนแปลง การศึกษาภาครัฐสู่การให้นักธุรกิจเอกชนเข้ามาดำเนินการเสียเอง ซึ่งเป็นกระแสที่ทำให้การศึกษา กลายเป็นธุรกิจแบบหนึ่ง การศึกษาแห่งความเป็น "ไท" น่าจะไม่ขึ้นกับการค้ากำไร รัฐน่าจะทำบทบาทส่งเสริมให้เกิดระบบการศึกษาที่ตอบสนองคนส่วนใหญ่ และการศึกษาและการเรียนรู้ต้อง กลายเป็นขบวนการทางสังคมที่ทุกส่วนเข้ามา มีบทบาทร่วมกัน ไม่ใช่เรื่องของโรงเรียนและสถาบันการศึกษาเท่านั้น โดยเอาปัญหาหรือความวิกฤตของสังคมเป็นฐาน เพื่อผลักดันให้คนไทย หันสู่การเรียนรู้โลกอย่างจริงจัง (ผ่าทางตันปฏิรูปการศึกษา) การเรียนการสอนแนวนี้ก็คือเริ่มต้นจากปัญหาของประเทศ และมองภาพรวมของวัฒนธรรมไทยให้ออกว่าเราต้องการให้เป็นแบบใด นอกจากนั้นต้องเริ่มวิเคราะห์ตั้งแต่ปรัชญาการศึกษาว่าอะไรคือปรัชญาพื้นฐานของการศึกษาไทย

แนวคิดสู่ปฏิบัติการทางการศึกษา

ส่วนแนวคิดของอีกหลาย ๆ คนไม่ได้เน้นด้านปรัชญาและความคิดแต่ก็ไม่ได้ขัดแย้งกับความคิดแบบองค์รวมและชุมชน แต่วิธีการนำเสนอจะเน้นเชิงการปฏิบัติมากกว่า เช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช กล่าวว่าการศึกษาเพื่ออนาคต และต้องดูพื้นฐานของประเทศเรา ชัยอนันต์ วิเคราะห์

ปัญหาทางการศึกษาไทยที่ผ่านมาและมีความเห็นสอดคล้องกับท่านอื่น ๆ ที่วิจารณ์ระบบการศึกษาไทยว่า เป็นระบบการศึกษาที่สร้างการดูถูกดูแคลนและทำลายต่อความเชื่อมั่นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดที่มาเลี้ยงประเทศเราคือเกษตรกร และเราถูกทำลายความเชื่อมั่นในพุทธศาสนาและมีความทันสมัยเข้ามาแทนที่ ท่านเน้นทักษะต้องนำสาระและต้องเป็นทักษะที่สอดคล้องกับประเทศไทย ส่วน เอกวิทย์ ณ ถลาง นั้นมีจุดเน้นที่กระบวนการเรียนการสอน และบทบาทที่เปลี่ยนไปของครู โดยท่านกล่าวว่า **ต้องยกเครื่องกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมด** ให้มีประสิทธิภาพมากกว่าเดิม ลูกหลานเราเรียนอะไรก็ได้ให้ได้ดี ให้คิดเป็น ตั้งคำถามเก่ง แต่ไม่ต้องการคำตอบสำเร็จรูป เพราะชีวิตจริงไม่มีคำตอบสำเร็จรูป หากแต่ให้คนไทยทันโลกพร้อมกับรู้จักตนเองเป็นอย่างดี แล้วสามารถกำหนดแนวทางชีวิตของตนเองได้ บทบาทของครูก็ต้องเปลี่ยนไป เพราะความรู้เปลี่ยนแปลงเร็วมาก ครูและนักเรียนต้องเรียนรู้ร่วมกัน ครูมีความสามารถสอนวิชาเฉพาะทางได้ และที่สำคัญครูควรเป็นตัวแทนทางศีลธรรมด้วย (ผ่านทางต้น ปฏิรูปการศึกษา) ไพญลย์ สีนลารัตน์ ให้แนวคิดเพิ่มขึ้นตรงจุดที่ว่าเป้าหมายการศึกษาจะเป็นจริงได้ ต้องวิเคราะห์ปัญหาของกระบวนการการศึกษา เพราะว่าการศึกษาไทยขาดพลัง ซึ่งพลังทั้งหมดนั้นก็คือระบบคิดนั่นเอง เริ่มต้นพลังอันแรกได้แก่การขาดพลังการสร้างสรรค์ ส่วนใหญ่เป็นการศึกษา แบบบริโภคนิยม คอยแต่จะรับของคนอื่น จนถึงการเรียนรู้การสอนก็รับจากครู ขาดพลังที่สองการวิเคราะห์และประเมินพลังที่สามพลังการแก้ปัญหา พลังที่สี่คือพลังของเหตุผล พลังสุดท้ายพลังความรับผิดชอบ และการมีเหตุผล ทางแก้นั้นนักคิดอื่น ๆ ก็กล่าวไว้สอดคล้องต้องกันอยู่ ซึ่งจะอยู่ในตอนที่กล่าวรวบรวมถึงข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการดังเช่นที่ อุทัย ดุลยเกษม ได้ศึกษาหาแนวคิดหรือกรอบคิด การทำวิจัยทางการศึกษากับชุมชนและได้อธิบายหลักการ และแนวทางการทำงานวิจัยและจัดการศึกษา โดยอุทัยเดินเรื่องประวัติศาสตร์ของการศึกษาไทยเป็นหลัก ผ่านโครงสร้างการจัดการศึกษาและให้แนวคิดและภูมิหลังเชิงปฏิบัติ สรุปความได้ดังนี้ นับแต่มีการปฏิรูประบบโรงเรียน การจัดการศึกษาเริ่มมีการรวมศูนย์อยู่ที่โรงเรียน โรงเรียนเน้นแหล่งความรู้แหล่งเดียวเป็นหลักและที่มาของความรู้มาจากศูนย์กลางละเลยความหลากหลาย เช่นจากครอบครัว วัด ชุมชนอาชีพ ผู้รู้ และมีความสัมพันธ์กับชุมชนในแนวดิ่ง ความรู้จากโรงเรียนจึงไม่พัฒนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต อาชีพ วัฒนธรรมสภาพแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชน ความรู้จากโรงเรียนจึงมีประโยชน์น้อยหรือไม่ก็ต้องนำไปใช้ภายนอกชุมชน ทำให้พัฒนาการทางสติปัญญา ความสามารถของชุมชนโดยรวมหยุดชะงักไปด้วย ภูมิปัญญาของชุมชนซึ่งสั่งสมและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจึงหยุดชะงักกัน ความจริงนั้นชุมชนมีความคิดแต่ได้ถูกกระทำให้ความเชื่อมั่นนั้นถดถอยไป ไม่กล้าต่อรองกับโรงเรียนเพราะความสัมพันธ์แบบแนวดิ่งที่โรงเรียนปฏิบัติอยู่ ตัวอย่างเช่นชุมชนที่มีพิธีกรรมไหว้ผี

ปู่ย่ามีข้อเสนอต่อคณะกรรมการการศึกษาของหมู่บ้านว่า ทำไมไม่เรียกรั้วโรงเรียนให้ปล่อยลูกหลาน มาเข้าร่วมพิธีกรรมไหว้ผีปู่ย่ากับครอบครัว แล้วนำประสบการณ์เหล่านั้นกลับไปเรียนรู้ แลกเปลี่ยนกันในโรงเรียน หรือบางหมู่บ้านสะท้อนว่าประเพณีบางอย่างต้องหยุดชะงักไปเพราะ เด็กไม่มีเวลา เพราะต้องไปโรงเรียนและไปเรียนต่อที่อื่น เช่นพิธีปอยสาบลอง (บวชลูกแก้ว) ของไทใหญ่บ้านแม่สาวเมืองหนองต้องหยุดไป เพราะนักเรียนไม่มีเวลาต้องไปเข้าโรงเรียนเพื่อเรียนชั้นสูงต่อไป ระบบการศึกษาที่จัดขึ้นในโรงเรียนจำกัดเนื้อหาการเรียนรู้ไว้บางด้าน ตามผู้จัดการศึกษา (รัฐ) การศึกษาเป็นการจัดการศึกษาแบบแยกส่วน มุ่งพัฒนาความสามารถเฉพาะด้าน ทักษะเฉพาะด้าน (อาชีพ) และเป็นด้านที่มีได้เป็นประโยชน์ต่อพัฒนาการชีวิตและชุมชนเดิมด้วย คำนึงต่อการเป็นผู้มีการศึกษาคือที่วัดวัดโดยมีสถาบันการศึกษาเป็นผู้ให้ความชอบธรรมแทน ชุมชน

ชุมชนที่เน้นระบบการจัดการศึกษาที่เน้นแหล่งความรู้เพียงแหล่งเดียวคือโรงเรียน จึงอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ เนื่องจากไม่มีเงื่อนไขของการสร้างสติปัญญา การถ่ายทอดทางสติปัญญา การพัฒนาเทคโนโลยีและจริยธรรมให้เกิดขึ้น ดังนั้นภาพฝันต่อโรงเรียนในอนาคตก็คือการที่โรงเรียน เปลี่ยนทัศนะใหม่มายอมรับว่า ในชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่นั้นยังมีแหล่งความรู้ที่มีคุณภาพและมี ประโยชน์แก่ผู้เรียน หรือแม้แต่กิจกรรม ประเพณีต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของชุมชนก็อาจเป็นแหล่งสร้าง สัมผัสถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์และคุณค่าได้ไม่แพ้ระบบโรงเรียน การยอมรับว่าในชุมชนมี แหล่งความรู้อื่น ๆ อยู่ด้วย เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นเป็นเงื่อนไขขั้นต้นในการของการสร้างความสัมพันธ์ ระหว่างโรงเรียนกับแหล่งความรู้อื่น ๆ ในระบบแนวราบ การแลกเปลี่ยนและสัมพันธ์กัน จะทำให้เกิดการร่วมมือส่งเสริมซึ่งกันและกัน ระหว่างโรงเรียนและแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ ในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่ การสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนและโรงเรียนด้วยในระยะยาวตามแนวปฏิรูปการศึกษามาตราที่ 27 (พ.ร.บ 2542) แนวทางของนักคิดที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งปรัชญาและการปฏิบัตินั้น จุดเน้นอยู่ที่ การศึกษาเพื่อความเป็นไท หมุนกลับมาใช้การพัฒนาจากรากเหง้าภูมิปัญญาไทย คำนึงถึงระบบ คุณค่าของความเป็นมนุษย์และความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเกื้อกูล ทั้งระดับสังคม และบางท่าน ชื่นำการมีอิสรภาพ ไปจนถึงการพบสันติสุขแห่งชีวิต

กระแสของการจัดศึกษาเพื่อการแข่งขันทางเศรษฐกิจ

ปรัชญา เวสารัช มีมุมมองอีกแบบหนึ่งคือ มองการศึกษาไทยว่าอ่อนด้อยทางปัญญา จึง ควรเน้นการพัฒนาคุณภาพด้านสมองและปัญญาเพื่อให้แข่งขันได้ในสังคมโลก การศึกษาให้ สอดคล้องกับกระแสโลก เพราะฉะนั้นการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจึงหมายถึง คุณภาพของ

โรงเรียน คุณภาพครู คุณภาพนักเรียน การสนับสนุนจากผู้ปกครอง การสนับสนุนจากภาครัฐ เทคโนโลยีทางการศึกษา การยกระดับการศึกษาของปรัชญามายังถึง คุณภาพของผลผลิตทางการศึกษาให้ได้มาตรฐาน สามารถแข่งขันได้ในระดับระหว่างประเทศ ทักษะคิด จิตสำนึก ค่านิยมของคนรุ่นใหม่ที่มีวินัย มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม คำนึงถึงประโยชน์ของการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิต การเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาคุณภาพของสองแนวคิดนี้ต่างกันตรงเป้าหมายปลายทางของการศึกษา กลุ่มนี้มุ่งหน้าเข้าสู่ฐานเศรษฐกิจเป็นแรงงานแข่งขันในเวทีโลก แต่การปฏิบัตินั้นก็คงลงในระบบโรงเรียน แนวคิดนี้มีได้คำนึงถึงภูมิปัญญาไทยและประสบการณ์จากชุมชน แนวคิดนี้แม้ไม่ได้ยกมาอ้างอิงหลายท่าน แต่ก็มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในสถาบันอยู่มาก เพราะเป็นแนวทางที่รองรับกระแสของผู้เรียนการศึกษามาจากต่างประเทศ และฝังความคิดแช่อยู่ในระบบราชการมาก่อน เป็นระบบการศึกษาแบบตะวันตกซึ่งได้ขยายตัวไปทั่วประเทศ โดยมีเจตนาเพื่อผลิตคนไปรับใช้ระบบอุตสาหกรรม เพราะเป็นคำอธิบายแบบกลไก และมองการแก้ปัญหา หาทงด้านกายภาพซึ่งทำได้ง่ายกว่าและเห็นได้ง่ายในระยะสั้น ซึ่งถูกวิจารณ์จากฝ่ายนักคิดแบบองค์รวม ว่าเป็นวิธีการตัดชิ้นส่วนการศึกษาออกมาเป็นชิ้น ๆ หรือวิเคราะห์ปัญหาแบบแยกส่วน และเฉพาะส่วน โดยใช้หน่วยวิเคราะห์ที่เรียกว่า "ระบบการศึกษาไทย" เป็นศูนย์ของการวิเคราะห์ปัญหา ทำให้มุมปัญหาค่อนข้างจำกัด แม้ว่าการที่ปัญหามายในระบบการศึกษาจะดูว่าตรงประเด็นก็ตาม อย่างไรก็ตามแนวคิดตามกระแสเศรษฐกิจไม่ใช่คำถามหลักของงานวิจัยชิ้นนี้ จึงขอยกตัวอย่างมาพอเข้าใจเพียงเท่านี้

ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา

จากการแลกเปลี่ยนทัศนะของนักคิดไทยดังกล่าว เกิดแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์เป็นสองแนวทางคือ แนวทางแรก ให้ความสำคัญกับการศึกษาในระบบก่อน เพราะเป็นพื้นที่ใหญ่ถึง 90 % ทรงพลัง ขณะเดียวกันก็ทำการศึกษานอกระบบด้วย เช่น เอกวิทย์ ณ ถลาง มีความเห็นว่า การปฏิรูปการศึกษาถ้าจะยกเครื่องทุกเรื่องทุกมุมจะเป็นเรื่องใหญ่และยุ่งยาก ต้องประเมินกำลังปัญญาที่มีอยู่ ควรเลือกจับยุทธศาสตร์ที่ทำได้จริง ๆ จับบางเรื่องเพื่อให้เกิดผลกระทบทำให้สิ่งอื่นต้องเปลี่ยนแปลงตามไป ส่วนอีกแนวทางหนึ่ง มุ่งสนใจการศึกษานอกระบบ เพราะถ้ากระบวนการเรียนรู้สำเร็จ จะมีผลอย่างยิ่งจนเป็นการถ่ายโอนอำนาจโดยปริยาย นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ให้ทัศนะว่า การทำอย่างไรให้คนในวงการสังคมไทย มีโอกาสที่จะได้เรียนรู้อยู่ตลอดเวลา โดยจะสัมพันธ์หรือไม่สัมพันธ์ก็ได้กับระบบโรงเรียน การปฏิรูปการศึกษาน่าจะเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อคนทุกกลุ่มในประเทศไทย ยุทธศาสตร์คือการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมให้ได้ก็จะไปได้กับ

ยุคสมัยและอนาคตได้ดี ต้องมีกลไกและยุทธศาสตร์ที่เป็นของประชาชนจริง ๆ มารองรับทำนองเดียวกับมหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ชาวบ้านเรียนรู้จากกันมากขึ้นจากเครือข่าย ฝึกอบรมการและสายสัมพันธ์ดั้งเดิมขึ้นมา โดยเชื่อมโยงกับการศึกษาในรูปสถาบัน สร้างสรรค์เป็นความรู้ที่แพร่กระจายได้สุดท้ายลูกหลานได้เรียนรู้สิ่งที่เป็นทุนทางวัฒนธรรม

ท้ายที่สุดแล้วความเห็นและแนวคิดที่หลากหลาย ก็เกิดเป็นกระแสการปฏิรูปการศึกษาขึ้นทั่วไป คำถามที่เป็นการสรุปประเด็นของสถาบันวิถีทรรศน์ (คำนำ) ก็สะท้อนแนวคิดทางการศึกษาที่ยังไม่เป็นเอกภาพของสังคมไทยว่า "เราจะโดดเด่นต่อไปข้างหน้ากับความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีตามที่กระทำกันมากกว่าสองร้อยปี หรือจะสร้างจินตนาการใหม่ที่หวัดคืนสู่พื้นฐานและความเป็นมนุษย์ หรือจะประสานสองกระแสนี้เข้าด้วยกัน คำตอบไม่ใช่เรื่องง่าย

บทที่ 3

สถานภาพของงานวิจัยการศึกษากับชุมชน

งานวิจัยการศึกษากับท้องถิ่นที่ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค ที่นำมาสังเคราะห์ห้วงองค์ความรู้ครั้งนี้มีด้วยกัน 9 เรื่อง ดังต่อไปนี้

โครงการวิจัยที่ 1

1.โครงการวิจัยเรื่อง การพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษาในภาคเหนือ (ระยะที่ 1)

2.หัวหน้าโครงการ นายไพฑูรย์ สุทธสุภา

3.ความสำคัญของปัญหา

หลักสูตรด้านการเกษตรของประเทศไทยปัจจุบันตั้งบนพื้นฐานเกษตรกรรมแผนใหม่และธุรกิจเอกชน เกษตรแผนใหม่ที่เน้นปลูกพืชเชิงเดี่ยวและใช้สารเคมีได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ไม่มีความสอดคล้องกับระบบเกษตรกรรมของไทยและภูมิปัญญาไทย โดยงานวิจัยนี้จะศึกษาหาแนวทางการพัฒนาและสร้างจิตสำนึกต่อการฟื้นฟูการเกษตรที่เน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพึ่งพาธรรมชาติ ซึ่งเรียกว่า “เกษตรกรรมยั่งยืน” โดยการพัฒนาเป็นหลักสูตรสำหรับการเรียนในระดับอุดมศึกษา

4.คำถามวิจัย จะมีความเป็นไปได้ หรือไม่ที่เปลี่ยนหลักสูตรเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวเป็นหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถานศึกษา

5.วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน
2. เพื่อวิเคราะห์สถานภาพและปัญหาการเรียนการสอนเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษา
3. เพื่อประเมินศักยภาพและความเป็นไปได้ในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษา

6.วิธีการวิจัย

1. รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน ด้านแนวคิด เทคนิคการผลิต ตลาด นโยบาย จากเอกสารต่าง ๆ และเกษตรกรผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
2. จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืน
3. ทีมวิจัยร่วมจัดทำร่างหลักสูตร
4. ผู้เชี่ยวชาญร่วมพิจารณาและให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับร่างหลักสูตร
5. ประชุมปรับปรุงหลักสูตร
6. ได้ร่างหลักสูตรที่จะนำไปทดลองสอน
7. ทีมวิจัยศึกษาดูงานจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทำเกษตรยั่งยืน
8. ได้หลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในระดับปริญญาตรี
9. นำเสนอรายงานวิจัย

7.สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้แบ่งผลการวิจัยออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. องค์ความรู้และข้อมูลเกษตรกรรมยั่งยืน

เกษตรกรรมยั่งยืน เป็นการจัดการทรัพยากรเกษตรที่ได้ผล สามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ แต่ยังคงรักษาหรือส่งเสริมคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้

คุณค่าหรือประโยชน์ของเกษตรกรรมยั่งยืน คือ ความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ ความยั่งยืนทางด้านสังคม ความยั่งยืนทางการเมืองและความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม

หลักการของเกษตรยั่งยืนประกอบด้วย 1) ผลิตเพื่อบริโภคในครอบครัว เหลือถึงค่อยแลกเปลี่ยนหรือขาย 2) เป็นการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่หลากหลายและเชิงระบบ 3) ใช้กระบวนการผลิตทางธรรมชาติ กล่าวคือ การไม่แทรกแซงธรรมชาติ (ไม่ใช้สารเคมีทุกชนิด) 4) ผลิตโดยการหมุนเวียนอย่างเกื้อกูลและผลิตได้หลายรอบ 5) ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม 6) สามารถฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น 7) เป็นการลดต้นทุนการผลิต 8) เป็นการทำการเกษตรทั้งการผลิต การแปรรูป ตลาดทางเลือกและนโยบาย 9) เป็นการรวมกลุ่มและเครือข่าย 10) ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของเด็กสตรีและผู้สูงอายุ 11) เป็นการพึ่งตนเองทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม อำนาจการตัดสินใจและสิ่งแวดล้อม

2. สถานภาพและปัญหาการเรียนการสอนเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษา

พบว่า มีสถาบันการศึกษาที่มีการเรียนการสอนด้านการเกษตร คือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน อุตรดิตถ์ นอกจากนี้ยังมีวิทยาลัยเกษตรกรรมและสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล

ทิศทางการวิจัยเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษาส่วนใหญ่มุ่งไปตามกระแสหลักที่มองปัญหาการพัฒนาชนบทและชีวิตเกษตรกรจากแง่มุมของธุรกิจอุตสาหกรรมเท่านั้น ด้านการสอนวิชาเกษตรศาสตร์จะอยู่บนฐานของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแบบพีชเชิงเดี่ยว แทนที่จะเป็นเกษตรผสมผสาน แต่ก็พบว่า มีอาจารย์บางท่านที่ตระหนักถึงการสอนเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืน จึงได้มีการสอดแทรกในรายวิชาที่ตนเองรับผิดชอบ แต่ไม่เป็นที่ยอมรับจากภาควิชาเพราะไม่เห็นความสำคัญ

3. การประเมินศักยภาพและความเป็นไปได้ในการจัดหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษา

การวิจัยพบว่า มีความเป็นไปได้ในการจัดการเรียนการสอนเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษาในหลายรูปแบบ เช่น การจัดหลักสูตรในระดับภาควิชา การจัดทำเป็นหลักสูตรวิชาโทในคณะเกษตรศาสตร์ การสร้างเป็นกระบวนการวิชาเกษตรกรรมยั่งยืน การสร้างเป็นกระบวนการวิชาบังคับพื้นฐานสำหรับนักศึกษาเกษตร และการจัดเป็นหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้นแก่ผู้สนใจทั่วไป

ท้ายสุดของการวิจัยได้ร่างหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนซึ่งประกอบด้วย 5 กระบวนวิชา คือ วิชาแนวคิดระบบเกษตรกรรมยั่งยืน วิชารูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน วิชาสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม วิชาอนุรักษ์ดิน และวิชาการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม

8.อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

1)อุปสรรคสำคัญของการพัฒนาหลักสูตรในสถาบันการศึกษาคือ ความคิดเห็นของคณะกรรมการไม่ตรงกัน อาจารย์บางคนยึดติดกับความเชื่อเก่า ๆ เพราะถูกครอบงำด้วยระบบเกษตรแผนใหม่ (เชิงเดี่ยว) จึงทำให้ไม่เห็นความสำคัญหรือตระหนักในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งแท้จริงเกษตรเป็นเรื่องขององค์รวม (holistic) ดังนั้นสถาบันการศึกษาต้องมีการเรียนการสอนให้นักศึกษาเข้าใจระบบการเกษตรองค์รวมที่สัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ รอบตัว ไม่ใช่มุ่งเน้นให้เป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านและมองเกษตรแบบแยกส่วน อันส่งผลให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อมส่วนอื่น ๆ ตามมาอย่างมากมาย

2)บทบาทของสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนควรมีความเชื่อมโยงกับปัญหาและความต้องการของชุมชน เพื่อให้การศึกษาเป็นไปเพื่อ "ชีวิตและสังคม" มากที่สุด

3)มีความเป็นไปได้ในการจัดหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ โดยเฉพาะการจัดเป็นวิชาโท ในภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

- 1.หลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนควรต้องเน้นให้นักศึกษาเข้าใจหลักการขององค์รวม
- 2.หลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนควรเป็นแบบสหสาขาวิชาการ (Multidisciplinary)
- 3.ควรให้นักศึกษาออกฝึกปฏิบัติงานนอกสถานที่
- 4.พัฒนาตำราและสื่อการสอนให้มีประสิทธิภาพจัดทำคู่มือเกษตรกรรมยั่งยืนหรือหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับนักเรียนระดับประถมและมัธยม
- 5.ควรผลักดันให้มีการวิจัยและการนำไปใช้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืน
- 6.จัดการฝึกอบรมระยะสั้นเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนให้กับนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป

โครงการวิจัยที่ 2

1.โครงการวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาเพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนปวาเกอญอ หมู่บ้านใหม่พัฒนา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

2.หัวหน้าโครงการ นายสุวิธาน พัฒนาไพรวัลย์

3.ความสำคัญของปัญหา

การศึกษาในปัจจุบันที่เน้นให้ผู้เรียนห่างไกลออกจากชีวิตและวัฒนธรรมของชนเผ่า ทำให้เยาวชนที่จบการศึกษามีความแปลกแยกจากตนเอง ครอบครัวและชุมชน หรือกล่าวโดยรวมคือ แปรกจากวัฒนธรรมหมู่บ้านนั่นเอง

ในช่วงปัจจุบันถือว่าเป็นโอกาสดีที่รัฐมนตรีมีนโยบายปฏิรูประบบการศึกษาโดยให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม จึงเป็นโอกาสสำคัญของชาวปวาเกอญอที่จะได้รื้อฟื้นองค์ความรู้และแนวคิดคำสอนดั้งเดิมเพื่อหาช่องทางในการประสานเข้ากับการศึกษาแบบใหม่ เพื่อที่จะทำให้การศึกษาได้นำไปใช้กับชุมชนอย่างแท้จริง

4.คำถามวิจัย

- 1.รูปแบบของการจัดการศึกษานอกระบบที่ตอบสนองต่อจิตสำนึกร่วมของชุมชน ปวาเกอญอจะมีลักษณะเป็นเช่นใด
- 2.รูปแบบของการจัดการศึกษาในระบบการศึกษาภายใต้รัฐธรรมนูญใหม่ที่ตอบสนองต่อจิตสำนึกร่วมของชุมชน ปวาเกอญอจะมีลักษณะเป็นเช่นใด

5.วัตถุประสงค์

- 1.เพื่อศึกษากระบวนการในการจัดการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมของชาวปวาเกอญอหมู่บ้านใหม่พัฒนา ตำบลแจ่มหลวง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
- 2.เพื่อเชื่อมโยงเสริมสร้างความสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชนอันจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน
- 3.เพื่อรวบรวมองค์ความรู้พื้นบ้านของชาวปวาเกอญอบ้านใหม่พัฒนา ตำบลแจ่มหลวง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเอกสารสืบต่อชนรุ่นหลัง

6.วิธีการวิจัย

- 1.วิธีเก็บข้อมูลได้แก่ การจัดเวทีชาวบ้าน การสัมภาษณ์ การศึกษาดูงาน การสังเกต อย่างมีส่วนร่วม
- 2.การวิเคราะห์และประมวลผล ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและวิเคราะห์กับผู้รู้เฉพาะทาง

7.สรุปผลการวิจัย

การเริ่มต้นของการรื้อฟื้นภูมิปัญญาของชนเผ่าเกิดจากจัดเวทีในชุมชนซึ่งทำให้เกิดความตระหนักต่อคำพูดของผู้เฒ่าคนหนึ่งซึ่งบอกว่า “ชนเผ่าใด ๆ ก็ตามในโลกนี้ แม้ว่าจะมีเอกลักษณ์ มีประเพณีของตนเอง แต่ถ้าไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเองแล้ว ไม่มีการบันทึกเรื่องราววิถีชีวิตของตนเอง ในที่สุดชนเผ่าเหล่านั้นจะถูกกลบเลือนไป และจะทำให้ชนเผ่าเหล่านั้นสาบสูญได้” ทำให้ชุมชนได้เริ่มรื้อฟื้นเรื่องภาษาเขียนโดยให้ผู้รู้ในชุมชนทำหน้าที่ถ่ายทอดให้กับเยาวชนแล้วต่อด้วยการรื้อฟื้น “ธำ” (คือ ชุดองค์ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ของคนปวาเกอญอที่ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของบทกวีหรือกลอน) แต่เมื่อชุมชนแสวงหาคำตอบของความยั่งยืนของการรื้อฟื้นภูมิปัญญานี้จึงมองถึงการผลักดันให้กระบวนการนี้เข้าสู่ระบบโรงเรียน โดยองค์ความรู้ที่ได้ทดลองสอนในโรงเรียน ได้แก่ ภาษาปวาเกอญอ การทอผ้า การจักสานและเกษตรพื้นบ้าน ซึ่งกระบวนการทั้งหมดถือได้ว่าเป็นการจัดการเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวปวาเกอญอ

ผู้วิจัยได้พบว่าการจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชนซึ่งได้มีการคัดเลือกให้มาเป็นทีมวิจัย และการทำงานเชื่อมกับโรงเรียนได้นั้น จึงถือว่าชุมชนกำลังเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในที่สุด

การวิจัยนี้ยังบรรลุผลที่สามารถรวบรวมองค์ความรู้พื้นบ้านของชาวปวาเกอญอ ให้เป็นเอกสารและนำไปถ่ายทอดกับคนรุ่นต่อไปได้ ซึ่งเกี่ยวภาษาเขียนและธำ

8.อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

เกิดการเรียนรู้ 3 ด้าน คือ

1.การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับนักวิจัย

ซึ่งได้ค้นพบว่าตัวนักวิจัยได้เรียนรู้การทำงานกับชุมชนและที่สำคัญได้เรียนรู้วิถีชีวิตของตนเองจากกิจกรรมของชุมชนผ่านบทกวี ธำ ทำให้มองเห็นคุณค่าภูมิปัญญา วัฒนธรรมเพิ่มมากขึ้น สามารถนำบท ธำ มาวิเคราะห์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชนเผ่าในปัจจุบันได้ นอกจากนี้ยังได้

เรียนรู้การทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่นลักษณะการมีส่วนร่วม เกิดการพัฒนาศักยภาพของตนเอง เกี่ยวกับการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล นำเสนอข้อมูล และได้พบข้อคิดว่า ควรให้ความสำคัญกับทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้นำหรือชาวบ้านธรรมดา ผู้หญิงและเด็ก

2.การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับชุมชน

2.1. การเรียนรู้การทำงานเกี่ยวกับการฟื้นฟูวิถีชีวิตคนปวาเกอญอ ชุมชนเรียนรู้ถึงความเหมาะสมของวิชาที่ถ่ายทอดกับตัวผู้เรียน เช่น จักสานเหมาะกับผู้ชาย และเย็บปักถักร้อยจะเหมาะกับผู้หญิง และเรียนรู้ถึงการสร้างแรงจูงใจของการเรียน เช่น การนำผลงานของตนเองมาอวดกับเพื่อนที่ยังไม่ได้เรียน กลยุทธ์ของครูผู้สอน และการสร้างสรรค์งานใหม่

2.2. การเรียนรู้เกี่ยวกับการทำงานกับคนในชุมชนด้วยกันเอง โดยได้พบว่าในชุมชนจะมีคนอยู่ 3 ประเภท คือ 1) เอาการเอางาน 2) ห้าสิบห้าสิบ หรือ ครึ่ง ๆ กลาง ๆ 3) กลุ่มผู้ไม่รักดีหรือไม่สนใจโลก โดยการทำงานต้องพยายามสร้างความร่วมมือกับคนทั้งสามกลุ่มให้เกิดขึ้น

2.3. การเรียนรู้การทำงานกับโรงเรียน โดยชุมชนได้มีส่วนร่วมกับโรงเรียนในการจัดการเรียนการสอน มีตัวแทนเข้ามาร่วมเป็นครูหรือเป็นวิทยากรในโรงเรียน ถือเป็นมิติใหม่ในการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับโรงเรียน

3.การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับโรงเรียน

โรงเรียนได้เรียนรู้ว่าชุมชนต้องมีส่วนร่วม เพราะคนในชุมชนจะรู้ว่าท้องถิ่นของตนมีภูมิปัญญาใดบ้าง และได้ค้นพบร่วมกันว่า การจัดการศึกษาเป็นหน้าที่ของทั้งโรงเรียน ชุมชน และนักเรียน จึงเป็นสิ่งสำคัญที่โรงเรียนจำเป็นต้องประสานกับชุมชน เพื่อเกิดการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับท้องถิ่นและตอบสนองความต้องการของชุมชนที่แท้จริง

โครงการวิจัยที่ 3

1.โครงการวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชนเผ่าตองเหลือง
บ้านท่าวะ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2.หัวหน้าโครงการ นายยอดขวัญ บุญซ้อน

3.ความสำคัญของปัญหา

จากวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมของชนเผ่าตองเหลือง ที่เคยดำรงชีวิตและวัฒนธรรมของตนเองอย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ โดยยึดหลักว่า “ป่าคือบ้าน ท้องฟ้าคือหลังคา ภูเขาเป็นของพวกเรา” แต่เมื่อวันเวลาเปลี่ยนไป “บ้าน” ได้ถูกรุกรานทำลาย อาหารการกินเริ่มหายากทำให้ชาวตองเหลืองไม่สามารถอยู่ตามลำพังในป่าได้ดังเดิม ต้องพึ่งพาชุมชนภายนอกมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงทำให้ถูกเอารัดเอาเปรียบค่าแรง

จากปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยมองว่าจะต้องให้ชนเผ่าตองเหลืองเรียนรู้ถึงการพึ่งตนเองให้ได้ ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของคนชนเผ่าที่ต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำไร่ข้าว ดังนั้นจึงเกิดงานวิจัยนี้ขึ้นเพื่อจัดการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชนเผ่าตองเหลือง

4.คำถามวิจัย จะจัดการเรียนรู้อย่างไรที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชนเผ่าตองเหลือง
บ้านท่าวะ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและสามารถพึ่งตนเองในอนาคตได้อย่างเหมาะสม

5.วัตถุประสงค์ เพื่อจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการให้เด็กชนเผ่าตองเหลือง โดยใช้กิจกรรมการทำไร่ข้าวเป็นเครื่องมือที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชนเผ่าตองเหลือง บ้านท่าวะ

6.วิธีการวิจัย

- 1.การลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลสภาพภูมิประเทศและความต้องการของชุมชน
- 2.จัดหาทีมวิจัย แบ่งเป็นฝ่ายบริหารโครงการ ฝ่ายจัดการเรียนการสอน ฝ่ายบันทึกภาพและเสียง ฝ่ายควบคุมกิจกรรมโครงการ ฝ่ายวิทยากรการทำไร่ข้าว ฝ่ายเลขานุการ ทรัพยากร และปฏิคม ฝ่ายให้คำปรึกษา
- 3.จัดเวทีเสวนาระหว่างทีมวิจัย ผู้เกี่ยวข้อง ชนเผ่าตองเหลือง

- 4.บันทึกและรวบรวมข้อมูล
- 5.ปฏิบัติงานตามแผนงาน
- 6.กำกับและติดตามผลการดำเนินงาน
- 7.การสะท้อนความคิดสู่การเรียนการสอน
- 8.การจัดนิทรรศการการสร้างความรู้ความภาคภูมิใจ
- 9.การประสานงานกับบุคลากรและองค์กรชุมชน
- 10.การสรุปเพื่อสังเคราะห์ผลงาน
- 11.สรุปเป้าหมายรายงานสภาพความสำเร็จ

7.สรุปผลการวิจัย

จากข้อมูลได้พบว่าชนเผ่าตองเหลือง มีการพึ่งพากับชุมชนภายนอกมากขึ้น เพราะอาหารในป่าหายากและพวกเขาไม่รู้จักรักการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ทีมวิจัยมองว่าจะทำให้พวกเขาไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต งานวิจัยจึงหาความร่วมมือจากคนในชุมชนและผู้เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนให้ชนเผ่าตองเหลืองได้เรียนรู้วิธีการปลูกข้าวไร่และการแปรรูปเป็นอาหาร และได้มีพัฒนาการเรียนการสอนกับเด็กจากการทำข้าวไร่ ในด้านการฟัง พูด อ่าน เขียนภาษาไทยและเรียนรู้จากสิ่งรอบตัว

ผลการวิจัยนี้พบว่า

- 1)การดำเนินงานได้รับความร่วมมืออย่างดีจากครู ชาวบ้าน ผู้ปกครองและเด็กนักเรียนชนเผ่าตองเหลือง
- 2)เด็กและผู้ปกครองชนเผ่าตองเหลืองได้เรียนรู้การทำไร่ข้าวจากการปฏิบัติจริงอย่างครบวงจร
- 3)เด็กนักเรียนชนเผ่าตองเหลืองได้เรียนรู้การฟัง พูด อ่าน และเขียนภาษาไทย จากวัสดุอุปกรณ์การทำไร่ข้าวที่เป็นประสบการณ์ตรง มีความสอดคล้องเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตแบบบูรณาการ
- 4)ครูผู้สอนได้ค้นพบความสามารถและวิถีชีวิตของชนเผ่าตองเหลือง แล้วนำมาบูรณาการเป็นศิลปะการเดินรำให้กับเด็กเผ่าตองเหลือง
- 5)ได้รูปแบบการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชนเผ่าตองเหลือง

8.อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้เป็นกระบวนการสร้างทางเลือกใหม่ให้กับชนเผ่าตองเหลืองที่จะใช้เป็นภูมิคุ้มกันตนเองในการดำรงชีวิตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมและธรรมชาติในปัจจุบันและอนาคต ผลการวิจัยได้สนองตอบกฎหมายรัฐธรรมนูญไทยและ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ นอกจากนี้ครูที่เป็นทีมวิจัยเกิดการเรียนรู้และมั่นใจที่จะไปสร้างงานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นและเชื่อมโยงกับการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนตนเองต่อไป ส่วนของชุมชนได้ค้นพบจุดแข็งของหมู่บ้านโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมของชนเผ่าตองเหลือง ทำให้งานวิจัยนี้มีความครอบคลุมตามความคิดเชิงระบบ คือ ด้านสภาพแวดล้อม ด้านปัจจัย ด้านกระบวนการดำเนินงาน ด้านผลการดำเนินงานและด้านผลกระทบ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้

- 1) ควรที่จะส่งเสริมงานประเพณี "วันข้าวไร่" เป็นประจำทุกปี โดยผนวกเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีของหมู่บ้านและวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่า จะทำให้เป็นจุดขายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวต่อไปในอนาคต
- 2) ควรส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกองทุนสำหรับชนเผ่าตองเหลือง เพื่อเป็นค่าอาหารและพาหนะเมื่อยามเจ็บป่วยต้องเข้าโรงพยาบาล
- 3) องค์การบริหารส่วนตำบลสะเอียบ ควรส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และจัดสรรงบประมาณส่งเสริมกิจกรรมวันข้าวไร่ให้กับหมู่บ้านท่าวะ
- 4) ควรมีการวิจัยเรื่อง "การใช้มิติทางวัฒนธรรมนำเศรษฐกิจของชุมชนบ้านท่าวะ" เพื่อเป็นการสานต่อให้ชุมชนได้เห็นสิ่งที่ดีและมีคุณค่าที่บรรพบุรุษได้สั่งสมมาหลายชั่วอายุคนให้สามารถยังคงอยู่ตลอดไป

โครงการวิจัยที่ 4

1.โครงการวิจัยเรื่อง การวิจัยหลักสูตรท้องถิ่นระดับอนุบาล

2.หัวหน้าโครงการ นางฟาฎิมะห์ แวสะมาแอ

3.ความสำคัญของปัญหา

มุสลิมส่วนใหญ่ยังไม่เห็นความสำคัญในด้านการศึกษา ทำให้สังคมมุสลิมอ่อนแอ ล้าหลัง กลายเป็นกลุ่มชนที่ด้อยพัฒนา โดยเฉพาะชุมชนในชนบท เด็กมุสลิมส่วนใหญ่จะอ่านหนังสือไทยไม่ออก เขียนหนังสือไทยไม่ได้ ไม่สนใจการเรียน สุดท้ายอาจถูกล่อลวงให้ไปติดสารระเหย ทำให้เป็นปัญหาสังคมโดยรวมได้ภายหลัง

สาเหตุหลัก 3 ประการที่เด็กอ่านหนังสือไม่ออก

- 1)ครูไม่เข้าใจภาษาถิ่น ไม่สามารถสื่อสารกับเด็กนักเรียนได้
- 2)ผู้ปกครองส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญของการเรียนภาษาไทย ในอดีตบางคนเข้าใจว่าเป็นบาป
- 3)เด็ก ๆ ไม่สามารถเข้าใจภาษาที่ครูสอน ทำให้เด็กเบื่อหน่ายการเรียนและไม่อยากเรียน

4.คำถามวิจัย

จะจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นระดับอนุบาลศึกษา โดยบูรณาการศาสนาอิสลามแบบรายวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาอาหรับ ชั้นอนุบาล 1-3 ของโรงเรียนจริยอิสลามศึกษาอนุบาล (อนุสรณ์แห่งความดี) โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดาลาหมอยามูได้อย่างไร ?

5.วัตถุประสงค์

- 1)จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นสำหรับชั้นอนุบาล 1-3 โดยบูรณาการศาสนาอิสลามแบบรายวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาอาหรับของโรงเรียนจริยอิสลามศึกษา (อนุสรณ์แห่งความดี) โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านดาลาหมอยามู บ้านบ่อทอง บ้านไผ่มันและบ้านควนดิน

2) เพื่อสร้างมาตรฐานหลักสูตรท้องถิ่นชั้นอนุบาล 1-3 โดยบูรณาการศาสนาอิสลามแบบรายวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาอาหรับโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อเผยแพร่ไปในภูมิภาคอื่น ๆ ของประเทศต่อไป

6. วิธีการวิจัย

- 1) รับผิดชอบนักเรียนในชุมชนตาลขอมยามูและชุมชนละแวกใกล้เคียงจำนวนห้องเรียนละ 20 คน
- 2) จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นโดยบูรณาการศาสนาอิสลามแบบรายวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาอาหรับ ชั้นอนุบาล 1-3
- 3) ทดลองทำการสอนในชั้นอนุบาล 1-3 โดยครูและกลุ่มแม่บ้านอาสาสมัครมีความรู้ และช่วยสอน สังเกตพฤติกรรมการเปลี่ยนแปลงที่เด็กได้มีการเรียนรู้ และบันทึกผลการเรียนรู้และบันทึกผลการเรียนการสอนในแต่ละวัน
- 4) ทำแบบประเมินผลการสอน ในทุกวัน และสรุปผลในวันศุกร์ทุกสัปดาห์ โดยครูและกลุ่มแม่บ้านช่วยสอน
- 5) ทำการประเมินผลการสอนโดยคณะกรรมการบริหารโรงเรียนจริยอิสลามศึกษา (อนุสรณ์แห่งความดี) ซึ่งประกอบด้วยผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน
- 6) นำผลการประเมินไปปรับปรุงหลักสูตรชั้นอนุบาล 1-3
- 7) จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ นำเสนอผลการดำเนินงานและการปรับปรุงหลักสูตรให้ผู้สนใจและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับทราบและเสนอแนะ
- 8) จัดประชุมคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ 2 เดือนต่อครั้ง
- 9) จัดทำเอกสารหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อเผยแพร่ต่อไป

7. สรุปผลการวิจัย

จากการทำวิจัยนี้ทำให้ได้หลักสูตรท้องถิ่นชั้นอนุบาล 1-3 ที่ได้บูรณาการศาสนาอิสลามเข้ากับรายวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาอาหรับ ซึ่งมีการใช้เพลง เกม คำคล้องจอง และคำท่ายปริศนาสอดแทรกในบทเรียน เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ด้วยความสนุกสนาน โดยกระบวนการพัฒนาหลักสูตรเน้นการมีส่วนร่วมจากชุมชน ผู้วิจัยยึดหลักที่ว่า ร่วมกันคิด ผิดช่วยกันแก้ ท้อแท้ให้กำลังใจ นำสู่จุดหมายเพื่อให้อัลเลาะห์พอใจ

ช่วงเริ่มงานวิจัยนี้ ผู้ปกครองยังไม่มีเชื่อมั่นในหลักสูตรท้องถิ่นที่โรงเรียนได้นำมาใช้สอนว่าจะได้ผลจริงหรือไม่ และเห็นเป็นของแปลก หลังสิ้นสุดกระบวนการวิจัยพบว่า เด็กนักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นกว่าเด็กที่เรียนในโรงเรียนอื่น ๆ อย่างเห็นได้ชัดเจน เช่น ลายมือสวย อ่านคำง่าย ๆ ได้ รู้จักรักษาความสะอาดของร่างกาย และได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนมุสลิมสามารถนำไปปฏิบัติได้จริงอย่างต่อเนื่อง จนทำให้ทุกฝ่ายให้การยอมรับว่าการเรียนของเด็กได้ผลดีในระดับอนุบาล

8.อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยลักษณะนี้เป็นสิ่งที่ดี สามารถเกิดประโยชน์ต่อชุมชนได้อย่างสูงสุด สามารถพัฒนาศักยภาพของชุมชนได้อย่างเต็มที่และส่งเสริมความเข้มแข็งทางปัญญา ได้ให้โอกาสชุมชนคิดเอง ทำเอง ลองผิด ลองถูก ค้นหาคำตอบ และแก้ปัญหาด้วยตนเอง นับเป็นสิ่งที่ดี ไม่ปิดกั้นความคิด ทำให้ชุมชนค้นพบตัวตนของตนเองได้อย่างชัดเจน

ท้องถิ่นได้อะไรจากการวิจัย ?

หลังจากการวิจัยพบว่า ชุมชนตื่นตัวมากขึ้น มองเห็นคุณค่าของการศึกษา ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่ได้มีส่วนร่วมและการเรียนรู้ร่วมกัน เด็ก ๆ ได้รับการพัฒนาด้านความรู้คู่คุณธรรมอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบเพื่อนำไปสู่การพัฒนาในชุมชน นอกจากนี้ยังได้รับความสนใจและดูแลภาคีรัฐมากขึ้น เช่น ได้มีการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมหมู่บ้านขึ้น

จะพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้ต่อเนื่องได้อย่างไร ?

1) ถ้าผู้สอนมีความรู้ระดับปริญญาตรีและมีพื้นฐานศาสนาอย่างต่ำชั้น 10 สามารถนำหลักสูตรนี้ไปปรับใช้ได้เลยโดยไม่ต้องใช้แผนการจัดประสบการณ์เตรียมความพร้อมโดยบูรณาการศาสนาอิสลามในรายวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาอาหรับ ชั้นอนุบาล 1-3 ของผู้วิจัย และอาจจะค้นพบวิธีการเรียนรู้ได้มากมาย หลากหลายกว่า แต่ถ้าผู้สอนมีความรู้ด้านหนึ่งด้านใดผลก็จะออกไปทางด้านนั้น เช่นครูที่ไม่มีพื้นฐานทางศาสนาก็จะสอนแบบบูรณาการศาสนาอิสลามให้สมบูรณ์ได้ยาก และถ้าครูผู้สอนจบศาสนาสูง การเรียนการสอนจะ

เน้นหนักในเรื่องการท่องจำคำสอนในศาสนามากกว่าจะสอนให้เด็กเรียนให้เป็น เล่นให้จำ

2) ควรให้มีการวิจัยหลักสูตรท้องถิ่นระดับชั้นประถมศึกษา เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อวงการศึกษาในสังคมมุสลิมโดยรวม ทั้งระดับภูมิภาคและประเทศ เพราะความรู้พื้นฐานของมุสลิมทุกคนจำเป็นต้องเรียนรู้คือเรื่องอัลกุรอานและหะดีษ ซึ่งการจัดการเรียนการสอนให้ 2 วิชานี้ควบคู่ไปกับสายสามัญ เด็กจะไม่เสียโอกาสที่จะเรียนรู้วิชาสามัญให้เท่าทันโลกและทันเหตุการณ์ จะทำให้สังคมมุสลิมมีคุณภาพและคุณธรรม อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้อย่างดีเยี่ยมและสันติสุขบนพื้นฐานของวัฒนธรรมที่หลากหลาย สอดคล้องกับ พระราชบัญญัติปฏิรูปการศึกษาปี 2542

2. หัวหน้าโครงการ นางลัดดา ไหวดี

การจัดการศึกษาในปัจจุบันยังไม่สอดคล้องกับความจำเป็น ความต้องการ สภาพปัญหาของท้องถิ่น เป็นการเรียนรู้แต่สิ่งที่ไกลตัวออกไป ไม่ได้เรียนรู้วิถีชีวิตที่เป็นจริงของชุมชน อีกทั้งการบริหารจัดการศึกษายังไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดหลักสูตร การเรียนการสอนของชุมชน ดังนั้นจึงไม่ให้ความสำคัญกับการสืบทอดองค์ความรู้ท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่เป็นการศึกษาเพื่อรับใช้และสนองความต้องการจากส่วนกลางเป็นหลัก อันนำไปสู่การละทิ้งชุมชนท้องถิ่นของนักเรียนเมื่อจบการศึกษา เพราะต่างก็มุ่งแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า

การวิจัยนี้มีความตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าว จึงได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น โดยใช้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณค่าและเป็นการเรียนรู้ที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ตรงตามความต้องการของท้องถิ่นและมีการสืบทอดภูมิปัญญา

- 1) เพื่อวิเคราะห์ค้นหามุมปัญหาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนและผู้เกี่ยวข้องที่จะนำมาจัดทำสารหลักสูตรท้องถิ่น
- 2) เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
- 3) เพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและสร้างกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน
- 4) เพื่อพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาให้มีความรู้ ความเข้าใจและมีทักษะในการจัดการศึกษาโดยใช้หลักสูตรท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ
- 5) เพื่อเผยแพร่ผลงานจัดการศึกษาโดยใช้หลักสูตรท้องถิ่นให้แก่โรงเรียนในเครือข่าย

5.คำถามการวิจัย

รูปแบบและกระบวนการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เป็นอย่างไร

6.วิธีการดำเนินงาน

1)จัดเวทีทีมวิจัย

ศึกษาค้นคว้าเอกสารเพื่อตรวจสอบข้อมูลภูมิปัญญาต่าง ๆ ในชุมชนที่มีผู้ศึกษาเอาไว้

2)พัฒนาทักษะของทีมนักวิจัย เกี่ยวกับการเป็นผู้นำกลุ่มอภิปราย

3)จัดเวทีวิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา

4)ศึกษาข้อมูลในชุมชน

5)ศึกษาดูงาน เรียนรู้ชุมชนตัวอย่างที่มีการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียน

6)ประชุมเชิงปฏิบัติการ เหลียวหน้าแลหลังหลักสูตรท้องถิ่น

7.การเรียนรู้จากการวิจัย

1. พบว่าเด็กนักเรียนในโรงเรียนมีปัญหาในหลายด้าน ได้แก่

ด้านสุขภาพ มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ร้อยละ 16 และส่วนสูงต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ร้อยละ 14.80 มีปัญหาสุขภาพช่องปากและฟัน (ฟันผุ) ร้อยละ 51.17 ด้านสุขภาพจิต มีเด็กที่ต้องการดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ ร้อยละ 35 นอกจากนี้ยังพบว่าปัญหาเด็กนักเรียนที่ติดเชื้อเอดส์มีแนวโน้มสูงขึ้น

ด้านอารมณ์และสังคม พบว่าร้อยละ 51.13 อยู่ในเกณฑ์ที่ต้องแก้ไข สาเหตุมาจากความวิตกกังวล มีพฤติกรรมก้าวร้าว หนีเรียน บางคนถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง มีความเก็บกด

ปัญหาเด็กอพยพจากประเทศพม่า ขาดหลักฐานการเรียน ซึ่งเด็กเหล่านี้จะถูกปฏิเสธจากโรงเรียนที่อยู่ในเขตเมืองที่จะรับเข้าเรียน บางคนมีปัญหาด้านพฤติกรรมเพราะอายุมากกว่าเด็กในชั้นเรียน

2. สภาพแวดล้อมในชุมชน ลักษณะเป็นสังคมชนบทที่ชาวบ้านมีความผูกพันกับประเพณีดั้งเดิม ยึดมั่นศาสนา แต่ต่อมามีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยในแม่ฮ่องสอนมากขึ้น ทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมลดน้อยลง และยังมีปัญหาเรื่องยาเสพติด ผู้ปกครองนักเรียนติดยาและมีโอกาสแพร่ระบาดมากขึ้น

3. แหล่งเรียนรู้ในชุมชน พบว่าในชุมชนมีแหล่งเรียนรู้ที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการเรียนรู้ของนักเรียนมากมาย ได้แก่

- แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมประเพณี เช่น ปอยส่างลอง ประเพณีหลู้ข้าวหย่ากู่ ประเพณีปอยเหลินสิบเอ็ด
- แหล่งเรียนรู้ทางเศรษฐกิจและการทำมาหากิน ได้แก่ การทำน้ำมันงา การทำถั่วเน่า การทำถั่วแปบหล่อ การสานก๊วย การตัดเย็บเสื้อผ้าชุดไทยใหญ่
- แหล่งเรียนรู้ทางการท่องเที่ยว เช่น ถ้ำ ป่าไม้ การล่องแพ ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สามารถศึกษาสิ่งสวยงามทางธรรมชาติได้เป็นอย่างดี
- แหล่งเรียนรู้ทางโบราณสถาน โบราณวัตถุ ได้แก่ วัดต่าง ๆ เช่น วัดพระธาตุดอยกองมู วัดจองคำ
- แหล่งเรียนรู้ของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เช่น ศาล สถานีตำรวจ ที่ว่าการอำเภอเมือง ศาลากลาง เรือนจำ ฯลฯ
- แหล่งเรียนรู้ทางด้านภูมิปัญญาชาวบ้าน เช่น การทำลวดลายไต ภาษาไทยใหญ่ ฯลฯ

4. ทีมวิจัยได้พบว่าการวิจัยนี้ ได้ส่งผลกระทบกับผู้เกี่ยวข้องในกลุ่มต่าง ๆ คือ

- 1) นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย ได้เกิดการพัฒนาการทำงานที่เป็นระบบจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้สร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ และได้เรียนรู้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบมีส่วนร่วม
- 2) ทีมวิจัย ได้เรียนรู้วิธีการจัดการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้หลักสูตรท้องถิ่นสำหรับนำไปจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มีโอกาสเรียนรู้กับภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ร่วมกับนักเรียน มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมไทยใหญ่ในคงอยู่สืบไป นอกจากนี้ยังมีโอกาสได้สร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อนักเรียน ชุมชน ผู้ปกครองและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
- 3) ผู้ปกครอง ได้สะท้อนถึงความต้องการของตนเองเพื่อเป็นข้อมูลกับโรงเรียนในการจัดทำหลักสูตรและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เกิดความภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และเกิดเครือข่ายผู้ปกครองเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน ได้ร่วมกันเป็นภูมิปัญญาในการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน
- 4) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน หน่วยงานภาครัฐ มีการสนับสนุนอย่างดี เช่น เทศบาลแม่ฮ่องสอน ให้ความอนุเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับภาษาไทยใหญ่ และสำนักงานประถมศึกษาจังหวัดแม่ฮ่องสอน ช่วยประชาสัมพันธ์โครงการ นอกจากนี้คนในชุมชนได้ช่วยเป็นวิทยากร

5) นักเรียน ได้เรียนรู้อย่างเป็นสุขจากกิจกรรมที่ได้ลงมือปฏิบัติ ได้สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม มีโอกาสได้เรียนรู้กับบุคคลหลากหลายอาชีพและนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

- 1.เศรษฐกิจดีขึ้น หมายถึง ภายในชุมชนต้องมีกองทุน มีการผลิตพืชผลทางการเกษตรดี มีการแปรรูปวัสดุที่เกิดจากผลผลิตทางการเกษตรมาเป็นรูปอาหาร มีร้านค้าชุมชน มีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาในระบบต่าง ๆ
- 2.คณะกรรมการชุมชนดำเนินการร่วมกับผู้วิจัย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และสามารถกำหนดแนวทางในการพัฒนาตนเองได้
- 3.ในเมื่อเศรษฐกิจชุมชนดี ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถกำหนดในการพัฒนาชีวิตได้และพึ่งตนเองได้ในที่สุด

4.การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้ระบบสหกรณ์แบบครบวงจร จังหวัดแม่ฮ่องสอน
ศึกษา เฉพาะกรณีหมู่บ้านที่ไม่ต้องการองค์กรพัฒนาอื่นเข้าไปเกี่ยวข้อง บ้านน้ำบ่อ
สะเป่

6.วิธีการดำเนินงาน

- 1.ศึกษาสถานภาพชุมชนในด้านเศรษฐกิจ ประชากร สังคม วัฒนธรรม โดยจัดประชุม
สังเกตการณ์ สอบถาม พูดคุยและสำรวจ
- 2.ค้นหาบริบทในการพัฒนา
 - 2.1. วิเคราะห์ชุมชนเพื่อหาเงื่อนไข ปัจจัย จุดเด่น ข้อจำกัด และโอกาสในการ
พัฒนาของชุมชนนี้
- 3.วางแผนในการพัฒนาหมู่บ้านร่วมกับชุมชน และประสานดึงความร่วมมือกับ
หน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนต่อไป
- 4.เตรียมชุมชนเพื่อรองรับการพัฒนา โดยการจัดทำหลักสูตรและสอนภาษาไทยแก่ผู้
ไม่รู้หนังสือ และหาแนวทางในการจัดทำหลักสูตรที่เหมาะสมกับชุมชนในบริบทที่
เป็นอยู่ในการวิจัยระยะที่ 2

7.สรุปผลการวิจัย

1)สภาพชุมชน

- คนในชุมชนเป็นชาวเขาเผ่าลีซอ จำนวนทั้งหมด 546 คน เพศชาย 337 คน
เพศหญิง 224 คน มีเด็กในวัยเรียน (อายุ 7 -15 ปี) จำนวน 122 คน
- ด้านเศรษฐกิจ พบว่า ทุกหลังคาเรือนจะเลี้ยงไก่ สุกร ม้า วัว และมีการปลูก
พืชการเกษตร คือ ข้าว ข้าวโพด ถั่วแดง ผัก แตง พริก ปัญหาที่พบ คือ ใน
ฤดูแล้งจะปลูกพืชไม่ได้ เนื่องจากไม่มีน้ำ นอกจากนี้ยังมีการปลูกฝิ่น
- ด้านสังคม พบว่าคนในชุมชนจะมีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างไม่ค่อยลึกซึ้ง มี
การขัดแย้งกันเป็นบางครั้ง แต่ยังเห็นว่าคนในชุมชนยังมีพึ่งพากันเรื่อง
แรงงานที่ช่วยเหลือกันในการเพาะปลูก
- ด้านวัฒนธรรม พบว่ามีการรักษาวัฒนธรรมของชุมชนไว้เป็นอย่างดี เช่น
พิธีกินวอ (ขึ้นปีใหม่)

2) เงื่อนไขและปัจจัยในการพัฒนา

การวิจัยพบว่า ชุมชนนี้ยังไม่มีองค์กรที่เข้าไปสนับสนุนและพัฒนา สังคมภายนอกจะมองว่าเขาเผด็จการ เป็นบุคคลที่ไม่น่าคบ เห็นแก่ตัว ชอบเอาเปรียบคนอื่น ซึ่งผู้วิจัยสะท้อนว่า หากมีการพัฒนาที่เหมาะสมจะทำให้คนในชุมชนได้พัฒนาตนเองขึ้นมาได้ นอกจากนี้พบข้อจำกัดของชุมชนในด้านการเดินทางที่ลำบากในฤดูฝน สำหรับโอกาสในการพัฒนาชุมชนแห่งนี้ พบว่าชาวบ้านมีส่วนร่วมและพร้อมที่จะพัฒนา

ชาวบ้านมองจุดอ่อนของตนเองว่า อยากเป็นบุคคลที่ถูกต้องตามกฎหมาย และอยากให้หมู่บ้านได้รับการแต่งตั้งตามระเบียบของกระทรวงมหาดไทย

3) การเตรียมชุมชนเพื่อรองรับการพัฒนา

การวิจัยได้มีการเตรียมความพร้อมให้คนในชุมชนได้เรียนรู้หนังสือ คือ เด็กนักเรียนในระดับประถมศึกษา และผู้ใหญ่ที่เรียนภาคกลางคืน ทำให้คนในชุมชนจำนวนหนึ่งเริ่มอ่าน เขียนภาษาไทยได้ และผู้วิจัยได้มีการเตรียมหลักสูตรการสอนสหกรณ์ครบวงจร คือ กองทุนชุมชนของเรา การผลิตผลทางการเกษตรหมู่บ้านของเรา การแปรรูปวัสดุเหลือจากการจำหน่าย การจำหน่ายสินค้าภายในชุมชน และตลาดภายนอกชุมชน

8. อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนบ้านน้ำบ่อสะเป อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอนในระยะแรก มีตัวบ่งชี้ให้เห็นว่าชุมชนมีความพร้อมที่จะพัฒนา เนื่องจากการที่กระบวนการวิจัยให้ชาวบ้านได้คิด ได้ทำ และบอกตัวเองว่าเราควรจะอยู่อย่างไร ทำอย่างไร ค้นหาปัญหาของตนเองให้ได้ แล้วนำปัญหาเหล่านั้นมาคิดร่วมกันว่าเราจะพัฒนาคน พัฒนาที่อยู่อาศัย พัฒนาอาชีพและทำกองทุนของหมู่บ้านตนเอง ฯลฯ

โครงการวิจัยที่ 7

1.โครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นโรงเรียนในชุมชน
ชาวเขาและโรงเรียนในชุมชนพื้นเมือง อำเภอเชียงดาว จังหวัด
เชียงใหม่

2.หัวหน้าโครงการ สำนักงานประถมศึกษาอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

3.ความสำคัญของปัญหา

การจัดระบบการศึกษาของประเทศไทยที่ผ่านมาพบประเด็นปัญหาสำคัญ คือ

1)โรงเรียนเป็นสถานที่ของรัฐ คณะครูที่บริหารจัดการในโรงเรียนเป็นข้าราชการที่มี
แนวคิดในการบริหารโรงเรียนแยกจากชุมชนท้องถิ่น ก่อให้เกิดความขัดแย้งทาง
ความคิดของกลุ่มชาวบ้านที่มีการพัฒนาสร้างองค์กรมอย่างต่อเนื่อง

2)นักเรียนซึ่งเป็นผลผลิตของโรงเรียน มีความรู้ความคิดแปลกแยกจากชุมชนท้องถิ่น
ที่ตนเองอาศัยอยู่ ห่างเหินจากความเป็นชุมชนเครือญาติ ธรรมชาติที่แวดล้อม และ
ขนบธรรมเนียมประเพณีเดิม ขาดการสานต่อองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น ทำให้ขาด
การรับผิดชอบต่อชุมชน อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชุมชนอ่อนแอ

3)คณะกรรมการพัฒนาแบบแยกส่วน ขาดการมองสภาพของชุมชนท้องถิ่นที่
โรงเรียนตั้งอยู่ในลักษณะที่เป็นองค์รวม พยายามทำให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของทุก
สิ่งทุกอย่างในพื้นที่ ดึงย่ำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการศึกษาในระบบเพียง
อย่างเดียว ขาดการเชื่อมโยงปัญหาทั้งหลายในชุมชน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตเข้าสู่การเรียน
การสอน

จากประเด็นดังกล่าว ในปีการศึกษา 2543 สำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเชียง
ดาวได้ทำความเข้าใจกับคณะครู ผู้ปกครอง ประชาชนในพื้นที่และประกาศนโยบายร่วมกันว่า
"คืนโรงเรียนให้ชุมชน" เป็นนโยบายหลักให้โรงเรียนนำไปปฏิบัติ โดยกำหนดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ
เพื่อให้นโยบายบรรลุผล หนึ่งในยุทธศาสตร์นั้นคือ "โครงการหลักสูตรท้องถิ่นเชียงดาว"

4.วัตถุประสงค์

1) เพื่อเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นของโรงเรียนในชุมชนที่เป็น
ชาวเขา และโรงเรียนในชุมชนคนพื้นเมือง

- 2) เพื่อศึกษาเงื่อนไขและปัจจัยที่ส่งผลให้โรงเรียนและชุมชนร่วมมือกันพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง
- 3) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้โรงเรียนและชุมชนในการบริหารจัดการร่วมกัน

5.คำถามการวิจัย

- 1) การคืนโรงเรียนให้ชุมชนควรจะทำอย่างไร
- 2) โรงเรียนและชุมชนมีกระบวนการพัฒนาหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นอย่างไร
- 3) มีเงื่อนไขและปัจจัยอะไรบ้าง ที่ส่งผลให้กระบวนการพัฒนาหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นประสบผลสำเร็จ และดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

6.วิธีการดำเนินงาน

1. สร้างความตระหนักแก่ผู้บริหารและครูในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับชุมชน
2. พัฒนาทีมงานวิจัยเพื่อปรับฐานคิดเรื่องงานวิจัยท้องถิ่น
3. เปิดเวทีพัฒนางานวิจัยระดับโรงเรียนร่วมกับชุมชน แสวงหาครูชาวบ้าน
4. วางแผนการสอนร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับครูชาวบ้าน
5. นำแผนสู่การปฏิบัติ ได้แก่
 - การเตรียมพร้อมเด็กก่อนออกไปเรียนกับครูชาวบ้าน
 - ครูพานักเรียนไปเรียนรู้กับครูชาวบ้านสาขาต่าง ๆ
 - สรุปผลการจัดกิจกรรมในแต่ละเดือน
6. ประเมินโครงการ พัฒนาหลักสูตรเพื่อท้องถิ่น
7. จัดเสวนาสรุบทเรียน
8. ปรับแผนงาน

7.สรุปอภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยสรุปและอภิปรายผลการวิจัยโครงการหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นออกเป็น 3 ด้าน

1) ผลต่อการศึกษา (การปฏิรูปการศึกษาของชุมชนท้องถิ่น)

1.1. เนื้อหาสาระ (รายวิชา) ของทุกโรงเรียนในสังกัด รวม 136 รายวิชา ซึ่งมีความหลากหลาย นักเรียนเลือกเรียนตามความสนใจ และมีชาวบ้านที่มีความสนใจเข้ามาร่วมเรียน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วย และมีแหล่งการเรียนรู้ทุกแห่งในหมู่บ้าน ตำบล

1.2. ชาวบ้านที่เข้ามาถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน ซึ่งเรียกว่า “ครูชาวบ้าน” ประกอบด้วยผู้นำท้องถิ่น พระสงฆ์ ชาวบ้านที่มีภูมิปัญญา มีความเชี่ยวชาญเรื่องนั้น ๆ มีจำนวนทั้งสิ้น 504 คน เข้ามาถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียนโดยไม่ต้องการค้าตอบแทนแต่อย่างใด พร้อมทั้งจะเป็นกัลยาณมิตร เป็นพลังในการปฏิรูปการศึกษาต่อไป

1.3. นักเรียนมีความสนใจในเรื่องที่จะเรียน เรียนด้วยความสนุกสนาน ไม่เครียด เรียนด้วยการปฏิบัติจริง ครูเปลี่ยนวิธีการสอน เปลี่ยนสถานที่เรียน ก่อให้เกิดการเรียนรู้ และมีความตระหนักในเรื่องของท้องถิ่น ซึ่งจะส่งผลให้นักเรียนมีคุณภาพ มีความรับผิดชอบต่อท้องถิ่นของตนเอง “ไม่แปลกแยกจากชุมชน”

1.4. ผู้บริหารโรงเรียนปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการบริหารจัดการโรงเรียนใหม่ โดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เป็นหุ้นส่วนซึ่งกันและกัน เป็นการ “เปิดโรงเรียนสู่ชุมชน” ซึ่งเป็นการปฏิรูปการศึกษา

2) ผลต่อการบริหารพัฒนาท้องถิ่น : เสริมความเข้มแข็งของท้องถิ่น

จากการก่อตัวขององค์กรประชาชน กระบวนการของหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นเชียงดาวเข้าไปเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ดังนี้

2.1. เวทีชาวบ้าน โครงการหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นเชียงดาว เน้นการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ระดมความคิดแก้ปัญหาในทุกเรื่องภายในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านคุ้นเคยในการแลกเปลี่ยนความเห็นกัน เป็นการเรียกทุนทางสังคมกลับคืนมาอีกครั้งและเป็นพื้นฐานในการดำเนินนโยบายของรัฐ นอกจากนี้ยังเป็นการเสริมสร้างกลุ่มองค์กรชาวบ้านที่รวมตัวกันมาก่อนและขยายสู่พื้นที่อื่น ๆ

2.2. เนื้อหาสาระที่ถ่ายทอดให้กับนักเรียน บางเรื่องเป็นวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่ดึกดำบรรพ์ที่ถูกกลืนในอดีตรื้อ เมื่อได้นำกลับมาถ่ายทอดอีกครั้งทำให้ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนอีกครั้ง และจะเป็นกิจกรรมที่ให้ชาวบ้านรวมตัวกันขึ้นมา บางเรื่องจะถ่ายทอดสาระนโยบายของรัฐบาลสู่นักเรียน เช่น เรื่องกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านในพื้นที่เข้าใจ เรียนรู้นโยบายของรัฐบาลไปด้วย

2.3. มองภาพชุมชนท้องถิ่นเป็นองค์รวม เพิ่มองค์ความรู้ในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน โดยมองภาพปัญหาแบบองค์รวม เชื่อมโยงกันทั้งหมด ซึ่งแต่เดิมจะมองแบบแยกส่วน เช่น โรงเรียน วัด ป่าไม้ น้ำ ชลประทาน เหมืองฝาย เป็นต้น

2.4. ครูชาวบ้าน จำนวน 504 คน จะเป็นพลังขับเคลื่อนร่วมกับคณะครูในการที่จะบริหารพัฒนาท้องถิ่นแนวใหม่ เชื่อมต่อนโยบายของรัฐบาลและแนวทางการพัฒนาการ

ปฏิรูปทุกส่วนของสังคม จะเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนระดับล่างได้ในระดับหนึ่ง เกิดแนวคิด “ชุมชนเป็นศูนย์กลาง”

2.5.ระบบการคลังของท้องถิ่น โครงการหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นเชียงดาวก่อให้เกิดแหล่งงบประมาณขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นแหล่งงบประมาณในท้องถิ่นที่เข้ามาช่วยในการจัดการศึกษาในรูปของการบริจาค โดยหลักของการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของคนในชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ไม่ได้พึ่งพางบประมาณจากทางราชการแต่อย่างใด ซึ่งจะเป็นแนวคิดหนึ่งในการระดมทุนในชุมชนท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ของท้องถิ่น จะพัฒนาเป็นระบบการคลังของท้องถิ่นต่อไป

3) ผลต่อการปฏิรูปการศึกษาในภาพรวม

กระบวนการของโครงการหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นเชียงดาว ก่อให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาตามหลักการของ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ในภาพรวมดังนี้

3.1. การลงทุนทางด้านการศึกษา โครงการวิจัยนี้ก่อให้เกิดทุนหรืองบประมาณการจัดการศึกษาซึ่งมาจากทั้งหน่วยงานภาครัฐและคนในชุมชน นอกจากนี้ยังมีทุนจากครูชาวบ้านที่ได้ให้เวลาในการถ่ายทอดความรู้ให้กับนักเรียน ด้วยความสำนึกที่จะช่วยด้วยจิตวิญญาณ

3.2. ระบบการศึกษาตาม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 สถานศึกษาสามารถจัดการศึกษาในระบบ นอกโรงเรียน และตามอัธยาศัย โครงการหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นเชียงดาว เป็นการจัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกโรงเรียน และตามอัธยาศัยไปพร้อม ๆ กัน โรงเรียนจะมีประสบการณ์สามารถรับแนวทางการจัดการศึกษาทั้ง 3 ระบบ ตาม พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติได้

3.3. หลักการจัดการศึกษา ยึดหลักการศึกษาลดชีวิต สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งงานวิจัยนี้สามารถต่อยอดเป็นทางการศึกษาลดชีวิตได้ และเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาสำหรับสาระการเรียนรู้พัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง

3.4. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการประกาศให้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสถานศึกษาร่วมกับชุมชนปรับสาระวิชาเป็นหลักสูตรสถานศึกษา กระบวนการหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นเชียงดาวเป็นกระบวนการเดียวกับการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา คือ โรงเรียนและชุมชนพัฒนาสาระของรายวิชาเป็นหลักสูตรสถานศึกษาร่วมกัน

- 1.โครงการวิจัยเรื่อง แนวทางปฏิบัติงานเพื่อปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้สำหรับ
 จังหวัดเชียงใหม่และใกล้เคียง
 - 2.หัวหน้าโครงการ นายปรีชา บัววิรัตน์เลิศ
 - 3.ความสำคัญของปัญหา -
 4. วัตถุประสงค์
 1. เพื่อพัฒนากระบวนการบริหารโรงเรียนที่สอดคล้องกับการปฏิรูปการเรียนรู้
 2. เพื่อพัฒนากระบวนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการปฏิรูป-
 การเรียนรู้
 3. เพื่อพัฒนากระบวนการนิเทศการศึกษาที่สอดคล้องกับการปฏิรูปการเรียนรู้
 4. เพื่อศึกษาผลการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้ปฏิบัติงานเป็นสำคัญ
 - 5.คำถามการวิจัย

 จะจัดการบริหารการศึกษากระบวนการเรียนรู้ การประเมินผลเพื่อที่สอดคล้องกับการ
ปฏิรูปการศึกษาได้อย่างไร
 - 6.วิธีการดำเนินงาน
 - 1.ปรับแนวคิดด้านการปฏิรูปการศึกษา
 - 2.วางแผนการทำงาน พัฒนางานในกลุ่มผู้บริหาร/นิเทศกลุ่มครูผู้สอน
 - 3.ปฏิบัติงานตามแผน
 - 4.สรุปผลการดำเนินงาน
 - 7.การเรียนรู้จากการวิจัย
 - 1.การมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการเรียนรู้และกระทำร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย ที่เป็น
ความสัมพันธ์ในแนวราบ ไม่มีโครงสร้างอำนาจบังคับบัญชา การให้เด็กมีส่วนร่วมและ
ชุมชน ต้องเข้าใจปรัชญาว่า การเรียนรู้นั้นต้องนำไปสู่การดำเนินชีวิตและการพึ่งพิง
ตนเองได้ ตลอดถึงการทำความหนักเพื่อช่วยตนเองได้

2.พลังการประยุกต์ใช้ ผลงานนั้นให้บทเรียนเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่อื่นต่อไปได้โดย
เกื้อหนุนความเข้มแข็งของชุมชนขยายเสียงจากชาวบ้านคนธรรมดาพอมองเห็นว่าเกิด
เครือข่าย แลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องแนวคิดในการปฏิรูปการศึกษา ยังไม่พบรายงานของการ
จัดการเรียนรู้

โครงการวิจัยที่ 9

1.โครงการวิจัยเรื่อง รูปแบบการปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนชาวเขา

2.หัวหน้าโครงการ พระณชารีย์ อุปสนโต

3.ความสำคัญของปัญหา

จากนโยบายการดำเนินงานด้านชาวเขาของภาครัฐ ทำให้มีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนจำนวนมากเข้าไปดำเนินงานพัฒนา ซึ่งได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย แม้ว่าจะเกิดผลดีในด้านความสะอาดกสบายจากบริการขั้นพื้นฐานมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน ก็สร้างความยุ่งยากให้กับชุมชนชาวเขา เช่น ต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้เข้ากับสังคมใหญ่ ปรับเปลี่ยนวิธีการทำมาหากิน ไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเรียบง่ายอีกต่อไป

ผู้วิจัยได้พบว่าโครงการพระธรรมจาริกที่ดำเนินอยู่นั้น ได้สร้างความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนากับชาวเขาเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตามการสอนของคณะสงฆ์ยังไม่สอดคล้องกับเยาวชนชาวเขา ด้วยความแตกต่างทางด้านสังคม วัฒนธรรมของชาวเขาและสภาพปัญหาในพื้นที่

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีแนวคิดที่จะหารูปแบบการเรียนการสอน เนื้อหา วิธีการ ที่เหมาะสมในการสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ให้กับเยาวชนชาวเขา สอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรม สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนชาวเขาอย่างแท้จริง

4. วัตถุประสงค์

- 1.เพื่อศึกษาลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและสถานการณ์ปัญหาชุมชนชาวเขา
- 2.เพื่อศึกษาและสรุปบทเรียนการสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เยาวชนชาวเขา
- 3.เพื่อพัฒนารูปแบบหรือหลักสูตรการอบรมจริยธรรม ศีลธรรมแก่เยาวชนชาวเขา ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรม สถานการณ์ของชุมชน

5. คำถามการวิจัย

คำถามหลัก

- รูปแบบหรือหลักสูตรการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชนชาวเขาที่เหมาะสม และสอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรม สถานการณ์ของชุมชนชาวเขาควรมีลักษณะอย่างไร ?

คำถามรอง

1. เพื่อศึกษาลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและสถานการณ์ปัญหาชุมชนชาวเขา
2. เพื่อศึกษาและสรุปบทเรียนการสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เยาวชนชาวเขา
3. เพื่อพัฒนารูปแบบหรือหลักสูตรการอบรมจริยธรรม ศีลธรรมแก่เยาวชนชาวเขาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสังคมวัฒนธรรม สถานการณ์ของชุมชน

6. วิธีการดำเนินงาน

1. ประชุมสรุปบทเรียนการสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เยาวชนชาวเขาของพระธรรมจาริก
2. ฝึกอบรมการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PAR) ให้กับพระธรรมจาริกและทีมนักวิจัย
3. วิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) ระหว่างชุมชนกับพระธรรมจาริก
4. สัมมนาเชิงปฏิบัติการ “รูปแบบการสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เยาวชนชาวเขา”
5. อบรมเทคนิคการสอนแก่พระธรรมจาริกที่ทำหน้าที่สอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์
6. ประชุมสรุปบทเรียนระหว่างการพัฒนาทดลองสอน
7. ประชุมผู้เรียนและประเมินผลการเรียน

7. การเรียนรู้จากการวิจัย

1. การวิจัยได้ค้นพบว่าปัญหาในการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาแก่เยาวชนชาวเขาคือ
 - ด้านครูผู้สอน ยังขาดเทคนิคในการสอน ขาดเทคนิคในการจูงใจผู้เรียนให้มาเรียนอย่างสม่ำเสมอ
 - ด้านผู้เรียน มีความแตกต่างในด้านอายุ เผ่าพันธุ์

- ด้านหลักสูตร ยังไม่มีเนื้อหา แนวทางการสอน แบบเรียน และการประเมินผลที่ชัดเจน หลักสูตรไม่เหมาะสมกับชุมชนบางแห่ง ขาดสื่ออุปกรณ์
- ผู้ปกครอง ไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตรตามความต้องการของชุมชน บางคนไม่เห็นความสำคัญเพราะต้องการใช้แรงงานเด็กเพื่อช่วยงาน

2.จากกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยการประยุกต์หลักธรรม อริยสัจ 4 ทำให้ทีมวิจัย พระธรรมจาริกและคนในชุมชนได้เรียนรู้ถึงสาเหตุของปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหามาของชุมชนร่วมกัน ซึ่งได้แก่ ปัญหายาเสพติด คือ ยาบ้า กัญชา ผงขาว ปัญหาวัฒนธรรม คือ ขาดผู้สืบทอดวัฒนธรรมชนเผ่า เยาวชนขาดความเคารพผู้ใหญ่ ปัญหาระเบียบวินัย คือ ชุมชนขาดความรับผิดชอบ ความสามัคคี พุ่มเฟิย ชีเกียจ และปัญหาสิ่งแวดล้อม พบว่าขยะ เป็นปัญหาหลัก รองลงมาคือการตัดไม้ น้ำแห้งไม่พอใช้ในฤดูร้อน

3.เกิดการเรียนรู้ว่า ภายใต้เงื่อนไขของกรอบวัฒนธรรม ประเพณีของชนเผ่าซึ่งมีความละเอียดอ่อน หลากหลาย จึงต้องควรมีวิชาแกนกลาง คือ พุทธประวัติ ธรรมะ ศาสนพิธี และวิชาเลือกเสรี ซึ่งวิชาเหล่านี้ต้องนำไปปรับใช้กับชุมชนนั้น ๆ โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบ วิธีการสอนให้เหมาะสมกับสภาพชุมชน

4.การให้พระสงฆ์มาดำเนินกิจกรรมการวิจัย การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชนเพื่อประเมินชุมชน ประเมินตนเอง จึงเป็นหนทางที่ดีเป็นอย่างยิ่งในการดำเนินกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

5.ชาวบ้านได้กระบวนการคิดวิเคราะห์ชุมชนของตนเอง โดยมีพระเป็นผู้กระตุ้นในการหาข้อมูลไปจัดทำหลักสูตรที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของชุมชน เพื่อนำไปสอนเด็กและเยาวชน ที่สำคัญคือการมีส่วนร่วมในการสร้างหลักสูตรที่มาจากความต้องการของชาวบ้านและชุมชน

6.เด็กและเยาวชนได้มีโอกาสที่จะเป็นผู้กำหนดหลักสูตรและรูปแบบที่ตนเองต้องการเรียน

7.จากการอบรมเทคนิคการสอนแก่พระธรรมจาริก ทำให้พระผู้สอนได้เข้าใจรูปแบบวิธีการสอน เทคนิควิธีการถ่ายทอดเนื้อหา แก่เยาวชนและสามารถจัดทำเป็นแผนการสอนในรูปแบบเอกสารและหลักสูตรได้

บทที่ 4

ภาพรวมของการวิจัยทางการศึกษากับชุมชน

การวิจัยทางการศึกษานับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ตามแนวพุทธศาสนาที่ว่า “ชีวิตมิใช่เกิดขึ้นโดยมีจุดหมายหรือวัตถุประสงค์ และเป้าหมายก็มิใช่สิ่งที่ติดมากับชีวิต แต่เป็นสิ่งที่ควรกำหนดให้แก่ชีวิต ลำพังชีวิตเองก็คือความเป็นอยู่ ชีวิตที่มีจุดหมายก็คือชีวิตที่มีการศึกษา” (พระธรรมปิฎกกล่าวว่ำ, 2542) แต่ตามความจริงแล้วงานวิจัยจำนวนมากกลับยืนยันว่า การจัดการศึกษาไทยเท่าที่ผ่านมา มีปัญหาพื้นฐานสองประการคือ เรียนแล้วเอาไปประกอบอาชีพไม่ได้ เพราะมีความแปลกแยกกับวัฒนธรรมชุมชนของตน อีกประการหนึ่งคือเมื่อเรียนแล้วเป็นพลเมืองที่ไม่มีวินัย ไม่มีค่านิยมและคุณสมบัติที่เอื้อต่อการพัฒนาประเทศ เพราะการศึกษาที่ดีย่อมนำไปสู่สังคมที่ดีและชีวิตที่ดี ส่วนสังคมไทยโดยเฉพาะในรอบ 30 ปีที่ผ่านมาได้มีกระแสเรียกร้องให้มีการปฏิรูปการศึกษาอยู่เนือง ๆ จนเกิดกลุ่มการศึกษาทางเลือกขึ้นหลากหลาย คำถามก็คือเราจะมีแนวทางจัดการรูปแบบการจัดการศึกษาของเราอย่างไรบ้างที่เหมาะสม ซึ่งไม่ได้หมายความว่าเราจะปรับตัวไปอย่างก้าวกระโดดหรืออนุรักษ์วัฒนธรรมของเราอย่างตายตัว มีบางแนวคิดสะท้อนว่าต้องเรียนรู้การปรับตัวโดยประยุกต์ใช้จากรากฐานวัฒนธรรมของเรา เพื่อปรับให้เหมาะกับโลกแบบใหม่ซึ่งเป็นโลกแห่งการเรียนรู้ เศรษฐกิจ ฐานความรู้ หรือโลกใบเดียวตลาดเดียว เราต้องการคนที่มีทักษะหลากหลาย ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญอีกต่อไป มีความสามารถปรับตัวได้ดีกับความเปลี่ยนแปลง จึงต้องสร้างคนรุ่นใหม่ให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงให้ได้ (พระธรรมปิฎก 2542, สิลลภรณ์ บัวสาย, 2542 ผ่าทางต้นปฏิรูปการศึกษา 2545) มีนักคิดมากมายที่เสนอแนวคิดและปรัชญา ซึ่งท้าทายนักปฏิบัติการณ์ในพื้นที่การศึกษาและเรียนรู้ให้นำไปปรับใช้ แล้วเสนอผลแห่งการเปลี่ยนแปลงระบบคิดและการปฏิบัติที่เป็นจริง

พูดให้ชัดลงไปการศึกษาที่เหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์ในศตวรรษที่ 21 ก็คือต้องเป็นการศึกษาตลอดชีวิตมีความหมายคลุมไปถึงการเรียนรู้วิธีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในที่ทำงานและมีความหมายรวมไปถึงการก่อรูปร่างบุคลิก อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้มีการเรียนเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต (อิลิจิโอ บี.บาชากา อ้างใน ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, 2511 , น 87) มีสาระสำคัญ 4 ประการคือ

1. การเรียนรู้เพื่อรู้ เน้นการเรียนรู้ความรู้ทั่วไปอย่างกว้าง ๆ ผนวกกับการเรียนวิชาจำนวนหนึ่งอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ เป็นการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ เพื่อให้ได้ประโยชน์จากโอกาสทางการศึกษาตลอดชีวิตด้วย

2. การเรียนรู้เพื่อทำ คือการฝึกอาชีพหรือการทำงานจำเป็นต้องพัฒนาความสามารถเผชิญหน้าในสถานการณ์ที่หลากหลายที่ไม่ได้คาดคิดว่าจะเกิดขึ้นและความสามารถในการทำงานเป็นทีม

3. การเรียนรู้เพื่อเป็นอิสระ ทุกคนจำเป็นต้องมีอิสระเพิ่มขึ้นมีการตัดสินใจที่ถูกต้องและมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อภาระงานของตน

4. การเรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกัน ต้องเข้าใจผู้อื่นเข้าใจธรรมเนียมประเพณีจิตใจของผู้อื่นในด้านการเรียนรู้ ในลักษณะที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้มนุษย์ได้ใช้ศักยภาพของตนในการพัฒนา คณะกรรมการสตรีโครงการพัฒนาเพื่อชุมชน(2531, น.49 อ้างอิงในปริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2543) ได้กล่าวไว้ว่ากระบวนการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตจริง หรือเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน หรือสภาพความเป็นอยู่ กิจกรรมที่ดำเนินอยู่นี้เป็นไปเพื่อสนองตอบต่อการแก้ปัญหาและสอดคล้องกับแผนการผลิตของชุมชน จึงเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดพลวัตของการเรียนรู้

ตามแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.สำนักงานภาค) จึงให้การสนับสนุนงานวิจัยทางการศึกษากับชุมชนซึ่งน่าจะเป็นทางเลือกที่สามารถช่วยให้คนไทยมีความรู้ความเข้าใจเท่าทันโลก และเพิ่มพลังให้ปรัชญาที่เป็นพื้นฐานที่สำคัญของการศึกษาและช่วยทำความเข้าใจประเด็นเรื่องการจัดการศึกษาและการเลี้ยงดูเด็กมีความลุ่มลึกและครอบคลุมมากขึ้นก็คือการมองโลกและชีวิตที่เป็นการมองผ่านปรากฏการณ์ทั่ว ๆ ไปไปสู่การค้นหาเหตุผลที่ซ่อนลึกอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์เหล่านั้น โดยเริ่มต้นที่รู้จักตัวตน และภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน ฯลฯ กล่าวคือเป็นการค้นลึกไปที่ตัวสัจภาวะของธรรมชาติทั้งหมดปรัชญาการศึกษาจึงเป็นพื้นฐานของศาสตร์อื่น ๆ ด้วย (ส.ศิริรักษ์, 2545) เพื่อที่จะเป็นที่พึ่งของตนเองได้ นับแต่ ส ก ว. สำนักงานภาคเริ่มดำเนินการมาหลายปีก็มีนักวิจัย และชุมชนท้องถิ่นได้นำร่องทำการวิจัยทางการศึกษาไว้บ้างแล้ว นักวิจัยในท้องถิ่นได้ร่วมเรียนรู้และพัฒนาไปกับชุมชน ตั้งแต่ระหว่างการทำงานวิจัยและจนจบโครงการนั้น จะพบว่าการศึกษาอยู่กับชุมชนสามารถให้คุณค่าอะไรแก่ชีวิตตามที่ควรจะเป็นได้ ประสพการณ์ทั้งหลายที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้เป็นประจักษ์พยานว่า ท้องถิ่นมีความหวัง มีความเป็นไปได้ว่าการศึกษาจะมีส่วนร่วมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของชุมชนในยุคปัจจุบันได้

แท้จริงถ้าลงมือปฏิบัติการจริง ประสบการณ์ทั้งหมดนี้เป็นผลงานของนักวิจัยในชุมชนมีด้วยกัน 9 โครงการ ดังต่อไปนี้คือ

1. คณะโครงการการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนโรงเรียนบ้านหนองจองคำ ลัดดา ไหวดี อาจารย์โรงเรียนบ้านหนองจองคำ และ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน 2545

2. การพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษาในภาคเหนือ
ไพบูลย์ สุทธสุภา และคณะ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ 2544

3. โครงการ การจัดการศึกษาเพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนปวาเกอญอ หมู่บ้านใหม่พัฒนาสุวิชาญ พัฒนาไพวัลย์ นายธรรพล สิทธิคงตั้ง นายจันทร์บุรณ์ เกศสุภาพงศ์ และคณะ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ 2545

4. รูปแบบการปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนชาวเขพระณชาธิ์ อุปสนโต พระมณเฑียรกิจิตโต 2544

5. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นสำนักงานประถมศึกษา เชียงดาว (อ.ไพรัช) โรงเรียนในชุมชนชาวเขา และโรงเรียนในชุมชนพื้นเมือง อำเภอเชียงดาวจังหวัดเชียงใหม่ (โรงเรียนบ้านทุ่งหลุกสาขาปางแดง โรงเรียนบ้านเมืองนะ โรงเรียนบ้านแม่ป๋าม โรงเรียนชุมชนบ้านวังจ้อม 2544

6. แนวทางปฏิบัติงานเพื่อปฏิรูประบบการเรียนรู้ ปรีชา บัววิรัตน์เลิศ จังหวัดเชียงใหม่ และใกล้เคียง ช่วงดำเนินงาน 6 เดือน ศึกษาวิเคราะห์ สำนักงานการประถมศึกษา อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ 2544

7. การจัดการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชนเผ่าตองเหลืองบ้านท่าวะ ยอดขวัญ บุญซื่อน และคณะ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ๒๕๔๔

8. โครงการวิจัยหลักสูตรท้องถิ่นระดับอนุบาล ฟาฏิมะฮ์ แวสะมาแอ และคณะ (โรงเรียนอิสลามศึกษา) 2544

9. การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้ระบบสหกรณ์แบบครบวงจร จังหวัดแม่ฮ่องสอน ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านที่ไม่มีองค์กรพัฒนาอื่นเข้าไปเกี่ยวข้อง บ้านน้ำบ่อสะเป อ.ปางมะผ้า

จ.แม่ฮ่องสอน 2544 นายสายทอง จันทร์เต็ม นายเล่ายี่หมู่ เลาลี นาครีพน ตุ่นหล้า และนาย สะอาด เลาลี

จากการรวบรวมแนวคิดในการจัดการศึกษาอย่างหลากหลายความคิด และแนวทางการจัดการศึกษาตามแนวการจัดการศึกษากับชุมชนตามพระราชบัญญัติการศึกษา (มาตรา 24, มาตรา 27, มาตรา 29, พ.ศ.2542) ซึ่งมีการแปรความตามลำดับดังนี้ มาตรา 24 เกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการในด้านการจัดเนื้อหาสาระ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ผูกทักษะกระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติทำได้ คิดเป็นทำเป็น รักการอ่านและเกิดความรู้อย่างต่อเนื่อง ปลูกฝังความดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์

และตามการศึกษามาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อสถานศึกษาพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรค 1 ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน สังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม ประเทศชาติ

พระราชบัญญัติ การศึกษามาตรา 29 (พระราชบัญญัติการศึกษามาตรา 29 ,2542) ซึ่งมีหลักการดังนี้คือ ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชนองค์กรชุมชน องค์กรส่วนท้องถิ่นเอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์พัฒนา ระหว่างชุมชน

เมื่อรวบรวมแนวคิดในการจัดการศึกษาอย่างหลากหลายจึงได้รวบรวมประเด็นที่จะเป็นเครื่องมือในการประมวลความรู้จากงานวิจัยทางการศึกษากับชุมชนได้ 5 ประเด็น ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง การจัดการศึกษามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง ทะลายกรอบการจัดการศึกษาที่เคยเป็นมาอย่างไร ตลอดจนการหารูปแบบการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

2 การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรและกระบวนการจัดการศึกษากับชุมชน เช่นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

3.การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการรื้อฟื้นและปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากลได้

4. การมีส่วนร่วม มีระดับต่าง ๆ กันหลายระดับซึ่งจะได้กล่าวละเอียดในตอนต่อไป

5.พลังการประยุกต์ใช้ เดิม แนวการสังเคราะห์ทั้ง 5 ประเด็นนี้ จะเป็นเครื่องชี้วัดว่าการวิจัยทางการศึกษากับชุมชน ได้พบองค์ความรู้ ในเรื่องการศึกษา กับชุมชน ในแนวทางที่จะเป็นไปได้อย่างไรบ้าง ก่อนอื่นขอขยายความเพื่อเป็นแนวทางประกอบความเข้าใจ ต่อการนำหลักการไปทำปฏิบัติในพื้นที่ของโครงการวิจัยต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่การจัดการศึกษาต้องรื้อโครงสร้างรูปแบบเก่า ก็ได้พบรูปแบบการจัดการศึกษาที่มืองค์ประกอบหลายอย่างดังการอภิปรายต่อไป

1.การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง

1.1 การหารูปแบบการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับชุมชน หมายความว่า การประสานระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ร่วมมือกันจัดการศึกษาของชุมชน เปลี่ยนจากการเรียนการสอนที่เป็นบทบาทของโรงเรียนฝ่ายเดียว และเปลี่ยนแปลงการจัดห้องเรียน เช่น ไม่นั่งเรียงแถวหันหน้าเข้ากระดานแบบเดียวเท่านั้น แต่จัดเป็นรูปแบบต่าง ๆ ตามกระบวนการเรียนการสอน หรือการจัดให้มีการเรียนรู้นอกห้องเรียนตามแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ นอกห้องเรียนในการเปลี่ยนแปลงตามประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ สิ่งที่พบได้จากการบวนการวิจัยคือ

การหารูปแบบการจัดการศึกษาระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

การหารูปแบบที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ที่ประมวลได้จากงานวิจัยทั้ง 9 เรื่องนี้ พบว่ารูปแบบและกระบวนการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น นั้นมีความเป็นไปได้

การจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน ได้แก่ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำชุมชน อ.บ.ต. (องค์การบริหารส่วนตำบล) โดยให้ชุมชนได้สะท้อนปัญหาของตนเอง ลำดับวิธีคิดในการเปลี่ยนแปลงมีดังนี้ คือ

ในตอนแรกพ่อแม่ไม่เข้าใจการจัดการศึกษาว่าตนต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบร่วมกับโรงเรียนจึงยกภาระให้เป็นหน้าที่ของครูและเชื่อมั่นว่าครูและโรงเรียนจะสอนลูกหลานของตนได้ดีกว่าบ้านก็ไม่กล้าออกความเห็นมาตรฐานความรู้ที่ชุมชนสะท้อนต่อการจัดการศึกษาก็ต้องการให้โรงเรียนจัดให้ลูกหลานได้เรียนเนื้อหาวิชาการมาก ๆ โดยคาดหวังว่าจะได้มีโอกาสก้าวหน้าในอนาคต สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านยังไม่เท่าทันในการเปลี่ยนแปลงสังคมของชุมชนและประเทศ และเพราะคิดว่า รัฐมีหน้าที่จัดทุกขบารุงสุขอยู่เหมือนก่อน

หลังจากการทำงานวิจัยไประยะหนึ่งเมื่อชาวบ้านเข้าใจ โดยครูเป็นคนตั้งคำถามและชี้แจงให้ชาวบ้านเข้าใจและรู้จักสิทธิของพ่อแม่และชุมชน ชาวบ้านจึงนำเสนอ เนื้อหาการจัดวัฒนธรรมชุมชนเข้าไปสู่โรงเรียน ปรากฏว่าหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นของอำเภอเชียงดาวและโรงเรียนในสังกัดเดียวกัน มีวิชาให้นักเรียนเลือกเรียน ถึง 136 รายวิชา หลักสูตรเหล่านี้เกิดขึ้นได้โดย ทีมนักวิจัยที่เป็นนักการศึกษาและเป็นครูในโรงเรียนในชุมชน ได้นำเนื้อหาวัฒนธรรมที่ชาวบ้านเสนอมาวิเคราะห์ตามหลักสูตรและแผนการสอน ก็จะได้หลักสูตรสถานศึกษา หลักสูตรชุดนี้ จากการวิจัยแบบมีส่วนร่วมก็จะมีชาวบ้านอาสาเข้ามาช่วยสอน ในขั้นนี้นักวิจัยก็ต้องรื้อถอนความคิด ต่อการจัดการเรียนการสอน ว่าไม่ใช่รูปแบบเก่า คือให้ชาวบ้านมาทำหน้าที่แทนครูแบบเต็มเวลา และสอนเป็นอาชีพ หากแต่ขั้นตอนนี้ต้องผ่านกระบวนการกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้าใจและตระหนักในความเป็นเจ้าของโรงเรียน และนักเรียนคือลูกหลาน โครงการวิจัยทุกโครงการสามารถจัดการทะลุกรอบคิดการจัดเรื่องการเรียนการสอนในจุดนี้ได้ บางโรงเรียนสามารถทำทำเนียบครูภูมิปัญญาได้จำนวนมาก หลังจากนั้นก็ทะลุกรอบเรื่อง พื้นที่ในการสอน ที่สามารถนำนักเรียนไปเรียนรู้ในชุมชน ได้เรียนรู้ภูมิปัญญาจากครูชุมชนเหล่านั้น การเรียนการสอน เหล่าครูภูมิปัญญาก็ไม่ต้องใช้ชอล์กกับกระดาน แต่อาศัยการเรียนรู้จากการทำ หรือการประกอบพิธีจริงในชุมชน ครูภูมิปัญญาก็เป็นผู้ประกอบพิธีหรือผู้ร่วมพิธีกรรมเอง นอกจากนักเรียนจะได้เรียนรู้ด้านเนื้อหาในบริบทจริงแล้ว นักเรียนยังได้ฝึกการเป็นสมาชิกที่ดีในสังคมของตนเอง ได้ประจักษ์ในคุณค่าและความหมายของกิจกรรม หรือพิธีกรรมนั้น ๆ วิธีการนี้เป็นการย้อนรอยอดีตตั้งแต่การเรียนรู้ก่อนยุคมีโรงเรียน (เสฐียรโกเศศ *ชาวไทยสมัยก่อน*, 2510) การจัดการศึกษาโดยชุมชนมีส่วนร่วมเช่นนี้ เป็นการหวลสู่วิถีชุมชนอันเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น คือการวินิจฉัยคุณค่าที่จิตใจ ครูภูมิปัญญาสอนด้วยความรู้สึกว่าเป็นการทำดีแก่ลูกหลานและสังคม ไม่ใช่สอนเพราะหน้าที่ สิ่งที่ตอบแทนคืออาหารใจ อาหารกาย แต่อาหารใจเป็นเรื่องคุณค่ากำหนดไม่ได้ด้วยการ ชั่งตวง วัด เพราะวิธีการเช่นนี้เป็นกระบวนการที่ดึงให้นักเรียนกลับไปเป็นลูกหลานของชุมชน เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ว่าเป็นผู้ให้ความรู้แก่พวกเด็ก ภูมิปัญญาชุมชนก็กลับมามีความหมายตอบสนองต่อสังคม และเครือข่ายของ

สังคมที่มีคนทุกเพศทุกวัย ส่วนครูก็ทำหน้าที่สอนหนังสือสอนทักษะต่าง ๆ ให้เด็กอ่านออกเขียนได้ คิดเป็นและฝึกฝนตนเองและจัดการให้เกิดการเรียนรู้

การเปลี่ยนแปลงของผู้บริหาร ด้านการปรับเปลี่ยนแนวคิดของผู้บริหารโรงเรียน มีวิธีการจัดการบริหารโรงเรียนใหม่โดยให้ชุมชนเข้ามีส่วนร่วม เป็นหุ้นส่วนซึ่งกันและกัน โรงเรียนสู่ชุมชนมีส่วนร่วมตามแนวการปฏิรูปการศึกษา

การเปลี่ยนวิธีสอนของครู ครูเปลี่ยนสถานที่เรียน เช่น ให้เด็กไปเรียนในห้องเรียนและเข้าไปเรียนรู้ในชุมชนในเรื่องการประกอบอาชีพ และการร่วมพิธีกรรม และบางครั้งชาวบ้านก็เข้าไปช่วยสอนในโรงเรียน ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้นำท้องถิ่น ผู้รู้ชาวบ้าน ตลอดจนชาวบ้านที่สนใจก็เข้ามาร่วมเรียนรู้ในโรงเรียนและในแหล่งเรียนรู้ของชุมชนด้วย

ครูรู้ปัญหาที่แท้จริงของนักเรียน เช่น ด้านสุขภาพทั่วไป ด้านอารมณ์และสังคม พบว่าร้อยละ 51.13 อยู่ในเกณฑ์ที่ต้องแก้ไข สาเหตุมาจากความวิตกกังวล มีพฤติกรรมก้าวร้าว หนีเรียน บางคนถูกพ่อแม่ทอดทิ้ง มีความเกียติ ปัญหาคือเด็กอพยพจากประเทศพม่า ขาดหลักฐานการเรียน ซึ่งเด็กเหล่านี้จะถูกปฏิเสธจากโรงเรียนที่อยู่ในเขตเมืองที่รับเข้าเรียน บางคนมีปัญหาด้านพฤติกรรมเพราะอายุมากกว่าเด็กในชั้นเรียน ปัญหาด้านสภาพแวดล้อม

ด้านการสอนครูพบว่าแหล่งเรียนรู้มากมายในชุมชนมีมากมายที่จะเอื้ออำนวยต่อการจัดการเรียนรู้ แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมประเพณี เช่น ปอยส่างลอง ประเพณีหลู่ข้าวหย่ากู่ ประเพณีปอยเหลินสิบเอ็ด ชุมชนเป็นแหล่งเรียนสาขาอื่นด้วย เช่น แหล่งเรียนรู้ทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การทำน้ำมันงา การทำถั่วแปบหลอ การสานก๊วย แหล่งเรียนรู้ด้านการท่องเที่ยว โบราณสถาน ตลอดจนหน่วยงานของรัฐ

ด้านตัวนักเรียนได้รู้จักวัฒนธรรมชุมชนของตนเอง ไม่แปลกแยกจากชุมชนรับผิดชอบต่อตนเองและท้องถิ่นได้รู้วัฒนธรรมชุมชนพื้นดินมานานักเรียน ได้เรียนรู้อย่างเป็นสุขจากกิจกรรมที่ได้ลงมือปฏิบัติ ได้สืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ดั้งเดิม มีโอกาสได้เรียนรู้กับบุคคลหลากหลายอาชีพ และนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

ส่วนงานวิจัยที่ใช้ชุมชนเป็นฐาน หลายโครงการทำเสร็จแล้วพบว่า งานต้องมีการจัดการศึกษาร่วมกันระหว่างชุมชนกับโรงเรียน เช่น การศึกษาวัฒนธรรมชนเผ่าปวาเกอญอ การศึกษาวิถีชีวิตชนเผ่าตองเหลือง ท้ายที่สุดทีมวิจัยที่มีชาวบ้านร่วมทำงานด้วยก็ต้องเข้าไปประสานกับโรงเรียนให้รับช่วงต่อ เช่น ให้มีการสอนภาษาปวาเกอญอ ให้โรงเรียนสอนการปรับตัวแก่นักเรียนเผ่าตองเหลืองเพื่อหวังความยั่งยืนต่อไป เป็นต้น

ในทำนองเดียวกันโครงการที่ใช้โรงเรียนเป็นฐานก็พบว่าต้องเข้าไปหาความร่วมมือกับชุมชนต้องสร้างความตระหนักร่วมกับชุมชน จนชุมชนมองเห็นว่าโรงเรียนเป็นของตนเอง และนักเรียนคือลูกหลานของชุมชน ชาวบ้านจึงยินดีที่จะเข้าไปให้ความร่วมมือ ชาวบ้านรู้สึกความเป็นเจ้าของโรงเรียน เมื่อทางโรงเรียนถามและให้ชาวบ้านร่วมแสดงความคิดเห็น ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นทั้งที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนและกลุ่มโรงเรียนที่อำเภอเชียงดาวอันเป็นพื้นที่การทำวิจัย

สรุปได้ว่าไม่ว่าจะศึกษาจากฐานชุมชนหรือฐานโรงเรียน ทั้งสองสถาบันต่างก็ต้องประสานกันในทุกที่สุด ถ้าการเปลี่ยนวิถีจัดการเรียนรู้ใหม่ คือไม่สอนแบบแยกส่วน สอนในบริบทจริงและเน้นให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริง

1.2 การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้สอดคล้องกับแนวทางปฏิรูปการศึกษา

การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้สอดคล้องกับแนวทางปฏิรูปการศึกษา ต้องสัมพันธ์กับชีวิตจริง คือสาระที่จะใช้สอนสอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน เป็นการปรับหลักสูตรแบบบูรณาการ และบริบทที่เป็นจริงนั้น ลักษณะของหลักสูตรที่ผ่านมาเป็นการปรุงมาจากส่วนกลางไม่เอื้อต่อการสร้างองค์ความรู้และบูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้าสู่กระบวนการเรียนการสอนในห้องเรียน ซึ่งมีผลกระทบต่อพัฒนาการและความสามารถทางการศึกษา และบางโครงการแสดงความเห็นว่าอาจจะมีผลกระทบออกมาที่พฤติกรรมของนักเรียน เช่น ปัญหาเยาวชนด้านต่าง ๆ ทั้งนี้เพราะหลักสูตรไม่เอื้อต่อการให้รู้จักปัญหาที่แท้จริง ทางออกก็คือการสร้างหลักสูตรที่มีการบูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการศึกษาเอาไปประยุกต์ใช้ในรายวิชาต่าง ๆ การสอนโรงเรียนซึ่งเน้นการบูรณาการวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ากับการศึกษาของส่วนกลางในโรงเรียนอนุบาลมุสลิมต่าง ๆ ทั้งนี้ผู้วิจัยและคณะเห็นว่าการประยุกต์ใช้หลักสูตรและแผนการเรียนการสอนดังกล่าวนับว่าประสบผลสำเร็จ เช่น เด็กมุสลิมอาจมีความเข้าใจในเนื้อหาวิชาตลอดจนเข้าถึงองค์ความรู้ได้ดีกว่าเดิม หากว่าการผนวกศาสนาอิสลามเข้าสู่กระบวนการศึกษาของนักเรียนมุสลิมในรายวิชาสามัญต่าง ๆ จะมีความเป็นศาสนาและความเชื่อค่อนข้างมาก ถ้าเสริมแนวคิดคุณค่าของศาสนาต่าง ๆ นั้นมีแนวคิดที่จะให้คนเป็นคนดีเหมือนกันก็จะทำให้การบูรณาการวัฒนธรรมชุมชนสมบูรณ์ขึ้นในประเด็นของการใช้ศาสนาเพื่อการประสานสัมพันธ์ภาพของคนในชุมชนเดียวกัน จะเห็นได้ว่าการกำหนดเนื้อหาหลักสูตรมาจากส่วนกลางทั้งหมดย่อมมีผลกระทบต่อพัฒนาการของเด็กนักเรียน โรงเรียนที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกันถ้าขาดการบูรณาการวัฒนธรรมชุมชนจะทำให้เด็ก ไม่เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน ไม่ชื่นชมรากเหง้าของตนเอง บังเกิดผลเสียหากกล่าวคือเด็กไม่เชื่อฟังพ่อแม่ และไม่เห็นความสำคัญของชุมชน สิ่งที่น่าตกใจในหมู่บ้าน

ก่อนทำวิจัยดังกล่าวมา คือคนทั่วไปหรือผู้ปกครองต่างคิดว่าโรงเรียนจะให้คำตอบแก่การพัฒนาเด็กไม่ว่าจะเป็นด้านคุณธรรม หรือความรู้ กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นกรอบการทำงานให้เกิดการการค้นอำนาจการตัดสินใจให้แก่ชุมชน เช่น ให้เลือกและคิดว่าอยากจะให้ลูกหลานเล่าเรียนศึกษาอะไร เพื่ออะไร เพราะอะไร

การจัดหลักสูตรในระดับอุดมศึกษาก็เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่มุ่งไปตามกระแสหลักที่มองปัญหาการพัฒนาชนบทและการพัฒนาชีวิตเกษตรกรจากแง่มุมของธุรกิจอุตสาหกรรมเท่านั้น ดังนั้นวิชาเกษตรกรรมก็จัดหลักสูตรอยู่บนฐานของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแบบพีชเชิงเดี่ยว แทนที่จะเป็นการเกษตรผสมผสาน ในโครงการเกษตรยั่งยืนพบว่าการสร้างความตระหนักต่อการจัดหลักสูตรอย่างยั่งยืน ก็มีอาจารย์บางส่วนสนใจและตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนการสอนแบบนี้ ซึ่งสามารถทำได้ โดยได้สอดแทรกเนื้อหากระบวนการเกษตรยั่งยืนเข้าไปในรายวิชาที่ตนเองสอน ส่วนการสร้างเค้าโครงรายวิชายังไม่อาจทำให้สัมฤทธิ์ผลได้ในขณะนี้ เพราะอาจารย์ส่วนใหญ่และบุคลากรทางการบริหารยังไม่เห็นประโยชน์และไม่เห็นความสำคัญของระบบเกษตรยั่งยืน และด้วยความเห็นที่ไม่สอดคล้องกันทำให้เกิดปัญหาในการจัดทำหลักสูตรใหม่ ทั้งนี้เพราะมีกระแสแนวคิดอยู่สองกระแส คือแนวคิดเกษตรแผนใหม่ ซึ่งได้คัดลอกมาจากหลักสูตรประเทศตะวันตก กับอีกแนวคิดหนึ่งคือแนวคิดเกษตรองค์รวม ที่มองเห็นว่าไม่ใช่เฉพาะพืช หรือสัตว์ที่อยู่โดดเดี่ยวออกไปจากสิ่งแวดล้อม หากแต่ทุกสิ่งนั้นมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอันรวมเป็นสิ่งแวดล้อมส่วนรวมชาติ ถ้าไม่มีการมองงานเกษตรแบบองค์รวมแล้วจะส่งผลต่อการทำลายสภาพแวดล้อมส่วนอื่น ๆ ตามมา

จะเห็นได้ว่าแนวคิดสองกระแสนี้เกิดจากปัญหา อุดมการณ์หรือโมทัศน์ของคนที่มีต่อชีวิตและโลก การจัดการศึกษาน่าจะจัดระบบที่มีพัฒนาการเรียนรู้ที่สัมพันธ์สอดคล้องกับพื้นฐานปัญหาและความต้องการของชุมชน และควรต้องนำความรู้ท้องถิ่นนั้น ๆ เข้าไปประกอบเป็นฐานของการกำหนดหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ในขณะเดียวกันก็ใช้ความรู้สมัยใหม่เข้าไปเสริมทักษะการคิดและวิเคราะห์และทักษะในการประกอบอาชีพ และควรเชื่อมโยงกับการให้นักศึกษามีปฏิบัติการจริงเพื่อจะได้รู้ปัญหาที่แท้จริง ผลการวิจัยมีนัยยะว่าถ้าต้องการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถานศึกษา การเปลี่ยนแปลงนี้จะเกิดขึ้นได้มีเงื่อนไขสำคัญประการแรก คือการเปลี่ยนทัศนคติของผู้สอนและผู้จัดหลักสูตร อาจารย์อยู่ในมหาวิทยาลัยต้องใกล้ชิดกับพื้นที่และชีวิตจริงของเกษตรกร ในกระบวนการวิจัยต้องจัดเวที ที่ประกอบด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย เช่น เกษตรกร ผู้สอนวิชาเกษตรในสถานศึกษาทุกแห่ง ร่วมจัดเวทีแลกเปลี่ยนแนวคิดและประชุมเชิงปฏิบัติการ ถ้าเปลี่ยนความคิดได้แล้ว การจัดการ

เรียนการสอนเกษตรกรรมยั่งยืนในสถานศึกษาอาจเป็นไปได้หลายรูปแบบ เช่นการจัดหลักสูตรระดับภาควิชา การจัดทำเป็นหลักสูตรวิชาโท การสร้างเป็นกระบวนวิชาเกษตรกรรมยั่งยืน การสร้างกระบวนวิชาบังคับพื้นฐานสำหรับนักศึกษาเกษตร การจัดเป็นหลักสูตรฝึกอบรมระยะสั้นแก่ผู้สนใจทั่วไป นอกจากนั้นยังมีความเป็นไปได้สูงสุดที่จะจัดหลักสูตรรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนซึ่งประกอบด้วย 5 กระบวนวิชา คือวิชาแนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน วิชารูปแบบเกษตรยั่งยืน วิชาสังคมและวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม วิชาการอนุรักษ์ดิน วิชาประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม

การจัดหลักสูตรมีหลักการที่ควรเปลี่ยนแปลงทั้งที่ได้จากผลงานในระดับอุดมศึกษาและงานวิจัยที่ก่อมาจากชาวบ้าน ก็ค้นพบความรู้ของชุมชนว่าอยู่ในลักษณะ 3 ประการ ด้วยกัน คือ เน้นความเข้าใจของความรู้เป็นองค์รวม ควรเป็นแบบสหวิชา พัฒนาคู่มือการสอนให้มีประสิทธิภาพ ควรหันกลับไปใช้แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น เกษตรพอเพียง ความรู้จาก ภูเขาของปวเกอญอ ควรผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการจัดหลักสูตร และจัดหลักสูตรหลาย ๆ รูปแบบ เช่น หลักสูตรระยะสั้น หลักสูตรนอกสถานศึกษา เป็นต้น

2. กระบวนการของการจัดการศึกษากับชุมชนน่าจะเป็นอย่างไร

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการจัดกระบวนกรเรียนรู้ การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงและในบริบทจริง กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การจัดการศึกษามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรหลักสูตร และกระบวนการสอน ขยายความได้ดังนี้

2.1. การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงและในบริบทจริง

การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง คือบริบทที่น่าจะเป็นแหล่งเรียนรู้นอกจากในห้องเรียนที่จะเป็นเงื่อนไขให้ไปสู่การศึกษาดูชีวิต ตลอดถึงกระบวนการในการแก้ปัญหาและถ่ายทอด

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เอกลักษณ์ของท้องถิ่น การถนอมรักษาระบบนิเวศน์ แหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ รวมถึงสื่อบุคคล ได้แก่ปราชญ์พื้นบ้าน ช่างฝีมือ ฯลฯ และสามารถปรับเปลี่ยนการแก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงได้ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในประเด็นนี้ ไม่สามารถแยกกิจกรรมออกจากกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงได้ จะมองเห็นความสัมพันธ์ในการอภิปรายในหัวข้อต่อไป

2.2 กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

กระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง คือใช้กระบวนการฝึกให้รู้จักประเมินตนเอง กล้าคิด กล้าแสดงออกมีจินตนาการฝึกทำ และมีทักษะการสื่อสารเพื่อถ่ายทอดสิ่งที่คิดและสิ่งที่ทำได้ มีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง ฝึกปฏิบัติ ทำได้ รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

การศึกษาที่นำไปสู่การแก้ปัญหาในชีวิตจริง คนที่มีอิสรภาพทางใจเท่านั้น ที่จะมีความมั่นใจว่า ตนมีความสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ถาโถมมาสู่ตนได้อย่างมีความสุข เป้าหมายการศึกษาควรเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเป้าหมายชีวิต (ท่านขุนเชาบุโระ มาคิกชิ นักคิดชาวญี่ปุ่น ในเจลิมเกียรติ ผิวนวล, 2522) นอกจากนั้นวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้จึงต้องเป็นตัวของตนเอง ดังที่ เจลิมเกียรติ ผิวนวล ตั้งคำถามว่า "ทำอย่างไรเราจึงจะทำงานเลี้ยงชีพได้อย่างสร้างสรรค์ น่าพึงพอใจ เพื่อดำรงชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม และมีคุณค่าทางศีลธรรมในขณะเดียวกัน" (2522)

งานวิจัยที่มีข้อเด่นในประเด็นนี้จะพบว่า เป็นงานวิจัยที่นักวิจัยเข้าใจความคิดรวบยอด (concept) ของการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ถูกต้อง และเป็นคนที่สามารถคิดนอกกรอบวัฒนธรรมของการศึกษาในประเทศไทยได้ การศึกษาโครงการการพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษาในภาคเหนือ ยืนยันได้ว่าเป้าหมาย อุดมการณ์ของเกษตรทางเลือกในปรัชญาของศาสตร์สาขานี้ คือเกษตรยั่งยืนเป็นเรื่องขององค์รวมซึ่งธรรมชาติและสภาพแวดล้อมมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ และพบว่าสถานภาพและปัญหาการเรียนการสอนเกษตรกรรม ที่เป็นมาคือการสอนแบบแยกสาขาวิชาเกษตร ออกเป็นส่วน ๆ เช่น ดิน น้ำ พืชสัตว์ ฯลฯ และการเกษตรเชิงเดี่ยว ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ชีวิตและสังคม งานวิจัยนี้สามารถจัดลำดับทำให้มองเห็นประวัติศาสตร์ของการทำการเกษตรที่ลดรอนสภาพธรรมชาติไปเรื่อย ๆ จนมองเห็นเหตุผลที่จะหมุนคืนสู่การทำเกษตรยั่งยืนหรือเกษตรทางเลือก เป็นต้น

งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับองค์ความรู้ของท้องถิ่น อย่างเป็นรูปธรรมมาก เช่น ให้ความสำคัญกับภาษา ดนตรีชนเผ่า หรือองค์ความรู้ที่อยู่ใน “ธา” เน้นความรู้ท้องถิ่น มองเห็นถึงศักยภาพ และอยู่บนฐานคิดภูมิปัญญาของชาวปวาเกอญอ ฐานความคิดวางอยู่บนฐานที่มองเห็นศักยภาพของชุมชน เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น แม้ว่าไม่ได้สะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนของภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ต่อบริบททางสังคมที่เปลี่ยนไปอย่างชัดเจนในโครงการนี้ก็ตาม นอกจากนั้นกระบวนการวิจัยเรื่องนี้ เป็นกระบวนการที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เช่น การสอนภาษานั้นเกิดขึ้นเพราะเห็นประโยชน์ที่จะไปตีความ “ธา” (ความเชื่อ) การทำงานที่มีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกฝ่ายและอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือเด็ก เป็นการขยายพื้นที่แก่คนทุกกลุ่มทำให้พบความหลากหลาย เช่น ผู้หญิงมีการเรียนรู้เรื่องภาษาได้เร็วกว่ากลุ่มเด็ก ๆ ก็สามารถช่วย

และเป็นจริง คำกล่าวนี้คือ "ชนเผ่าใด ๆ ก็ตามในโลกนี้ แม้ว่าจะมีเอกลักษณ์ มีประเพณีของตนเอง แต่ถ้าไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเองแล้ว ไม่มีการบันทึกเรื่องราววิถีชีวิตของตนเอง ในที่สุดชนเผ่าเหล่านั้นจะถูกกลืนไป และจะทำให้ชนเผ่าเหล่านั้นสาบสูญได้" ทำให้ชุมชนได้เริ่มรื้อฟื้นเรื่องภาษาเขียนโดยให้ผู้รู้ในชุมชนทำหน้าที่ถ่ายทอดให้กับเยาวชนแล้วต่อด้วยการรื้อฟื้นธำและภาษาไปด้วยกัน

2.3. การจัดการศึกษามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง

ขยายความแนวคิดนี้ก็คือ องค์การท้องถิ่นชุมชน มีบทบาทเข้าไปจัดการศึกษาอย่างไร การจัดการในชั้นเรียน การจัดหลักสูตรท้องถิ่นมีลักษณะอย่างไร กระบวนการเรียนรู้ จัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

2.3.1 การเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการเรียนรู้

ผลงานวิจัยหลายเล่ม ได้แก้หลักสูตรเกษตรยั่งยืน การศึกษาเพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนปวาเกอญอ บอกให้รู้ว่าการเรียนรู้ที่จะช่วยเสริมพลังชุมชนนั้น ต้องให้ปัจเจกตระหนักในตัวตน และมีกระบวนการกระตุ้นจิตสำนึกร่วมอย่างเป็นรูปธรรม โครงการดอยสะเก็ดใช้ระเบียบการประเมินมาตรฐานของแนวคิดการปฏิรูปชี้ให้เห็นเป้าหมายปลายทางของการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งเป็นงานของกลุ่มเป้าหมายในโครงการ ในขณะเดียวกันผู้มีประสบการณ์ที่มาเสนอความสำเร็จ ทำให้ให้กลุ่มผู้ร่วมเรียนรู้มองเห็นงานอย่างรูปธรรม มิใช่เป็นการบอกความรู้ผ่านเอกสารดังแต่ก่อน ประกอบกับการกระตุ้นให้ทุกคนรู้ว่าต่างมีเป้าหมายเดียวกัน จึงเกิดพลังที่จะรวมกลุ่มเพื่อเกื้อหนุน ถ่ายทอดประสบการณ์แก่กัน เป็นการเรียนรู้จากเรื่องจริงของคนจริง ที่มีตัวตน มีสถานภาพและบทบาทเดียวกัน ย่อมทำให้เกิดความหยาบถั่วและมองเห็นความเป็นไปได้ ต่อการกล้าคิด นอกกรอบโรงเรียนที่เคยถูกกำหนด และที่ตนเองกำหนดมาแต่ก่อน เพราะมิได้ทำงานอย่างโดดเดี่ยว การเปลี่ยนแปลงระบบการทำงานได้แก่การบริหารโรงเรียน การจัดการกระบวนการเรียนรู้ การนิเทศการศึกษาที่สอดคล้องกับการปฏิรูปการเรียนรู้ การมีการปรับเปลี่ยนแนวคิด ปัจจัยแห่งความสำเร็จอยู่ที่กระบวนการ โดยการให้ผู้มีประสบการณ์มานำเสนอ การใช้กระบวนการเปลี่ยนแปลงความคิด การจัดการ ด้วยเทคนิคการเผชิญสถานการณ์ และประยุกต์ความรู้เก่าจากผู้พบความสำเร็จมาใช้ โดยนำเสนอด้วยรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดนิทรรศการ การอภิปราย การเอาประเด็นการเปลี่ยนแปลงจากผู้มีประสบการณ์มาวิเคราะห์และอภิปรายเป็นการให้ความรู้ความคิดจากฐานการปฏิบัติจริง และกลุ่มผู้ร่วมอภิปรายก็เป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ใน

การปฏิบัติงานแบบเก่า นอกจากจะทำให้เข้าใจระบบการทำงานอย่างใหม่แล้ว ยังตระหนักถึงความสำคัญของการต้องปรับตัวอย่างเข้มข้น ถึงแม้ว่าในตอนแรกกลุ่มเป้าหมายจะท้อแท้และไม่แน่ใจความสามารถของตนเองว่าจะทำได้ จนถึงกับจะลาออก หรือปล่อยไปตามยถากรรม แต่ด้วยกระบวนการที่เห็นผู้ที่ประสบความสำเร็จ และเป็นคนอยู่สถานภาพเดียวกัน และเป็นการทำงานเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่ใกล้ตัวในชีวิตประจำวัน แล้วค่อยขยายฐานคิดออกไป ก็สามารถช่วยให้พลังกลุ่มกลับคืนมา จนคนส่วนใหญ่เกิดความพึงพอใจที่จะร่วมกันต่อสู้และทำงานการศึกษาตามแนวคิดใหม่ จึงสร้างเครือข่ายและตกลงร่วมกันกำหนดพันธกิจการทำงาน ซึ่งเป็นการจัดเวทีใหญ่ 253 คน ด้วยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบการศึกษาระดับต่าง ๆ กัน

สรุป การจัดการทางด้านการศึกษาแต่เดิมยึดถือการบริหารระเบียบ ไม่ได้นึกถึงตัวผู้กระทำ ทำให้เกิดกำแพงในการจัดการให้บรรลุผลในการทำงาน แต่การเปลี่ยนแปลงการปฏิรูประบบการเรียนรู้ นั้นเน้นการทำให้จริงในบริบทจริง เมื่อคณะผู้ทำงานเกิดความสำนึกร่วม เกิดความเข้าใจถึงคุณประโยชน์ที่จะตกแก่ผู้เรียนรู้ เห็นตัวอย่างจริงจากผู้มีประสบการณ์ ความคิดและการสร้างสรรค์นั้นเกิดจากชีวิตประจำวัน แล้วต่อยอดความรู้ขึ้นไป ความมั่นใจที่จะมีเครือข่ายคอยผู้รู้หนุนช่วยก็จะทำให้เกิดความกล้าแข็งที่จะปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่ากลไกที่ทำให้เกิดการรวมตัวมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความร่วมมือและต่างก็รู้ว่าตกอยู่ในสถานะเดียวกัน ไม่ได้ทำงานอย่างโดดเดี่ยว นับว่าสิ่งนี้เป็นส่วนยึดเหนี่ยวภายในให้เกิดความกล้าแข็งหาหนทางที่จะเปลี่ยนแปลง

2.3.2 กระบวนการสอนตามวิถีชุมชน

กระบวนการสอนภาษาและวัฒนธรรมชนเผ่าปวาเกอญอ ที่มีผู้ร่วมมีส่วนได้ส่วนเสียกับชุมชนสะท้อนกระบวนการของชุมชนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดยที่นักวิจัยมุ่งทำการศึกษาแบบคนในและกระตุ้นให้ชาวบ้านเสนอความคิด เช่น เริ่มต้นจากการศึกษาวัฒนธรรม ส่วนการสอนภาษานั้นเกิดขึ้นเพราะต้องการใช้ความรู้จากภาษา เพราะต้องการนำไปใช้ไม่ใช่การเรียนไวยากรณ์อย่างไร้ความหมาย ดังตำราหลักภาษาไทย การเรียนรู้ก็แตกต่างจากการจัดชั้นเรียนในโรงเรียน งานวิจัยที่สะท้อนความเป็นองค์รวมของชุมชนแม้กระทั่งการมีส่วนร่วมเรียนรู้ของผู้หญิงและเด็ก เพิ่มพื้นที่แก่เด็กและผู้หญิงเมื่อมาเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้พบความหลากหลายของการจัดการความรู้และสิทธิที่หลากหลายตามสถานภาพของคน ไม่เกิดปัญหาทางความคิดแบบกลไก หากแต่การเรียนรู้กระบวนการที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยกัน

จากเรื่องการจักสานของชุมชนเขาได้รู้ความหมายของเข้าของเครื่องใช้อีกมากมาย พบความสำคัญของเทคโนโลยีที่ถ่ายทอดกันมาในสังคมเกษตรแบบชนเผ่า ถึงกระนั้นวิธีการเรียนรู้ของชุมชนก็เผยขั้นตอนว่าค่อย ๆ เรียนรู้ไปทีละอย่าง แต่ให้ทุกอย่างสัมพันธ์กับการใช้ในวิถีชีวิตจริง ชาวบ้านคำนึงถึงตัวคนและการจัดการเรื่องเวลา “ชาวบ้านไม่พร้อมที่จะรื้อฟื้นเครื่องจักสานในคราวเดียวกันนี้เพราะไม่อยากจะชนกับเรื่อง “ธา” การลบเลือนเรื่องดนตรีของชุมชนก็สะท้อนว่าความรู้ทั้งหมดของชุมชนนั้น เมื่อได้ลืมบางอย่างไปบ้างแล้ว ทุก ๆ อย่างในชุมชนก็ลบเลือนไปในลักษณะเดียวกัน ปรากฏการณ์นี้ก็คือ การรื้อฟื้นองค์ความรู้พื้นฐานเรื่องดนตรีโดยมีนักวิจัยที่เป็นนักดนตรีชนเผ่าเป็นผู้ถ่ายทอด เพื่อให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงเครื่องดนตรีของชนเผ่าตนเองในแต่ละชนิด สามารถเรียนรู้วิธีการเล่นพื้นฐาน และทำให้เห็นคุณค่าของเครื่องดนตรี ปรากฏว่าผู้เรียนกลับไม่รู้จักเครื่องดนตรีของตัวเองเลยเช่นเดียวกับการลืมความหมายของธา

3. การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น

การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายความว่า ความรู้แบบไทยๆ ในวิถีชีวิตมีอะไรบ้าง ความรู้ในการถนอมรักษาสິงแวดล้อม ตามฐานคิดนักวิจัย การค้นพบภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การมีส่วนร่วมแบบท้องถิ่น คือเรียนรู้จากเครือข่ายนี้ นับถือประสบการณ์ของผู้อาวุโส ให้ความสำคัญกับความรู้แบบองค์และการเรียนรู้ร่วมกัน เราจะพบได้จากชุมชนชาวปกาเกอญอว่า ให้ความสำคัญของคนทุกคนเพราะต่างก็รู้จักกันคนละอย่าง การจะตัดสินใจทำอะไรได้ต้องมารวมกลุ่มตกลงร่วมกันการให้คุณค่าความดี ความงามและความจริง จากฐานคิดภูมิปัญญาตะวันออก และภูมิปัญญาสากลที่เข้าถึงความเป็นมนุษย์ที่แท้ (มีจิตวิญญาณจิตใจ เอื้อเพื่อ ไม่เอาวัตถุเป็นหลัก มองเห็นปัญหา เหตุแห่งทุกข์)

การรื้อฟื้นผู้นำธรรมชาติ

ผลจากงานวิจัยทุกเรื่องจะพบมิติของภูมิปัญญาไทย และยังคงมีพลังเพียงแต่ถูกกดทับไว้ด้วยค่านิยมสมัยใหม่และการบริโภค การรื้อฟื้นสืบสาน จนพบ “ฮือโซ” ว่าเป็นผู้นำธรรมชาติหรือหัวหน้าหมู่บ้านของชนเผ่าของชาวปกาเกอญอสืบทอดมา นอกจากนั้น “ฮือโซ” ยังเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อของหมู่บ้าน ได้แก่การรื้อฟื้น “ธา” ซึ่งเป็นบทคำสอนที่สืบทอดมา ทำให้ต้องรื้อฟื้นภาษาปะกาเกอญอ เพราะไม่มีใครแปลความหมายด้วยคำได้จากการเรียนภาษาปกาเกอญอ การรื้อฟื้นและการค้นพบนี้เป็นเสมือนการเปิดกรุสมบัติ ปูย่าตายายทีละชั้นๆจนพบกับ “ฮือโซ” และสมบัติบรรพชนมากมาย หลักการดำรงชีวิตได้บันทึกไว้

ใน“ธา” เด็ก ๆ จึงเสาะหาความรู้ด้วยการสอบถามจากผู้เฒ่า กระบวนการซักถามเพราะใคร่รู้จึงเกิดขึ้น ผู้เฒ่าภาคภูมิใจที่ได้บอกกล่าวถึงความสำคัญขององค์ความรู้จาก “ธา” อย่างไรก็ตามกลับพบอุปสรรคหลายอย่างเช่นข้อมูลที่ได้ไม่เป็นหมวดหมู่ หรือผู้เฒ่าบางท่านไม่สามารถถ่ายทอด “ธา” บางบทได้แล้ว หรือในบางครั้งผู้เฒ่าก็ไม่สามารถตีความหมายของคำบางคำใน “ธา” ที่ตนจำได้ ประกอบการจดจำเรื่องราวก็สับสนไม่เป็นหมวดหมู่ ผู้ศึกษาจึงมีงานที่ให้เด็ก ๆ ร่วมเวทีเรียนรู้กันกับผู้อาวุโส คือการแยกประเภทแล้วนำมาเรียนรู้ การวิเคราะห์ปัญหาทำให้ผู้ร่วมเรียนรู้ที่ได้ตระหนักว่าที่เกิดปัญหาในด้านการตีความ “ธา” อาจเกิดจากการขาดช่วงสืบต่อทางวัฒนธรรม หรือไม่ก็เกิดจากการไม่เข้าใจบริบททางสังคมในช่วงนั้น ๆ การตีความก็จะไม่สามารถทำได้

การจัดการเรียนการสอนแบบวัฒนธรรมชุมชน

การจัดการความรู้ของชุมชนโดย “คนใน” ได้แกคัดเลือกผู้สอนโดยชาวบ้านลงคะแนนเสียงให้ พวกเขาไม่ได้เน้นว่าต้องเป็นผู้รู้ในเรื่อง “ธา” อย่างแต่ชานเท่านั้น แต่ทุกคนสามารถมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้ ทีมวิจัยซึ่งเป็น “คนใน” ได้สะท้อนการเรียนรู้ของชุมชนโดย การปรึกษาจากผู้อาวุโสในหมู่บ้านก่อน วิธีการดังกล่าวจะทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวิทยากรกับผู้เรียน กลุ่มผู้เรียนคือผู้หญิงและผู้สนใจ และกลุ่มเยาวชนที่ศึกษาภาษาปวาเกอญอ ได้รวบรวมธาโดยบันทึกถ้อยคำของผู้อาวุโสแล้วนำมาถอดเทป จากนั้นจึงนำมาเขียนและตีความครั้งและ 10 บทผู้เรียนนั้นก็ได้แบ่งแยกเป็นชั้นเรียนแบบโรงเรียน หากแต่เรียนตามกลุ่มที่สนใจ จึงพบระดับความรู้ทางภาษาแตกต่างกัน เช่นผู้หญิงอาจจะอ่านภาษาปวาเกอญอคล่องกว่าเด็กแต่ก็ต้องมาเรียนพร้อม ๆ กัน จึงพบว่าภูมิปัญญาทุกอย่างนั้นอยู่ในสภาพลบเลือนไปบ้างแล้ว ได้แก้ปัญหาเรื่องการตีความ เมื่อความหมายใน ธาหายไปความรู้ก็จะหายไปด้วย วิถีชีวิตของชุมชนไม่ว่าด้านการดำรงชีวิตที่เป็นรูปธรรม หรือด้านคุณค่าก็จะเลือนหายไปเช่นเดียวกัน ความรู้ชุมชนก็จะถูกแทนที่จากความรู้ภายนอก ลูกหลานจึงไม่ชื่นชมวัฒนธรรมที่ไม่สื่อความหมายของผู้เฒ่า

การเรียนรู้แบบนี้เป็นการเรียนรู้แบบโบราณ คือการถ่ายทอดความรู้จากผู้มีประสบการณ์และทำได้จริง มิใช่การถ่ายทอดโดยผู้รู้หนังสือ ผู้เรียนก็เรียนด้วยการทำจริง ต้องสังเกตจากผู้สอน ทำอย่างไรก็ตาม มีของจริงให้ลองทำ และทำในชีวิตจริง เอาไปใช้ได้จริง มิใช่เป็นการบอกเล่าหรือเขียนบอกเฉย ๆ เครื่องมือในการเรียนรู้ หรือหน่วยในการศึกษามีครั้งละสิ่งเดียว แต่สามารถทำให้เกิดการเรียนรู้ในสิ่งอื่น ๆ หลาย ๆ สิ่ง อยู่ที่ต้องเปลี่ยนกรอบคิดของผู้เรียนและผู้สอน ให้รู้จักถอดกระบวนการเรียนรู้ และตั้งคำถามเพื่อแก้ปัญหาในชีวิตจริง หน่วยศึกษาดูงานนั้นจะทำให้ต้องรวบรวมองค์ความรู้หลาย ๆ อย่างมาแก้ปัญหาเดียวกัน และอีกตัวอย่างหนึ่งเช่นหาชิ้นงานที่

ศึกษาเพียงชั้นเดียว ที่เอื้อต่อการแปรรูปเป็นชิ้นอื่น ๆ เช่น ตะกร้าถ้าสานเล็ก ๆ จะเป็นตะกร้าใส่ น้ำชา ถ้าสานขนาดกลางประมาณ 30 เซนติเมตร ก็จะเป็นตะกร้าใส่ภาชนะต่าง ๆ ถ้าขยาย ใหญ่ประมาณ 70 เซนติเมตร ก็จะเป็นก๋วยเตี๋ยว(เข่ง) สำหรับแบกของ เช่น ฟืน ข้าวสาร เป็นต้น การเรียนรู้ครั้งนี้ทำให้ผู้สามารถสร้างสรรค์และประยุกต์ใช้ได้ เพราะเห็นภาพรวมของเครื่องจักสาน เช่นเดียวกันกับผู้หญิงเมื่อเริ่มต้นหัดทอผ้า ก็จะทอผ้าพื้น คือ สีขาวตุ่น ๆ ตามสีฝ้าย จากนั้นจึง ประดิษฐ์เป็นผ้าสำหรับใช้ในหน้าที่ต่าง ๆ เช่นผ้าถุง ผ้าห่ม ถุงย่าม ก็เพิ่มรูปแบบ ลวดลาย และ สีล้นเข้าไป ดังนั้น ต้องมีความสัมพันธ์อันดีกับคนอื่น เพราะต้องอาศัยตั้งแต่ผู้มีความรู้เรื่องการทำ เครื่องมือ ผู้มีความชำนาญในการใช้เครื่องมือ ผู้สนับสนุนผู้ทำงาน ผู้เรียนและผู้สอนเป็นการ ประสานระหว่าง คนกับคน ดังนั้น จริยธรรมของการอยู่ร่วมกัน จึงเป็นเรื่องสำคัญ ต้องยอมรับ กันและกัน จะทำให้ชุมชนต้องพึ่งพาแลกเปลี่ยนแรงงาน สิ่งของและความคิดเห็นเพื่อแก้ปัญหา ลุล่วงไปได้ ดังคำกล่าวที่ปรากฏในคำ “ธา” ว่า **หากคนในชุมชนไม่เข้าใจกัน หมู่บ้านใหญ่ก็ แดกสลาย** ในขณะที่ครูภูมิปัญญา

ชาวบ้านวังจ้อมจากอำเภอเชียงดาวให้บทเรียนว่า คนเมื่อก่อนเรียนรู้ประเพณีโดยการเข้า ร่วมงานประเพณีนั้น ๆ แล้วได้เห็น ได้ทำ ได้รู้ความหมายโดยที่เราไม่ต้องบอก ถึงเวลาเมื่อเด็ก ๆ โตขึ้นก็ทำได้เอง ถ้าใครทำไม่เป็นก็จะถูกล้อเลียนหรือไม่ยอมรับเพราะฉะนั้นกระบวนการเรียนรู้ สมัยก่อนหรือภูมิปัญญาในการถ่ายทอดประเพณีวัฒนธรรม (Socialization) ของคนไทยสมัยก่อน จึงสอดคล้องกับแนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่ว่า เรียนแล้วเอาไปใช้ได้ แก้ปัญหาได้ เรียนในบริบท จริงและทำจริง และกระบวนการนี้ยังหลงเหลือมีพลังพอที่จะให้สังคมไทยหรือพื้นที่ขึ้นมาปรับใช้ได้

ความสำคัญของภาษา

ภาษามีความสำคัญมากต่อการดำรงอยู่ของชุมชน เพราะเมื่อภาษาหาย วิธีชีวิตที่ใส่ไว้ใน พิธีกรรม และจารีตที่บันทึกไว้ก็ไม่สื่อความหมาย ถ้าตีความหมายใหม่โดยคนนอก หรือคนรุ่น ใหม่ก็จะเป็นการยืดเยื้อตชุดความรู้ชุดใหม่แก่ชุมชน หรือความรู้ของชุมชนถูกแทนที่ ความรู้ที่จะ นำมาใช้สืบเนื่องถึงปัจจุบันก็บิดเบือนและไม่สอดคล้องสืบสานกับรากเหง้าของตนเอง ดังกล่าวมา ข้างต้นแล้วการเรียนรู้ภาษาเพื่อรู้เรื่อง ธา ทำให้เกิดการ รื้อฟื้นชีวิตชุมชนจากเครื่องจักสานไปในตัว เครื่องจักสานกับวิถีชีวิตการทำไร่หมุนเวียน เคยมีความสำคัญสำหรับชีวิตชาวปวาเกอญอ อย่างไร จนกาลเวลาผ่านไป ต้องหยุดการทำไร่หมุนเวียน เครื่องใช้บางอย่างก็ค่อยหมดความหมาย ลูกหลานแทบจะไม่รู้คุณค่า ไม่เห็นความสำคัญ จึงไม่ยากฟังผู้เฒ่าพ่อบ้านไม่รู้ภาษาเพราะไม่รู้ ความหมาย

งานวิจัยวัฒนธรรมชนเผ่าบอกให้เราเห็นว่าเมื่อภาษาหายไป ความหมายของเรื่องราวที่บันทึกไว้ก็เปลี่ยนความหมาย พร้อม ๆ กับวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีสมัยเก่าก็หมดความสำคัญ

สังคมชนเผ่าต้องเหลือทิ้งในสมัยก่อนจะเป็นการแลกเปลี่ยน ระหว่างของป่ากับข้าว ของชาวพื้นราบ ปัจจุบันต้องปรับตัวอยู่กับคนพื้นราบ เพราะทรัพยากรสาธารณะร่อยหรอลง นักวิจัยเริ่มต้น

เมื่อป่าเริ่มเสื่อมลงอาหารในป่าเริ่มหาได้ยากขึ้น คนเผ่าต้องเหลือทิ้งจึงมารับจ้างคนที่ลุ่ม ลูกของชนเผ่าต้องเหลือทิ้งต้องมาเรียนร่วมกับคนพื้นราบเป็นจำนวนถึง 8 คน ชนเผ่าต้องเหลือทิ้งจึงยืนยันว่าเขามีปัญหาที่ไม่มีความรู้ความสามารถในการปลูกข้าวไร่ได้ ในขณะเดียวกันอาหารในป่าก็ลดน้อยลงที่สำคัญและน่าคิดคือชนเผ่าต้องเหลือทิ้งระบุว่า ลูก ๆ ของพวกเขาซึ่งมาเรียนหนังสือเริ่มติดข้าว ไม่ชอบกินเผือก กินกลอยเสียแล้ว ในขณะที่โรงเรียนก็มีปัญหาเมื่อต้องเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งอาจจะรวมไปถึงผู้ปกครองที่มาเยี่ยมลูก นี่คือนโยบายของชนเผ่าต้องเหลือทิ้ง เด็กและผู้ปกครองเด็กคนเผ่าต้องเหลือทิ้งจึงเข้ามาแลกเปลี่ยน เรียนรู้การปลูกข้าวไร่ หนังสือ เด็กเผ่าต้องเหลือทิ้งได้เรียนรู้วิธีการปลูกข้าวไร่บนพื้นดินจริง ๆ ภายใต้การสอนของชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ผู้ที่มาสอนปลูกข้าวไร่ ผู้ที่มาสอนเด็ก ๆ ตำข้าว โดยวิธีการที่ตรงไปตรงมา ไม่มีข้าว หักปลูกข้าว จึงเป็นการตระหนักถึงสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายเผชิญอยู่ กระตุ้นจนรู้ปัญหาที่แท้ จึงต้องมีการเรียนรู้และฝึกทักษะอย่างใหม่ ได้แก่ การให้ชนเผ่าต้องเหลือทิ้ง หักปลูกข้าวโดยเฉพาะเด็กชนเผ่าต้องเหลือทิ้งนั้นจะจัดให้มีการเรียนแบบ บูรณาการจากการปลูกข้าวไร่ โดยเสริมวิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ และอื่น ๆ ลงไป หลังปลูกข้าวไร่เสร็จแล้วจะทำหนังสือเล่มเล็ก และเล่มใหญ่ (แสดงไว้ด้านหลังงานวิจัย) ให้เด็กเผ่าต้องเหลือทิ้งใช้เรียน

โครงการรูปแบบการปลูกฝักริยธรรมแก่เยาวชนชาวเขา ฝึกปฏิบัติจริงจนเยาวชนสามารถมีทักษะทางศิลปะการแสดงวัฒนธรรมชุมชนได้ และเด็กเรียนรู้ว่าทำไมต้องมาวัด มีความเต็มใจที่จะมาฝึกปฏิบัติ เพราะเข้าใจความหมายของแนวคิดที่ถ่ายทอดกันในอาศรมของพระธรรมจาริก การพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษาในภาคเหนือ ก็เข้าข่ายนี้เช่นกัน กล่าวคือเมื่อทบทวนจนรู้ปัญหาแล้วจึงปรับปรุงหลักสูตร เกษตรกรรมยั่งยืน และเตรียมเปิดเป็นวิชาโทในคณะเกษตร ในภาควิชาส่งเสริมและเผยแพร่การเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมีแผนดำเนินที่ชัดเจน เป็นต้นว่า เปิดเป็นหลักสูตร ผ่านการขออนุมัติ และความเห็นชอบต่อคณะกรรมการในภาควิชา

5. การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมมีหลายลักษณะที่จะกล่าวถึงการมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการพัฒนาดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

กระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยมีนักพัฒนา หรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่า โดยส่วนใหญ่กระบวนการกระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล ดังที่โครงการวิจัยทั้ง 9 โครงการได้ดำเนินงานมาแล้ว มีกิจกรรมที่มีส่วนร่วมดังนี้ (วลัยเสถียรและคณะ 2542)

เริ่มต้นค้นหาปัญหา

ขั้นที่ 1 รวบรวมองค์ความรู้ที่มีส่วนร่วมในแต่ละโครงการก็มีวิธีที่แตกต่างกันออกไปตามความเหมาะสม เช่น

- จัดประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืน
- ศึกษาข้อมูลในชุมชน และสถานภาพชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น เศรษฐกิจ ประชากร สังคม วัฒนธรรม โดยจัดประชุม สังเกตการณ์ สอบถาม พูดคุยและสำรวจ
- การจัดเวทีชาวบ้าน การสัมภาษณ์ การศึกษาดูงาน การ สังเกตอย่างมีส่วนร่วม
- การลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลสภาพภูมิประเทศและความต้องการของชุมชน

- วิเคราะห์ชุมชนเพื่อหาเงื่อนไข ปัจจัย จุดเด่น ข้อจำกัด และโอกาสในการพัฒนาของชุมชนนี้
- วางแผนในการพัฒนาหมู่บ้านร่วมกับชุมชน และประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชน ต่อไป
- วิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) ระหว่างชุมชนกับพระธรรมจาริก

ขั้นที่ 2 วางแผนดำเนินงาน เช่น

- จัดหาทีมวิจัย แบ่งเป็นฝ่ายบริหารโครงการ ฝ่ายจัดการเรียนการสอน ฝ่ายบันทึกภาพและเสียง ฝ่ายควบคุมกิจกรรมโครงการ ฝ่ายวิทยากรการทำไร่ข้าว ฝ่ายเลขานุการ เจริญญิก และปฏิคม ฝ่ายให้คำปรึกษา
- จัดเวทีเสวนาระหว่างทีมวิจัย ผู้เกี่ยวข้อง ชนเผ่าตองเหลือง
- การประสานงานกับบุคลากรและองค์กรชุมชน
- จัดเวทีวิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษา
- ประชุมปฏิบัติการณเหลียวหน้าแลหลังหลักสูตรท้องถิ่น
- จัดเวทีวิเคราะห์ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา
- ทีมวิจัยร่วมจัดทำร่างหลักสูตร ประชุมปรับปรุงหลักสูตร
- ทีมวิจัยศึกษาดูงานจากผู้มีประสบการณ์ทำเกษตรยั่งยืน
- ศึกษาดูงาน เรียนรู้ชุมชนตัวอย่างที่มีการจัดการศึกษาร่วมกับโรงเรียน
- เปิดเวทีพัฒนางานวิจัยระดับโรงเรียนร่วมกับชุมชน แสวงหาครูชาวบ้าน
- วางแผนการสอนร่วมกันระหว่างโรงเรียนกับครูชาวบ้าน

ขั้นที่ 3 การปฏิบัติงาน เช่น

- ฝึกอบรมวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม
- ทีมวิจัยร่วมจัดทำร่างหลักสูตร
- ผู้เชี่ยวชาญร่วมพิจารณาและให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับข้อร่างหลักสูตร
- ได้หลักสูตร และนำแผนสู่ปฏิบัติการ ทดลองสอนตามหลักสูตร
- ทีมวิจัยศึกษาดูงานจากผู้มีประสบการณ์ทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับโครงการ เช่น การทำเกษตรยั่งยืน การจัดทำหลักสูตรชุมชน
- สัมมนาเชิงปฏิบัติการ และจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตามเป้าหมายของโครงการ เช่น รูปแบบการสอนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เยาวชน

ชาวเขา การใช้หลักสูตรชุมชน การสอนวัฒนธรรมชาวปวาเกอญอ
ประชุมปรับปรุงหลักสูตร

- ชุมชนได้รับร่างหลักสูตรที่จะนำไปทดลองสอน หรือจัดกิจกรรมตาม
แผนงาน เช่น เรียนภาษาปวาเกอญอ ชนเผ่าตองเหลืองหัดปลูกข้าว
โรงเรียนทดลองสอนตามหลักสูตรท้องถิ่น ฯลฯ

ขั้นที่ 4 การประเมินผล เช่น

- การสะท้อนความคิดสู่การเรียนการสอน
- กำกับและติดตามผลการดำเนินงาน
- การจัดนิทรรศการการสร้างความภาคภูมิใจ
- ประชุมสรุปบทเรียนระหว่างการศึกษาทดลองสอน
- การสรุปเพื่อสังเคราะห์ผลงาน เช่น ประชุมสรุปบทเรียนการสอนพุทธ
ศาสนาวันอาทิตย์แก่เยาวชนชาวเขาของพระธรรมจาริก
- ประชุมผู้เรียนและประเมินผลการเรียน
- การวิเคราะห์และประมวลผลใช้วิธีการวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมของคน
ใน
- ชุมชนและวิเคราะห์กับผู้รู้เฉพาะทาง

6. พลังการประยุกต์ใช้

งานวิจัยทั้งหมด หลังจากจบโครงการและถอดกระบวนการแล้วพบว่าเกิดพลังใน
การประยุกต์ใช้ ทั้งปัจเจกและ ส่วนรวม กล่าวคือ

ตระหนักในตัวตน

ผลงานวิจัยทุกเรื่องให้ความรู้ที่ เมื่อชาวบ้านรู้ความหมายของความรู้พื้นบ้านและสามารถ
ถอดบทเรียนได้ชาวบ้านต่างมองเห็นช่องทางในการแก้ปัญหาจากองค์ความรู้เดิมของชุมชน เช่น การ
เรียนภาษาเพื่อจะหาความหมายจากการจารึกจารีตและบทเรียนจากผู้เฒ่า ต้องการขยายผลการ
ศึกษาวัฒนธรรมเรื่องอื่น ๆ ต่อไป

ครูเปลี่ยนวิธีสอน

จากการสอนแต่ในห้องเรียนก็เปลี่ยนสถานที่เรียน เปลี่ยนวิธีสอน โดยให้นักเรียนเป็น
สำคัญเป็นผลให้นักเรียนมีความรับผิดชอบ “ไม่แปลกแยกกับชุมชน”

นักเรียนสามารถได้เรียนในบริบทจริง

นักเรียนมีความสนใจสิ่งที่เรียน เรียนด้วยความสนุกสนาน ไม่เครียดเพราะเรียนแล้วได้ปฏิบัติจริง นำความรู้ความคิดที่ตนได้ไปประยุกต์ใช้ เช่นการทำ พานบายศรี (หมากเบ็ง) ก็ได้เรียนรู้บทบาทของเครื่องพิธีกรรม เมื่อชาวบ้านประกอบพิธีกรรม เป็นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยมีครูภูมิปัญญาเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมในชุมชน ซึ่งทำให้ได้ศึกษาในบริบทจริง ตัวครูและนักวิจัย สามารถนำกระบวนการไปประยุกต์ใช้กับงาน ในหน้าที่ งานวิจัย และชีวิตประจำวัน

ผู้บริหารโรงเรียนปรับเปลี่ยนวิธีคิด

วิธีบริหารจัดการโรงเรียนใหม่ โดยโรงเรียนเข้าไปมีส่วนร่วม เป็นหุ้นส่วนซึ่งกันและกัน เป็นการเปิดโรงเรียนสู่ชุมชน ซึ่งเป็นหลักการปฏิรูปการศึกษา

ชาวบ้านพัฒนากระบวนการพึ่งตนเอง

การพึ่งตนเองที่เป็นผลลัพธ์จากการวิจัย มีตัววัดหลาย ๆ อย่าง คือ

เกิดวัฒนธรรมการถกเถียงในปัญหาชุมชนและหาทางออกร่วมกัน

จากการร่วมเวทีถกเถียงบ่อย ๆ ทำให้เกิดความคุ้นเคยในการที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเอง ในปัญหาอื่น ๆ ของหมู่บ้าน ขยายกลุ่มองค์กรชุมชนกว้างขวางขึ้นและเป็นไปโดยธรรมชาติ เพราะสังคมชุมชนยังเป็นสังคมแห่งการพูดเจรจา เมื่อเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมชุมชนได้แก่วัฒนธรรมประเพณีที่ถูกกลืนได้รับที่รื้อฟื้นกลับคืนมา วัฒนธรรมกลับมาเป็นสมบัติร่วมของชุมชนอีกครั้งหนึ่ง ทำให้มีแกนในสำหรับการประสานองค์กรชุมชนได้อย่างดีและลดการขัดแย้ง เพราะการขับเคลื่อนนำด้วยวัฒนธรรมประเพณีไม่มีผลประโยชน์ทางวัตถุ การรวมกลุ่มกันด้วยความเข้าใจในตัวตนของกลุ่ม มิใช่รวมกลุ่มโดยผลประโยชน์ของกลุ่ม จะเห็นได้จากมีครูภูมิปัญญาเกิดขึ้นถึง 504 คน เป็นพลังขับเคลื่อนด้วยกันกับคณะครูในการที่จะบริหารพัฒนาท้องถิ่นแนวใหม่เชื่อมโยงบานนโยบายของรัฐบาล และแนวทางการปฏิรูปทุกส่วนของสังคม จะเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนได้ระดับหนึ่ง “การเกิดพลังชุมชนจาก ฐานความรู้และเครือข่ายครูภูมิปัญญา” ไม่ใช่เน้นการขับเคลื่อนในเชิงปริมาณหรือความร่ำรวย และบางครั้งมีการถ่ายทอดเนื้อหาสาระที่เป็นนโยบายของบ้านเมืองสู่นักเรียน เช่น กองทุนหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีการขยายองค์กรออกไปในพื้นที่อื่น ๆ นักวิจัยที่ได้ปรับเปลี่ยนหน้าที่จากศึกษานิเทศก์ไปเป็นนักวิชาการเขต เมื่อผ่านการทำวิจัยการศึกษากับชุมชนมาแล้ว เมื่อไปติดตามประเมินผลโรงเรียนในเขตการศึกษาของตน ก็เข้าใจและมีแนวคิดที่จะสนับสนุนหรือเสนอแนวทางแก่โรงเรียนในเขตของตนให้ปรับปรุง หรือส่งเสริมการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับนโยบายปฏิรูปการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม เป็นที่ชื่นชมและเกิดกำลังใจแก่คณะครูที่เคยทำงานวิจัยที่มีพลังต่อการจัดการศึกษามาเหมือนกัน นับว่าเป็นการสร้างเครือข่ายการศึกษาบานฐานของงานวิชาการ ทำให้เกิดพันธมิตรที่นำไปสู่การพัฒนาประเทศ

และยังมีผลต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ใหม่ ประเด็นวิจัยใหม่ต่อไปได้อีกด้วย เช่น เขตการศึกษาเขต 3 เขตเชียงดาว ฝาง แม่าย เป็นต้น

เกิดการระดมความช่วยเหลือ

เกิดการระดมความช่วยเหลือโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมแบบชาวบ้าน คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของชุมชนท้องถิ่นจนเกิดงบประมาณการจัดการศึกษาขนาดใหญ่ในรูปของการบริจาค โดยไม่ต้องพึ่งงบประมาณจากรัฐบาล โดยเฉพาะในขั้นตอนของการพัฒนาครู ในโครงการ ก็ได้เงินสนับสนุนจากหลายฝ่าย คือ จากงบประมาณของรัฐบาล กองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น งบประมาณจากชุมชนถึง 3,594,665 บาท ส่วนเขตการศึกษา ดอยสะเก็ด นักวิจัยได้จัดเวทีกระตุ้นให้เกิดความตระหนักในการจัดการศึกษารูปแบบใหม่ จนครูส่วนใหญ่เกิดจิตสำนึกร่วม หลังจากมีหลายคนท้อแท้จะยอมแพ้ และลาออกจากราชการ เมื่อเห็นตัวอย่างของผู้ที่ประสบความสำเร็จก็เกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายที่มีพันธสัญญาจะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนโครงการที่เอาชุมชนเป็นฐานการทำงานวิจัย เมื่อได้องค์ความรู้ชุมชน เช่นการสืบสานคำสอนจากธำ การสอนภาษาปวาเกอญอ ก็ประสานงานผลักดันให้โรงเรียนนำองค์ความรู้เหล่านี้เข้าไปจัดสอนในโรงเรียนทำให้งานที่ชุมชนช่วยกันสร้างสรรค์ขึ้นมาได้มีการสืบทอดและยั่งยืนต่อไป

เกิดการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

ชุมชนปวาเกอญอหมู่บ้านพัฒนา ต้องการเรียนรู้อยู่กับบริบทจริง คือเรื่องความคิด คุณค่า ความดี ความชื่นชมภูมิปัญญาที่ได้จาก “ธำ” เด็ก ๆ และชาวบ้านได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ได้หัดเล่นเครื่องดนตรี เขียนตัวอักษร หรือฝึกเขียน แปล ตีความธำ ซึ่งทั้งหมดนี้ในบริบทของชนเผ่ายังใช้ได้อยู่มาก ได้นำความรู้มาใช้ในคราวเดียวกัน และได้รื้อฟื้นบางคำโดยการใช้ภาษาชนเผ่ากับพ่อแม่หรือผู้อาวุโสในชุมชน หรือหลังเล่นดนตรีของชนเผ่าไปแล้วเขาได้ใช้ดนตรีเพื่อความสนุกสนานและเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง การเรียนรู้การทำงานกับชุมชนคือเรียนรู้เรื่องวิถีชีวิตของตนเองผ่านบทกวี “ธำ” ความรู้ที่ได้จาก “ธำ” เป็นเรื่องราวของการสอนคนในการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน การดำรงชีวิต การเรียนรู้การทำงานกับชุมชนทำให้ได้เรียนรู้วิถีชีวิตตนเอง ต้องเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เข้าใจกัน เคารพกันและกัน หากชุมชนไม่เข้าใจกัน หมู่บ้านใหญ่ก็แตกสลาย จากกิจกรรม ชุมชนผ่านบทกวี ธำ ทำให้มองเห็นคุณค่าภูมิปัญญา วัฒนธรรมชนเผ่ามากขึ้น โดยสามารถนำบทกวีมาวิเคราะห์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับชนเผ่าในปัจจุบันได้

ดังนั้นการสังเคราะห์งานวิจัยทางการศึกษา น่าจะช่วยให้มองเห็นว่า กลไกแบบใด วิธีการ เทคนิค หรือกิจกรรมอย่างใดที่จะช่วยประสานความหลากหลาย ความแตกต่างให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ และอะไรที่ควรส่งเสริมให้เกิดจินตนาการเพื่อเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ แก่ชุมชน และถ้าเราจะพัฒนาการศึกษาของไทยต่อไปในอนาคตข้างหน้า เราต้องทำอะไร

บทที่ 5

อภิปรายผลและทิศทางการสนับสนุนการวิจัย

งานวิจัยทางการศึกษาทั้ง 9 เรื่องนี้ ถ้าจะวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้รับจากผลงานเหล่านี้ จะเห็นว่าได้องค์เป็นความรู้ที่ผ่านการศึกษาด้วยประสบการณ์และการลองผิดลองถูกแบบ “คนใน” และนักวิจัยทุกโครงการรู้จักชุมชนและกลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาเป็นอย่างดี ดังนั้นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการยืนยันได้ว่า การจัดการศึกษาที่ผ่านมาของประเทศไทยนั้น ถ้าจะพัฒนาให้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ก็สามารถย้อนรอยอดีตมองกระบวนการศึกษาของชุมชนที่เคยเป็นมาซึ่งอยู่ในสภาพของการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (Socialization) มากกว่าที่จะเป็นการเรียนการสอนแบบที่เกิดในโรงเรียนในปัจจุบันคือการศึกษาแบบแยกส่วน ดังที่ได้พบจากงานวิจัยเชิงสังเคราะห์เหล่านี้ในบทที่ 4 ดังนั้นจุดขาดที่จะพูดถึงพบจากงานวิจัยเหล่านี้ ไม่ได้ทำให้คุณประโยชน์อันเกิดจากการประมวลการเรียนรู้ของชุมชนเสียหายไปเลย เพียงแต่ทำให้อ่านยากขึ้นเท่านั้น เนื่องจากความสามารถในการสื่อสารของนักวิจัยยังไม้คล่องแคล่ว เพราะนักวิจัยใหม่ นักวิจัยท้องถิ่น อยู่ในสังคมของการทำด้วยมือและการพูดด้วยปาก จึงเป็นธรรมดาที่จะขาดทักษะและความชำนาญในเขียนงานวิจัย ซึ่งต้องถ่ายทอดเรื่องจริงที่เกิดขึ้น ออกมาเป็นภาษาเขียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ไม่อาจลอกได้จากหนังสือเล่มใด ถึงกระนั้นก็อยากจะนำเสนอจุดอ่อนที่ขาดหายไป เพื่อเป็นการยกระดับของงานวิจัยให้มีพลังในการเผยแพร่ประสบการณ์ของชาวบ้านต่อไป จุดอ่อนที่กล่าวถึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับการขาดเทคนิคในการทำวิจัย มีดังต่อไปนี้

วิเคราะห์จุดอ่อนที่งานวิจัยขาดหายไป

งานวิจัยทางการศึกษากับชุมชน ทั้ง 9 เรื่องนี้ พบว่างานวิจัยทุกเรื่องมี ปัญหาเรื่องการเขียนกระบวนการและการถอดกระบวนการ กว่าจะเริ่มทำวิจัยนักวิจัยก็ต้องทำความเข้าใจกับกรอบคิดในประเด็นที่ตนจะศึกษาแล้ว พอเริ่มการทำวิจัยก็จะได้พบการเปลี่ยนแปลงจะต้องมีความรู้เกิดขึ้น เพราะสาระสำคัญของงานวิจัยปฏิบัติการจะเกิดขึ้นในขณะทำงานในทุกขณะ ซึ่งต่างจากงานวิจัยที่มุ่งจะสร้างองค์ความรู้ที่อาจจะรอผลตอนจบแล้ววิเคราะห์ทีเดียวก็ยอมได้ และยังมีความผิดพลาดที่เกิดจากการตีความผิดอีก หรือความไม่เข้าใจหลักการพื้นฐานของการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้คือ

1. ไม่เขียนกระบวนการและไม่ถอดกระบวนการ ซึ่งมีผลกระทบต่อการนำผลของการวิจัยไปใช้หลายอย่างคือ

- ไม่สามารถรู้ว่าปัจจัยเสริม และปัจจัยถ่วงของการเปลี่ยนแปลงคืออะไร
- ไม่สามารถเป็นบทเรียน หรือนำไปประยุกต์ใช้กับโครงการอื่นได้
- วัดไม่ได้ว่าผลที่ออกมาเกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ทักษะหรือไม่ว่า หรือเปลี่ยนแปลงมาน้อยเพียงใด หรือการเปลี่ยนแปลงนั้นเกิดโดยธรรมชาติ มิได้เกิดจากผลของโครงการ
- วัดไม่ได้ว่า ผลที่เกิดขึ้นมีที่มาจาก ทัศนคติของนักวิจัย ที่เข้าใจโครงการของตนเอง จึงเหมาเอาว่าคนอื่นก็เข้าใจตามไปด้วยมองไม่เห็นการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย

2. ขาดการเชื่อมโยง ทั้งข้อมูล กระบวนการกิจกรรม และการประเมินผลเข้าด้วยกัน การมีจุดอ่อนนี้เกิดผลกระทบต่อความสำเร็จในงานวิจัยสูง เช่น ในกิจกรรมที่ทำ PRA ไม่ได้เชื่อมโยงแต่ละกิจกรรมว่าจะต้องมีกระบวนการที่สอดคล้องกับเป้าหมายและมีความสืบเนื่องเฉพาะของแผนงานย่อยอย่างไร จึงเป็นผลให้การประเมินผลก็ไม่ได้ใช้เป้าหมายของแผนงานเป็นตัววัดความเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มีความต่อเนื่องไปถึงการขาดการบันทึกกระบวนการเชิงพฤติกรรม ถ้าหากว่ามีการบันทึกก็จะบันทึกและประเมินเฉพาะงานธุรการ การจัดการ การเชิญวิทยากรมาเพิ่มเติมเทคนิคกระบวนการเรียนรู้ ก็ต้องแน่ใจว่าเตรียมวิทยากรใช้วิธีให้ความรู้ที่สอดคล้องกับเป้าหมายคือ ให้ความรู้ทางเทคนิคโดยผ่านการทำกระบวนการ และวัดผลว่ากลุ่มเป้าหมายนำเทคนิคอะไรไปใช้ ใช้อย่างไร ได้ผลอย่างไร ในขั้นตอนการทำงานถ้าได้เครื่องมือ หรือคู่มืออะไรก็ต้องนำเสนอเป็นผลงานด้วย ถึงแม้ว่าการเข้าไปในพื้นที่เราจะพบผลงานเหล่านี้จริง ๆ ก็ตาม ถ้านักวิจัยสามารถถ่ายทอดได้งานวิจัยก็จะเป็นสื่อให้คนในวงกว้าง หรือนักวิจัยคนอื่น ๆ ได้เรียนรู้ไปด้วย

3. ขาดการทบทวนภูมิปัญญาของชุมชน ลักษณะนี้จะมีข้อผิดพลาดอยู่สองแบบ คือ อันแรกจะไม่มีบททบทวนบทเรียนหมู่บ้านในจุดเปลี่ยนผ่าน เพื่อมองหาภูมิปัญญาชุมชนในการปรับตัวและการแก้ปัญหา อีกอันหนึ่งทบทวนแต่ไม่ตระหนักว่าจะเอามาใช้เป็นเครื่องมือถอดบทเรียนให้เกิดความคิดและมองเห็นคุณค่าวัฒนธรรมของชุมชน เพียงแต่ทำเทคนิค PRA ก็ถือว่าเสร็จไปขั้นหนึ่งแล้วไม่ได้นำรากเหง้าทางวัฒนธรรมมาสานความคิดต่อเนื่อง เมื่อเป็นเช่นนั้นผลสะท้อนที่จะเกิดต่อชุมชนก็จะหายไป นำเสียดายที่ชุมชนจะขาดความตระหนักรู้ในตนเอง

4. ความชัดเจนและความเข้าใจต่อความหมายของคำหลัก ของการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งอาจจะไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ หรือบางคนอาจเข้าใจ แต่การทำความเข้าใจให้เป็นจริงนั้นยัง

บกพร่อง จึงไม่นำไปสู่เป้าหมายของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามประเด็นดังนี้

แก้ปัญหาชีวิตจริงไม่ได้

ไม่เกิดคุณค่า

ชุมชนไม่เกิดพลังที่จะพึ่งตนเอง

คำหลักที่มักพบว่ามีปัญหาเรื่องความไม่เข้าใจ ของนักวิจัย ได้แก่คำว่า วัฒนธรรม การมีส่วนร่วม กระบวนการกิจกรรม สร้างสรรค์ปัญญา ชุมชนเข้มแข็ง การพึ่งตนเอง การพัฒนา การสังเคราะห์ รูปแบบต่างๆ ของการให้ การเกิดปัญญา ฯลฯ ถ้าจะอธิบายและทำวิจัยให้เกิดผลตามแนวคิดเหล่านี้ ต้องมองที่ “คน” และความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับสิ่งแวดล้อม คนกับความคิดความเชื่อ โดยอ่านผ่านกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากประเด็นที่เราศึกษา คำอธิบายที่สมบูรณ์สะท้อนถึงความเข้าใจความเป็นองค์รวมของมนุษย์ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม การเรียนรู้ จากภายในตัวตนออกมาสู่พฤติกรรมและบริบททางสังคมงาน เช่น ฮีโซ เป็นผู้นำธรรมชาติที่คนนับถือ และเป็นผู้กำหนดจารีต ตลอดจนปรากฏการณ์ธรรมชาติในความเชื่อของปวาก่อญอ หรือการศึกษาเกษตรกรรมอย่างแยกส่วนนำไปสู่การทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะศึกษาดิน ก็ไม่ศึกษาน้ำ และแมลง ก็ไม่รู้เรื่องความกลมกลืนและความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมถ้าถอดกระบวนการคิด ในเรื่องความเข้าใจคำว่า “การมีส่วนร่วม” ซึ่งลึกถึงระดับร่วมคิด” จะต้องอธิบายเหมือนตัวเองเป็นผู้ถูกศึกษาเสียเอง การถอดข้อมูลก็ปล่อยให้วัฒนธรรมชุมชนปรากฏขึ้นมาผ่านเรื่องเล่า ความก้าวหน้าของงานวิจัยก็เป็นไปตามลำดับขั้นของการคิด ความ พร้อมและความจำเป็น ที่นักวิจัยหยั่งใจชุมชนได้ แม้ไม่เน้นที่เทคนิคของกระบวนการ แต่การทำวิจัยก็ไม่ออกไปนอกเส้นทางดังนี้ เป็นต้น

5. ขาดความเข้าใจต่อการเปลี่ยนกระบวนการสอน และการวิเคราะห์หลักสูตร ที่เคยเน้นเนื้อหาแบบเอกสาร การสอนดั้งเดิมไปสู่การเน้นกระบวนการเพื่อการเรียนรู้ เช่นถึงแม้จะเปลี่ยนเนื้อหาเข้าสู่วัฒนธรรมชุมชนถ้าไม่เปลี่ยนกระบวนการสอนให้ ได้กระทำจริง ปฏิบัติจริง ในบริบทของชุมชน ก็จะเป็นการสอนแบบแยกส่วนเพราะเน้นเนื้อหาอยู่เหมือนเดิม ทั้งยังเป็นการปิดกั้นโอกาสผู้เรียนที่จะได้คิดสร้างสรรค์ ขาดการฝึกเชื่อมโยงความรู้ไปใช้ สิ่งเหล่านี้จะปรากฏในช่วงต้น ๆ ของโครงการ ถ้าทางโรงเรียนหลุดกรอบคิดแบบเดิม ๆ ได้ ชุมชนก็เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียน ผู้บริหาร ครู นักเรียน จะเปลี่ยนบทบาททันที ทำที่และความสัมพันธ์จะเปลี่ยนจากแนวตั้งเป็นแนวระนาบ ทำให้ชุมชนมีความกล้าหาญ มีพลังเพิ่มขึ้นจนเอาลูกของเขากลับคืนไป เช่นบางชุมชนของโรงการวิจัยนี้ออมเงินก้อนใหญ่มาช่วยโรงเรียนเพราะตระหนักว่านักเรียนคือลูกหลานของเขา

6. การสอนความเชื่อทางศาสนาที่สอนให้เชื่อโดยขาดการผ่านกระบวนการคิดน่าจะเปรียบเทียบ การอภิปรายให้กว้างขวางออกไป เช่นคุณค่าของศาสนาอยู่ที่การทำแนวทางให้คนเป็นคน ฯลฯ ก็จะมีส่วนในการช่วยผสมผสานความสัมพันธ์ในระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ได้เพิ่มขึ้น

7. ขาดทั้งหมดทั้งความเข้าใจด้านเทคนิคการวิจัยตลอดกระบวนการ และขาดด้านแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งความคิดหลัก และความคิดย่อยได้แก่

งานวิจัยที่สมบูรณ์ที่สุดจุดอ่อนในประเด็นเดียวกันนี้คือไม่เขียนกระบวนการ เพราะนักวิจัยส่วนใหญ่กล่าวว่า ไม่รู้ว่าเป็นอะไร และเขียนอย่างไร ปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่มีผลต่อการจัดการศึกษากับชุมชน คือ ทศนคติของผู้บริหารโรงเรียนในกรณีที่ไม่ให้ความสำคัญแก่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเช่นในรายละเอียด กล่าวว่ามีครูเข้าใจพระราชบัญญัติการศึกษาแล้วเกิดความท้อแท้ เพราะผู้บังคับบัญชาไม่เอาด้วยผู้บริหารบางคนไม่เข้าใจและไม่เห็นความสำคัญของการให้ชุมชนมีส่วนร่วมเกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติต่อการจัดการศึกษาแบบใหม่ภายหลังการเข้ากระบวนการเพราะครูมองเห็นเส้นทางที่จะปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนมีกำลังใจ

ปัญหาจากผู้บริหารอีกประการหนึ่งคือ เชื้อศักยภาพของชุมชน จะเห็นได้ว่าการทำกระบวนการลักษณะนี้เป็นการทำวิจัยที่พบปัญหาใหม่ซึ่งจะทำให้เกิดการอภิปรายเพิ่มเติมความคิด และแก้ปัญหาพร้อมกันไปเรื่อย ๆ เข้าลักษณะวิจัยและพัฒนา

ข้อด้อยของงานวิจัยบางเรื่องเป็นแบบพรรณนาอย่างเดียวนี้คือไม่บอกกระบวนการสอนเป็นขั้นตอนอย่างชัดเจน แต่การพรรณนาของนักวิจัยทำให้สังเคราะห์ได้ว่า เป็นกระบวนการที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เกิดขึ้นเพราะเห็นประโยชน์ที่จะนำความรู้ที่ได้เอาไปใช้ต่อไป อย่างไรก็ตามสิ่งที่ขาดไปของงานวิจัยแบบนี้ก็คือไม่อาจจะเอารูปแบบไปประยุกต์ใช้ในเชิงวิจัยปฏิบัติการได้ง่าย ๆ เมื่อไม่เข้าใจการเขียนกระบวนการ ก็จะขาดในจุดสำคัญอื่น ๆ คือขาดความคิดเชื่อมโยงของข้อมูล กระบวนการ และการประเมินผลว่าจะต้องเดินไปบนถนนเส้นเดียวกัน บางครั้งทั้ง ๆ ที่นักวิจัยมีความพยายามทำความเข้าใจ คำศัพท์หลักของงานวิจัยท้องถิ่นอย่างชัดเจน และนักวิจัยยังให้สัมภาษณ์ว่าได้เกิดการเรียนรู้จากการเข้าร่วม พัฒนาโครงการกับ ส.ก.ว. เป็นอย่างมาก จนรู้หลักการของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (แต่ขาดการนำมาหลอมรวมเมื่อปฏิบัติจริง) จนมองเห็นและค้นพบจากการวิจัยว่าการสอนแบบเดิมมีปัญหาเพราะขาดเทคนิคการกระตุ้นให้คนอยากเรียนรู้ จึงได้เลือกเชิญวิทยากรมาเพิ่มเติมเทคนิค และจัดกระบวนการ ทุกอย่างดูจะเข้าร่องเข้ารอยของการทำวิจัยปฏิบัติการอย่างเจียมขนาด แต่เมื่อวิเคราะห์อย่างละเอียดแล้ว

วินิจฉัยว่านักวิจัยหลุดขั้นตอนของการทำหลักการทฤษฎี ให้เกิดผลในทางปฏิบัติ นั่นคือการทำกิจกรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม มีเหตุผลสามประการที่จะกล่าวเช่นนี้

อันแรกเมื่อนักวิจัยมาประชุมนำปัญหาและสิ่งที่ได้มาแลกเปลี่ยนกันทุกเดือน แต่นักวิจัยไม่ได้แสดงให้เห็นว่านำประเด็นเหล่านั้นมาเชื่อมโยงเข้ากับงานวิจัย เพื่อจะทำปฏิบัติการครั้งต่อไป หรือเชื่อมโยงแต่ไม่บอกกระบวนการและมองไม่เห็นเลยว่าประสบการณ์จากการใช้หลักสูตรและการมาแลกเปลี่ยนกันนั้นเป็นอย่างไรก่อให้เกิดการพัฒนาารูปแบบการจัดการเรียนรู้อย่างไร

เหตุผลที่สองที่มองเห็นว่านักวิจัยไม่มีการเชื่อมโยงกระบวนการ จากการรายงานกิจกรรม ไม่ได้เน้นเป้าหมายเฉพาะของการจัดของกิจกรรมแต่ละครั้ง เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ แต่กลับไปรายงานเกี่ยวกับการกิจกรรมการจัดงาน ข้อมูลทุกอย่างที่ได้จากการจัดกระบวนการนักวิจัยไม่ได้นำมาใช้แบบเชื่อมโยงกันเลย กิจกรรมทุกอย่างทำเสร็จแล้วเอาข้อมูลกองไว้เป็นส่วน ๆ มองเห็นได้ว่านักวิจัยมองว่ากิจกรรมเป็นสูตรตายตัว คือเมื่อทำกิจกรรมตามที่ระบุไว้แล้ว การเรียนรู้จะเกิดขึ้นตามมาซึ่งความจริงแล้วไม่ใช่ ท้ายที่สุดการประเมินผลงานวิจัย มีบางโครงการที่ใช้เครื่องมือไม่เหมาะกับการที่จะประเมินจิตสำนึก หรือพลังชุมชน เช่น จริยธรรมจากรายวิชาต่าง ๆ และการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของเด็ก ๆ รูปแบบการประเมินใช้เครื่องมือที่ไม่เหมาะสมกับงานวิจัยแบบนี้ และถ้าจะใช้ต้องวิเคราะห์เครื่องมือว่าจะวัดอะไร เพื่ออะไร มิเช่นนั้นแล้วการประเมินผลก็ไม่สื่อต่อการจัดการเรียนรู้ นอกจากนั้นยังมีปัญหาเรื่องการเขียนกระบวนการย้อนหลัง และการถอดกระบวนการซึ่งต้องถอดกระบวนการความเคลื่อนไหวทางความคิด แต่ไม่ได้บันทึกข้อมูลไว้ก่อน

การอภิปรายในโครงการนี้สรุปได้ว่า นักวิจัยขาดการเชื่อมโยงข้อมูล คิดแบบแยกส่วน จึงไม่เฉลียวใจว่าทุกอย่างสัมพันธ์กัน และขาดทักษะการเขียนถอดกระบวนการอีกประการหนึ่งด้วย

งานวิจัยบางเรื่องเป็นการพัฒนาแบบนำเข้า ถึงแม้ว่าวิธีการนั้นจะมีความจำเป็นแล้วในบางกรณี แต่ถ้าใช้วิธีกระตุ้นให้เขาได้คิดด้วย ก็จะส่งผลต่อการที่กลุ่มเป้าหมายจะเกิดความเชื่อมั่น ถ้าถึงคราวจำเป็นก็มีวิธีคิดที่จะปรับตัว มากกว่าผูกพันอยู่กับระบบอุปถัมภ์ และการลงเคราะห์

นอกจากนั้นการทบทวนตัวเอง คือการทำให้ เข้าใจชีวิต ลูกหลานจะได้เรียนรู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาที่เขาเคยมีมาก่อนและดำรงเผ่าพันธุ์มาจนบัดนี้ ซึ่งมีงานวิจัยที่ขาดเรื่องนี้ ไปโดยสิ้นเชิง ส่วนเรื่องสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน ทางออกที่ไม่สุดโต่งทั้งสองด้านก็น่าจะเป็นดังข้ออภิปรายในเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาให้เกิดความตระหนักในตัวตนดังประเด็นอภิปรายที่ว่า การ

ถอดบทเรียนจากภูมิปัญญา น่าจะเป็นความเข้าใจความเป็นพลวัตรของชุมชนที่พวกเขาสามารถดำรงชีพมาได้แต่เก่าก่อน ภูมิปัญญาเหล่านี้มีกระบวนการถ่ายทอดอย่างไร มีเนื้อหาอย่างไร น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการเชื่อมโยงการพัฒนาจากฐานราก จนกระทั่งมาถึงสถานการณ์ปัจจุบัน นับเป็นจุดเปลี่ยนผ่านที่จะสะท้อนว่าภูมิปัญญาของชุมชน ไม่เพียงพอที่จะจรรโลงสังคมแบบเดิมได้ทั้งหมดอีกต่อไปอีกแล้ว เพราะการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามธรรมชาติจนร่อยหรอ ต้องเผชิญหน้ากับการรุกรานการใช้ทรัพยากร ตามระบบบริโภคนิยม ป่าจึงไม่มีทรัพยากรเหลือพอที่จะยังชีพอีกต่อไป เป็นความจำเป็นที่จะเรียนรู้ทักษะอย่างใหม่คือทักษะในการผลิตเพื่อยังชีพ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกข้าวหรือการพัฒนาทักษะในการขายแรงงานรับจ้าง ฯลฯ

บางโครงการเป็นการทำงานสั่งการจากบนลงล่าง การกระตุ้นให้คนเปลี่ยน ทักษะต่อการจัดการศึกษาแบบใหม่ยังไม่พอ จึงเป็นการทำงานแบบไม่มีส่วนร่วมทั้งหมด แต่อย่างไรก็ตาม มีหลายอย่างที่เป็นผลิตภัณฑ์จากนักเรียน ซึ่งน่าสนใจ และชุมชนก็ให้ความร่วมมือ ในการนำเสนอผลงาน มีชาวบ้านมาเที่ยวบ้าง บ้างก็มาให้กำลังใจลูกหลาน พ่อครูแม่ครูก็มาปรากฏตัวร่วมกับเด็กนักเรียน การได้เห็นภาพเช่นนี้เป็นการทะลายกรอบโรงเรียนในเรื่องความร่วมมือกับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมแต่มองไม่เห็นกระบวนการฝึกให้เด็กและชุมชนให้คิดเป็น

ความเห็นข้างต้นได้ตรวจสอบกับเอกสารรายงานวิจัย ก็ได้พบปัญหาสอดคล้องกัน เช่น การจัดเวทีชาวบ้าน ไม่ได้เห็นกระบวนการที่ชัดเจนในการมีส่วนร่วมของชุมชนและนักเรียน การเปลี่ยนแปลงค่อนข้างต่ำเป็นการเสนอความเห็นจากบนลงล่าง น่าเป็นเพราะการกระตุ้นชาวบ้านไม่เพียงพอจึงไม่เกิดพลังชุมชน หรือนักเรียน แต่สิ่งเป็นไปได้ระดับหนึ่งคือการเปิดเวทีนักคิด มีครูบางคนกล้าแสดงความคิดเห็น ชาวบ้านชื่นชอบการจัดนิทรรศการที่มีแต่ผลงานที่เป็นวัฒนธรรมชาวบ้าน สิ่งเหล่านี้ก็เป็นตัวชี้วัดว่าก็น่าบรรลุผลได้บ้างในอนาคต จุดอ่อนทั้งหมดที่กล่าวมาคาดว่าเกิดจากต้นตอดังนี้

ปัญหาอยู่ที่วิถีคิดของนักวิจัย

1. ทักษะคิดของนักวิจัยยังไม่เปลี่ยนแปลง นั่นคือความชัดเจน ต่อเป้าหมายของการศึกษา ที่ต้องการให้เปลี่ยนแปลงมา เป็นการศึกษาเพื่อชีวิต และความเข้าใจ ต่อความหมายของวัฒนธรรมและงานวิจัยเรื่องนี้สะท้อนว่าการเขียนแบบเข้าใจความคิดรวบยอดของวิจัยเพื่อท้องถิ่น แต่ขั้นตอนทำความเข้าใจให้เป็นพฤติกรรมนั้นมีปัญหาจากการเปลี่ยนระบบคิดของนักวิจัยด้วย เข้าลักษณะพูดถูกแต่ทำไม่ถูก

2. ต้องเปลี่ยนแปลงกระบวนการสอน และการวิเคราะห์หลักสูตร มิใช่เน้นเฉพาะวิเคราะห์เนื้อหามากหรือน้อยเกินไป ต้องเปลี่ยนเป้าหมายการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยมุ่งเน้นเอาตัวคนเป็นสำคัญก็คือเด็กนักเรียนนั่นเอง เช่น ต้องจัดกิจกรรมให้มีการมีส่วนร่วม ต้องฝึกให้เด็กคิดแก้ปัญหาไปแล้วเสริม เกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น ยังมองเห็นว่าค่อนข้างจะเป็นการเน้นเนื้อหาอยู่เช่นเดิม เพียงแต่เปลี่ยนลูกศรของการเก็บเนื้อหาเอาที่ชุมชนเท่านั้น เป็นเช่นเดียวกันนี้กับงานวิจัยหลักสูตรชุมชนเรื่องอื่น ๆ

บทสรุปของการจัดการศึกษากับชุมชน

การสังเคราะห์งานวิจัยด้านการศึกษากับชุมชนได้บทสรุปสองประการ ประการแรก คือ ทิศทางของการจัดการศึกษากับชุมชน ประการที่สอง แนวทางการสนับสนุนการวิจัยทางการศึกษากับชุมชน

ทิศทางของการจัดการศึกษากับชุมชน

จากการสังเคราะห์งานวิจัยทางการศึกษากับชุมชน พบว่างานวิจัยท้องถิ่นสามารถให้คำตอบของทิศทางการจัดการศึกษากับชุมชนว่า ไม่ว่าจะเริ่มต้นศึกษาจากชุมชนเป็นฐาน หรือโรงเรียนเป็นฐาน เมื่อทำการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม คือคำถามวิจัยมาจากชุมชน และชุมชนเป็นผู้รับผลประโยชน์แล้ว ได้ข้อสรุปตรงกันว่า ทั้งโรงเรียนและชุมชนจะต้องร่วมมือกันจัดการศึกษาแก่ชุมชน และมีเครือข่ายที่จะหนุนช่วยในเชิงวิชาการ เช่นกระบวนการวิจัย รูปแบบการจัดการศึกษากับชุมชนที่สร้างพลังชุมชน และเทคนิคต่าง ๆ การศึกษาจึงจะสมบูรณ์ คือได้ใช้ภูมิปัญญาไทยโดยปราชญ์พื้นบ้านเป็นผู้ถ่ายทอด ต้องจัดหลักสูตรแบบองค์รวม การเรียนการสอนมุ่งเอาปัญหาเป็นตัวตั้ง และเชื่อมโยงเนื้อหาмаแก้ปัญหาซึ่งจะนำไปสู่ชีวิตและการศึกษาที่เป็นสิ่งเดียวกัน โรงเรียนเป็นช่องทางหนึ่งที่จะสืบสานภูมิปัญญาให้ยั่งยืนโดยครูในโรงเรียนเป็นผู้จัดการหาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ฝึกการใช้ความรู้แก่นักเรียนอย่างเชื่อมโยงวิชาและโยงเข้ากับชีวิตจริง และพัฒนารูปแบบการจัดหลักสูตร การจัดการเรียนรู้รูปแบบใหม่ ในการประชุมสรุปประสบการณ์จากการทำวิจัยทางการศึกษากับชุมชน วันที่ 28 พฤศจิกายน 2545 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ ภายใต้การสนับสนุน ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ส ก ว.) ผู้สังเคราะห์มีมุมมองจากฐานการสังเคราะห์ประเด็นการศึกษากับชุมชน และฐานการทำงานในสถาบันราชภัฏว่าชุมชนเป็นฐานความรู้ของสถาบันการศึกษา ข้อมูลของชุมชนถูกสังเคราะห์ให้เป็นทฤษฎีในการนำไปเรียนรู้ แต่สถาบันการศึกษากลับละเลยชุมชนท้องถิ่น พึ่งพาระบบตะวันตกไม่สนใจโครงสร้างท้องถิ่น ทำให้การแก้ปัญหาชุมชนไม่สำเร็จ ซึ่งควรมีการบูรณาการความรู้ท้องถิ่นและ

ความรู้สากล หน้าที่ของสถาบันการศึกษาต้องเริ่มเรียนรู้ด้วยกัน ดังที่ สมพงษ์ บุญเลิศ เสนอ
 กรณียศึกษาของสถาบันราชภัฏ 9 โครงการ ที่นำกระบวนการวิจัย การจัดการศึกษา วิธีการเรียน
 การสอนรวมทั้งนำความรู้ไปใช้ บริการวิชาการต้องทำเป็นกระบวนการที่มีประโยชน์มาใช้จึงจะเป็น
 การยกระดับการจัดการศึกษากับชุมชน และยังมีข้อเสนอจากโครงการศึกษาทางเลือกว่า (สุชาติ
 จักรพิสูจ) ควรมีการขยายเครือข่ายเน้นการเรียนรู้แบบของชาวบ้านไม่ใช่ระบบโรงเรียน
 สนับสนุนให้มีพื้นที่ต้นแบบเพื่อพิสูจน์ผลลัพธ์ของการศึกษาทางเลือกว่าสามารถพัฒนาตนเอง
 และชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างสมดุลและเป็นคุณประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างไร สนับสนุนการสร้าง
 งานวิจัยเพื่อทดลองว่าชุมชนสามารถจัดการศึกษาได้เอง และให้ผู้ผ่านการศึกษาท้องถิ่นเทียบโอน
 กับการจัดการศึกษาของรัฐ ในอีกด้านหนึ่งข้อคิดเห็นจากโงะเฮียนสืบสานล้านนา (ชัชวาลย์ ทอง
 ดีเลิศ)⁹ ให้ความเห็นว่า ด้านนโยบายสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ส ก ว.) ควรเป็น
 แหล่งสนับสนุนด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ทุนไปจนถึงองค์ความรู้ โดยเฉพาะในทิศทางที่ส่งเสริมให้เกิดพลัง
 ของชุมชนท้องถิ่น มากกว่าภาคอุตสาหกรรม เพราะด้านนั้นมีกำลังคนและทรัพยากรมากอยู่แล้ว
 เพราะนโยบายของรัฐถึงแม้จะกล่าวถึงแต่ก็ไม่ได้รับการส่งเสริม อย่างรูปธรรมมากเท่าที่ควรจะเป็น
 หรือ วิธีการส่งเสริมยังไม่เป็นวิธีการที่เข้าถึงการผลักดันพลังชุมชนได้เพียงพอ เพราะบุคลากรของ
 รัฐยังติดอยู่กับกรอบคิดแบบเดิมอยู่มาก การวิจัยควรมุ่งเป้าไปที่ภูมิปัญญาของชาวบ้าน เพราะ
 เป็นหัวใจของของการพัฒนาการแก้ปัญหาสังคมตลอดถึงคนและถึงสิ่งแวดล้อม นอกจากนั้นยัง
 จะได้อรรถพื้นฐานกำลังจากปัญญาชนชาวบ้านที่เฝ้าบงบอยู่ขึ้นมาช่วยถ่ายทอด สร้างสรรค์ความรู้
 และการปรับเปลี่ยนการใช้ความรู้จากรากฐานเดิม โดยให้ทรัพยากรน้อยกว่าการจัดการศึกษาใน
 สถาบันมาก เพราะศักยภาพชุมชนยังมีภูมิปัญญาด้านจิตวิญญาณเหลืออยู่และปัญญาชน
 ชาวบ้านเป็นสื่อบุคคลที่เป็นแหล่งเรียนรู้ญาณวิทยาแบบไทยหรือรากเหง้าของชุมชนที่เราแสวงหา
 เพื่อจะเป็นฐานการพัฒนาต่อไป ส ก ว. ควรสนับสนุนการสร้างความรู้ท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ผู้รู้
 ท้องถิ่น ประมวลสังเคราะห์องค์ความรู้ให้มากที่สุดเพื่อพัฒนาเป็นองค์รกรกลางของคลังความรู้
 ท้องถิ่น และควรสร้างนักวิชาการขึ้นมาเพื่อยกระดับสังเคราะห์ความรู้ท้องถิ่นขึ้นมา จะทำให้
 การพัฒนาประเทศวางอยู่บนฐานของภูมิปัญญา น่าจะเป็นแนวทางที่สร้างความเป็นธรรมและ
 ยั่งยืนให้กับคนกลุ่มต่าง ๆ

⁹ สัมภาษณ์ โดย กริมกมล มัทธนวนิษฐ์ 27 สิงหาคม 2545

ข้อเสนอแนะแนวทางในการสนับสนุนการวิจัยทางการศึกษากับชุมชน

1. สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยหารูปแบบและการสร้างเครือข่ายทางการศึกษาแก่ท้องถิ่น เช่น มีศูนย์ข้อมูลทีวีเคระห์และสิ่งเคระห์งานวิจัยที่เกิดจากการปฏิบัติการ และเครือข่ายศูนย์ขยายออกไป หรือการจัดห้องสมุดเคลื่อนที่ กลางที่ห่างไกลจากศูนย์กลางเพราะพื้นที่ห่างไกลด้อยโอกาสทั้งด้านเศรษฐกิจ และข้อมูลที่ทันสมัย ขาดกระบวนทัศน์ใหม่ ยากแก่การกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับยุคสมัย ยิ่งจะทำให้เกิดความด้อยทางการศึกษาเพิ่มมากยิ่งขึ้น
2. สนับสนุนให้มีศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้รูปแบบการจัดการศึกษา เช่นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง การจัดการกระบวนกรเรียนรู้ ตามแนวการปฏิรูป การศึกษา
3. สนับสนุนให้มีการวิจัยที่เป็นพื้นที่ต้นแบบ เพื่อพิสูจน์ผลลัพธ์ของการศึกษาทางเลือกว่าสามารถพัฒนาตนเองและชุมชนให้ดำรงอยู่อย่างสมดุลและเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้ ในทำนองเดียวกันก็ควรส่งเสริมให้มีพื้นที่ต้นแบบของการจัดการศึกษาระบบในโรงเรียนที่เสนอผลลัพธ์ของการศึกษาที่มีประสิทธิภาพเพื่อจะเพิ่มแรงสนับสนุนให้สถาบันการศึกษากล้าหาญและเปลี่ยนกระบวนทัศน์ที่จัดการศึกษาทะลุกรอบเดิมของโรงเรียน และเพิ่มทางเลือกให้กับประชาชน
4. สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัย การศึกษากับชุมชนโดยมีการจัดการวิจัยและเรียนรู้ร่วมกันทั้งสถาบันการศึกษาและองค์กรชุมชน เช่นโรงเรียนกับองค์กรชุมชน หรืออุดมศึกษากับโรงเรียนและองค์กรชุมชนเพิ่มมากขึ้นถึงแม้จะสนับสนุนด้านนี้มาอยู่แล้วควรเน้นการพิจารณาในเชิงคุณภาพมากขึ้น เพื่อจะได้มีช่องทางผลงานและเพิ่มกระบวนทัศน์ให้คนที่ทำหน้าที่ทางการศึกษาเป็นไปในทิศทางเดียวกันสอดคล้องกันกับนโยบายของรัฐบาล เพราะขณะนี้ผู้ปฏิบัติงานสับสนป่วนเมื่อถูกประเมินมาตรฐานเพราะขาดความรู้ ความเข้าใจที่แท้จริง และไม่มั่นใจต่อการถูกท้าทายกับความเคยชิน ถ้าสามารถให้เรียนรู้จนเกิดการเปลี่ยนแปลงได้จะก่อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงเพราะ ชุมชนก็มองเห็นแล้วว่าถ้าสถาบันการศึกษาเข้ามาเชื่อมกับชุมชน จะทำให้การจัดการศึกษาแนวใหม่นี้ได้รับการสืบทอดและยั่งยืน
5. สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเป็นชุดโครงการ ในการหารูปแบบในการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ เพื่อประโยชน์ต่อการเพิ่มพลังในการขยายผล และมีความยั่งยืน
7. สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยการศึกษาที่สะท้อนผลลัพธ์ที่การเปลี่ยนแปลงที่ตัวผู้เรียนแสดงออกถึงการมีศักยภาพเพิ่มขึ้น เท่าที่ผ่านมามีแต่การศึกษาจากตัวผู้จัดและสถาบันการศึกษาเท่านั้นการศึกษา

8. สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยการศึกษากับชุมชนที่เป็นตัวแบบว่าชุมชนสามารถจัดการศึกษาเองได้

9. สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยการศึกษาที่เป็นการศึกษาวิจัยเพื่อฟื้นฟูกฎมัยภูมิปัญญา หรือการปรับใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านตลอดถึงปราชญ์พื้นบ้านให้มาจับบทบาทที่มีพื้นที่และพัฒนาศักยภาพเพิ่มขึ้น เพื่อที่จะเป็นทุนทางสังคม ในการที่พัฒนาให้ก้าวหน้าจนเป็นสถาบันที่มีพลังเพิ่มขึ้น ในการกระตุ้นสังคมให้หันมาศึกษาเรียนรู้และหยิบยกนำไปใช้ผสมผสานกับภูมิปัญญาสมัยใหม่ให้เท่าทันโลก แต่มีแกนคิดตามพื้นฐานประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น

10. สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยรูปแบบการฝึกอบรมการทำวิจัยท้องถิ่น (Training) ให้แก่นักวิชาการและชาวบ้านทำวิจัยแบบชาวบ้าน เพื่อจะได้ย่นระยะเวลาและงบประมาณในการลองผิดลองถูกของพี่เลี้ยงและนักวิจัย

11. สนับสนุนให้มีการจัดเวทีเสวนาผลงาน เสวนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ด้านการวิจัยทางการศึกษากับชุมชนเป็นระยะ ๆ เพื่อช่วยเหลือนักวิจัยและบุคลากรทางการศึกษา ตลอดจนปราชญ์ชุมชนให้เกิดความตระหนักในคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่น และช่วยกันขยายฐานการเรียนรู้ภูมิปัญญาชุมชนจนเป็นที่ยอมรับในวงกว้างขึ้นเรื่อย ๆ

รายชื่องานวิจัยอ้างอิง

งานวิจัยทางการศึกษากับชุมชนมีด้วยกัน 9 โครงการ ดังต่อไปนี้คือ

1. ถัดดา ไหวดีและคณะ โครงการการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โรงเรียนบ้านหนองจองคำ โรงเรียนบ้านหนองจองคำ และ อำเภอ เมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน 2545
2. ไพบุลย์ สุทธสุภา และคณะ การพัฒนาหลักสูตรเกษตรกรรมยั่งยืนในสถาบันการศึกษาในภาคเหนือ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ 2544
3. ชาญ พัฒนาไพรวัลย์ นายรุพล ลิทธิคงตั้ง นายจันทร์บูรณ์ เกศสุภาพงศ์ และคณะ โครงการ การจัดการศึกษาเพื่อฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนปวาเกอญอ หมู่บ้านใหม่พัฒนาสุวิ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ 2545
4. พระณชาธิ์ อุปสนโต พระมณเฑียร ถิรจิตโต รูปแบบการปลูกฝังจริยธรรมแก่เยาวชนชาวเขา 2544
5. กระบวนการพัฒนาหลักสูตรเพื่อท้องถิ่นสำนักงานประถมศึกษา เชียงดาว (อ.ไพรัช) โรงเรียนในชุมชนชาวเขา แลโรงเรียนในชุมชนพื้นเมือง อำเภอเชียงดาวจังหวัดเชียงใหม่ (โรงเรียนบ้านทุ่งหลุกสาขาปางแดง โรงเรียนบ้านเมืองนะ โรงเรียนบ้านแม่ป๋าม โรงเรียนชุมชนบ้านวังจ้อม 2544
6. ปรีชา บัววิรัตน์เลิศ แนวทางปฏิบัติงานเพื่อปฏิรูประบบการเรียนรู้ จังหวัดเชียงใหม่ และใกล้เคียง ช่วงดำเนินงาน 6 เดือน ศึกษานิเทศน์ สำนักงาน การประถมศึกษา อำเภอคอกสะเก็ด จังหวัด เชียงใหม่ 2544
- 7 ยอดขวัญ บุญซ้อน และคณะ การจัดการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชนเผ่าตองเหลืองบ้าน ท่าวะ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ๒๕๔๔
- 8 ฟาภูมิษฐ์ แวสะมาแอ โครงการวิจัยหลักสูตรท้องถิ่นระดับอนุบาล และคณะ (โรงเรียนอิสลาม ศึกษา) 2544

9. นายสายทอง จันทรเต็ม นายเล่ายี่หมู่ เลาลี นาครีทน ตุ่นหล้า และนายสะอาด เลาลีการ
พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้ระบบสหกรณ์แบบครบวงจร จังหวัดแม่ฮ่องสอน ศึกษา เฉพาะกรณีหมู่บ้านที่
ไม่มีองค์กรพัฒนาอื่นเข้าไปเกี่ยวข้อง บ้านน้ำบ่อสะเป อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน 2544

ฐานข้อมูล งานวิจัยทางการศึกษาในภาคเหนือ ผู้รวบรวม พรรณธิดา เจต๊ะวรรณ				
ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/หัวหน้า งานวิจัย/วิทยากร/ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/โทรสาร/E- mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ ความชำนาญพิเศษ
1	เชียงใหม่	นิมอองค์ จามประภาส :2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การสังเคราะห์วิทยานิพนธ์ มหบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริม สุขภาพมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2536-2543
2	เชียงใหม่	รองศาสตราจารย์ ศรีวิไล พลมณี รองศาสตราจารย์ พนิดา สีนสุวรรณ 2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	ความต้องการและปัญหาในการใช้ ภาษาอังกฤษของนักศึกษาปริญญาโท สาขาการสอนภาษาไทย และสาขาการ สอนสังคมศึกษา เปรียบเทียบกับ นักศึกษา สาขาการสอนภาษาอังกฤษ
3	เชียงใหม่	อ. สมโชติ อ่องสกุล รศ.ดร. สมศักดิ์ ภูวิภาดาพรรณ 2544	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การสืบค้นหลักฐานทางการศึกษาเน ล้านนา : กรณีชุมชนช่างในเชียงใหม่
4	เชียงใหม่	นางสาวสุมาลี คุ่มชัยสกุล : 2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การประเมินหลักสูตรสาขาวิชาอนุบาล ศึกษา ระดับปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
5	เชียงใหม่	นันทยา แสงสิน : 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การศึกษาความสามารถในการเขียน ย่อความภาษาอังกฤษและการเรียนรู้ ด้วยตนเองโดยใช้กิจกรรมการเขียนที่ ใช้ความรู้เป็นฐาน
6	เชียงใหม่	Mr. Surapong Thongpunchang 2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	Cost of Assets for Faculty of Education in Fiscal Year 2000
7	เชียงใหม่	ณิรนาท จงอารี : 2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	ความพึงพอใจของนักศึกษาระดับ บัณฑิตศึกษาต่อใช้การบริการ การศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/หัวหน้า งานวิจัย/วิทยากร/ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/ โทรสาร/E-mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ ความชำนาญพิเศษ
8	เชียงใหม่	นิ่มอนงค์ งามประภาส	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การสังเคราะห์วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการส่งเสริมสุขภาพ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปี พ.ศ. 2536-2543
9	เชียงใหม่	กัญญา คำศิริพินาน และคณะ 2544	-มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	แนวนโยบายในการจัดการศึกษา: คณะศึกษาศาสตร์ ปีงบประมาณ 2543
10	เชียงใหม่	วีณา วโรตมะวิชัย 2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การพัฒนาโจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์ ประจำวันเพื่อส่งเสริมทักษะการแก้ โจทย์ปัญหา ของนักเรียนชั้น ประถมศึกษาปีที่ 2
11	เชียงใหม่	สุมาลี คุ่มชัยกุล 2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การประเมินหลักสูตรสาขาวิชาอนุบาล ศึกษา ระดับปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
12	เชียงใหม่	พัฒนา จันทนา 2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอน สังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
13	เชียงใหม่	วนิดา เพ็ญกิ่งกาญจน์ 2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต (สาขาวิชาการสอน ภาษาอังกฤษ) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
14	เชียงใหม่	ศรีวิไล พลมณี และพนิดา ลินสุวรรณ 2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	ความต้องการและปัญหาในการใช้ ภาษาอังกฤษของนักศึกษาปริญญาโท สาขาการสอนภาษาไทยและสาขาการ สอนสังคมศึกษา เปรียบเทียบกับ นักศึกษาสาขาการสอนภาษาอังกฤษ

ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/หัวหน้า งานวิจัย/วิทยากร/ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/ โทรสาร/E-mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ ความชำนาญพิเศษ
15	เชียงใหม่	สมศักดิ์ ภู่วิภาคารวรรณ 2544	-มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การพัฒนารูปแบบการประเมินตาม สภาพเพื่อการประกันคุณภาพการ เรียนรู้ระเบียบวิธีวิจัยทางการศึกษา
16	เชียงใหม่	สุมาลี คุ่มชัยกุล 2544	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การประเมินหลักสูตรสาขาวิชาอนุบาล ศึกษา ระดับปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
17	เชียงใหม่	ศรีจันทร์ พูลทวี 2543	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การพัฒนางานฝ่ายพัฒนานักเรียน โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
18	เชียงใหม่	พดิน แดงจวง 2543	-มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อสร้าง ความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมในประเทศ APEC: กรณีศึกษาประเทศไทย
19	เชียงใหม่	แสนย์ สานสุลักษณ์ และคณะ 2543	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตร บัณฑิตศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
20	เชียงใหม่	ถนอมพร เลาหจรัสแสง 2543	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การวิเคราะห์ความต้องการและการ ทดสอบการใช้งานของเว็บไซต์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
21	เชียงใหม่	ฤตินันท์ สมุทรทัย 2543	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การสร้างแบบประเมินวิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิตกลุ่มสาขา วิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/หัวหน้า งานวิจัย/วิทยากร/ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/ โทรสาร/E-mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ ความชำนาญพิเศษ
22	เชียงใหม่	วีณา วโรตมะวิชัย 2543	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	สภาพแวดล้อมห้องเรียนและ ปฏิสัมพันธ์เพื่อการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ใน โรงเรียนประถมศึกษาอำเภอเมือง เชียงใหม่
23	เชียงใหม่	มณูญ สุติศา 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	ลักษณะที่พึงประสงค์สำหรับผู้สำเร็จ การศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชา อุตสาหกรรม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
24	เชียงใหม่	วลัยพร ศรีเชียงราย 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การติดตามผลบัณฑิตปริญญาโทของ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
25	เชียงใหม่	เสาวนิตย์ เจริญชัย 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต (สาขาวิชาอาชีวศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
26	เชียงใหม่	สุวรรณี นิมมานพิสุทธิ 2545	-มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตร- มหาบัณฑิต สาขาวิชาคณิตศาสตร์ศึกษา
27	เชียงใหม่	พัฒนา จันทนา และต่อพงศ์ วรรณวาทิ 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การประเมินการจัดการเรียนการสอน ตามโครงการสอนแบบจุลภาค ภาควิชามัธยมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
28	เชียงใหม่	พศิน แดงจวง 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	ปรัชญาและรูปแบบการจัดการเรียน การสอนระดับบัณฑิตศึกษาศา การศึกษานอกระบบใน สถาบันอุดมศึกษา

ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/หัวหน้า งานวิจัย/วิทยากร/ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/ โทรสาร/E-mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ ความชำนาญพิเศษ
29	เชียงใหม่	ปรีชา อินทรสมพันธ์ 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	สภาพ ปัญหาและแนวทางการจัด หลักสูตรและการสอนวิชางานช่าง พื้นฐานชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ใน โรงเรียนมัธยมศึกษา
30	เชียงใหม่	นพัต อัสภาภรณ์ 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนเพื่อ ปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอนวิชา งานบ้านนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
31	เชียงใหม่	ถนอมพร เลหาจรัสแสง และคณะ 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	รูปแบบการเรียนในระดับ บัณฑิตศึกษา สาขาวิชา เทคโนโลยีทางการศึกษาด้วย ระบบการศึกษาแบบกึ่งทางไกล
32	เชียงใหม่	สมโชติ อ่องสกุล และคณะ 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การสืบค้นหลักฐานทางการศึกษาใน ล้านนา: กรณีชุมชนช่างในเวียง เชียงใหม่: กรณีเครื่องเงินเครื่องเขิน
33	เชียงใหม่	นันทยา แสงสิน 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การศึกษาความสามารถในการเขียนย่อ ความภาษาอังกฤษและการเรียนรู้ด้วย ตนเองโดยใช้กิจกรรมการเขียนที่ใช้ ความรู้เป็นฐาน
34	เชียงใหม่	สุวรรณดี นิมมานพิสุทธิ์ และคณะ 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การประเมินหลักสูตรศึกษาศาสตร- มหาบัณฑิต สาขาวิชาคณิตศาสตร์ ศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
35	เชียงใหม่	อัญชลี ตนานนท์ และคณะ 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การประเมินผลการเรียนกิจกรรม คณิตศาสตร์โดยใช้อนุทินของ นักเรียน โรงเรียนสาธิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/หัวหน้า งานวิจัย/วิทยากร/ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/ โทรสาร/E-mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ ความชำนาญพิเศษ
36	เชียงใหม่	สมโชติ อ่องสกุล และคณะ 2545	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	การสืบค้นหลักฐานทางการศึกษาใน ด้านนา:กรณีเครื่องเงินและเครื่องเงิน.
34	เพชรบูรณ์	ดร. อนุวัฒน์ คุณแก้ว	คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏ เพชรบูรณ์ โทร (056) 711709 Fax - 056- 722217	- วิจัยการศึกษา - วิจัยในชั้นเรียน - การประกันคุณภาพการศึกษา - การวัดและประเมินผลการศึกษา - การวิเคราะห์ข้อมูลด้วย SPSS
35	เชียงใหม่	นายเกรียงไกร ไชยเมืองดี	159/26 หมู่บ้านอนุสาร วิลล่า ต. ป่าแดด ถ. เชียงใหม่-ฮอด อ. เมือง เชียงใหม่ 50100	โครงการส่งเสริมสุขภาพความ ต้องการพื้นฐานของโรงเรียนและ ชุมชน
36	เชียงใหม่	นายเกรียงไกร ไชยเมืองดี	159/26 หมู่บ้านอนุสาร วิลล่า ต. ป่าแดด ถ. เชียงใหม่-ฮอด อ. เมือง เชียงใหม่ 50100	โครงการโรงเรียนชุมชนเพื่อนเด็กเพื่อ ส่งเสริมสุขภาพพัฒนา สมรรถภาพ ด้านสังคม จิตวิทยาและการปรับตัว เด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์
37	เชียงใหม่	นายเกรียงไกร ไชยเมืองดี	159/26 หมู่บ้านอนุสาร วิลล่า ต. ป่าแดด ถ. เชียงใหม่-ฮอด อ. เมือง เชียงใหม่ 50100	โครงการประสานความร่วมมือเพื่อ สร้างศักยภาพของโรงเรียนในการ ป้องกันควบคุม โรคมาลาเรียโดยชุมชน
38	เชียงใหม่	ผศ.สมพงษ์ บุญเลิศ	12 ซ.9 ถ.สุขเกษม ม.3 ต. ป่าตัน อ.เมือง จ. เชียงใหม่ 50300 โทร.053-357362 , 01- 9513330 E-mail : sompong@nakomping.c mri.ac.th	โครงการการบูรณาการการจัด การศึกษาเพื่อท้องถิ่น : กรณีศึกษา การถ่ายภาพโฆษณาหนึ่งผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล สำหรับ นักศึกษา ปริญญาตรี สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/ หัวหน้างานวิจัย/วิทยากร/ผู้เชี่ยวชาญ พิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/ โทรสาร/E-mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ ความชำนาญพิเศษ
39	เชียงใหม่	รศ.สนิท สัตโยภาส	สำนักกิจการนักศึกษา สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ. เชียงใหม่ 50300 โทร. 01-6814799	โครงการบูรณาการการจัดการศึกษา เพื่อท้องถิ่น : กรณีศึกษาวิชาการสร้าง หนังสือสำหรับเด็ก สำหรับนักศึกษา ปริญญาตรี สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
40	เชียงใหม่	ผศ.เยี่ยมลักษณ์ อุดการ	คณะครุศาสตร์ สถาบัน ราชภัฏเชียงใหม่ ต. ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50300 โทร. 01-0203065	โครงการการพัฒนาศูนย์พัฒนาเด็ก เล็กด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยองค์กร ชุมชน ตำบลบ้านแหวน อำเภอหางดง จ.เชียงใหม่
41	เชียงใหม่	ชาญ ยอดละ	คณะวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี สถาบันราช ภัฏเชียงใหม่ ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50300 โทร. 01-7169805	โครงการ ศูนย์การบูรณาการการจัด การศึกษาเพื่อท้องถิ่นกรณีศึกษาวิชา เคมีสิ่งแวดล้อม ชุมชนบ้านแม่แลง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน สำหรับนักศึกษา ปริญญาตรี สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
42	เชียงใหม่	จุฑามาศ พันธุ์รงค์	คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50300 โทร. 09-2626919	โครงการ ศูนย์การบูรณาการการจัด การศึกษาเพื่อท้องถิ่นในการเพิ่ม ศักยภาพของเกษตรกรโดยการนำ วิธีการทางบัญชีเพื่อพัฒนาธุรกิจ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ 2542
44	กำแพงเพชร	ดร.เพ็ญพิศุทธิ์ ใจสนิท	สถาบันราชภัฏ กำแพงเพชร	เรื่อง รูปแบบการเรียนและความ คาดหวังของนักศึกษาที่มีต่อรูปแบบ การสอนในสถาบันราชภัฏเชิงราย ปี พ.ศ. : 2543
45	กำแพงเพชร	สำนักวิจัย สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร ปีที่ทำการวิจัย : 2539	สถาบันราชภัฏ กำแพงเพชร	ความต้องการในการศึกษาต่อใน ระดับอุดมศึกษาของนักเรียนชั้น มัธยมศึกษา ในจังหวัดกำแพงเพชร และตาก

48	กำแพงเพชร	ผศ.ดร.ทวนทอง เขาวงกตพิงศ์ ปีที่ทำการวิจัย : 2537	สถาบันราชภัฏ กำแพงเพชร	การศึกษาศรรณภาพด้านการสอน ของอาจารย์วิทยาลัยครูกำแพงเพชร
49	กำแพงเพชร	ผศ.รัชณี นิธากร ปีที่ทำการวิจัย : 2540	สำนักวิจัย สถาบันราช ภัฏกำแพงเพชร	การศึกษาสภาพความเป็นครูของครู อาจารย์เกษตรในโรงเรียน มัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ในจังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัด ใกล้เคียง
50	กำแพงเพชร	คณะกรรมการวิจัยมหาวิทยาลัยพุทธชิน ราช ปีที่ทำการวิจัย : 2535	กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ	การศึกษากายภาพของครูแม่แบบ ตามโครงการอบรมครูผู้สอน ในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการ ประถมศึกษาแห่งชาติ ปีงบประมาณ 2535
51	กำแพงเพชร	ผศ.ดร.สมชัย วงษ์นาคะ และคณะ ปีที่ทำการวิจัย : 2536	กรมฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ	การประเมินผล โครงการฝึกอบรม ครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 สังกัดสำนักงานคณะกรรมการ การศึกษา แห่งชาติ และสำนักงาน คณะกรรมการการศึกษาเอกชน ปีงบประมาณ 2536
52	กำแพงเพชร	ผศ.ปิ่นวดี ธนธานี ปีที่ทำการวิจัย : 2536	กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ	การติดตามผลบัณฑิตครูประจำการที่ สำเร็จการศึกษาหลักสูตรปริญญาตรี วิชาเอกการบริหารโรงเรียน ของ วิทยาลัยครูกำแพงเพชร
53	กำแพงเพชร	ผศ.ศรีรัตน์ เจริญกลิ่นจันทร์ ปีที่ทำการวิจัย : 2536	ศูนย์วิจัยและบริการ การศึกษา วิทยาลัยครู กำแพงเพชร	การศึกษารเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ ทางการเรียน ความคงทนในการ เรียนรู้ และความพึงพอใจในการ เรียนวิชาสารนิเทศเพื่อการศึกษา ค้นคว้าของนักศึกษาที่สอน โดยใ้ บทเรียนสำเร็จรูปกับการสอน ตามปกติ

ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/ หัวหน้างานวิจัย/วิทยากร/ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/ โทรสาร/ E-mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ความ ชำนาญพิเศษ
54	กำแพงเพชร	ผศ.ศรีรัตน์ เจริญถิ่นจันทร์ ปีที่ทำการวิจัย : 2536	ศูนย์วิจัยและบริการ การศึกษา วิทยาลัยครู กำแพงเพชร	การศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียน ความคงทนในการเรียนรู้ และความ พึงพอใจในการเรียนวิชาสารนิเทศ เพื่อ การศึกษาค้นคว้าของนักศึกษาที่สอน โดยใช้ บทเรียนสำเร็จรูปกับการสอนตามปกติ
55	ลำพูน	จักรพันธ์ เพียรพนัสลัก	123 ม.2 ต.ทาปลาดุก อ.แม่ทา จ.ลำพูน 51140 ที่ทำงาน 053- 507399 มือถือ 01-9606439	โครงการภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นโรงเรียน บ้านทาป่าสัก อ.แม่ทา จ.ลำพูน
56	ลำพูน	บารเมศ วรรณสัย	3/2 ม.5 ต.ริมปิง อ. เมือง จ.ลำพูน 51000 ที่ทำงาน 053-512185 มือถือ 01-3660883	โครงการการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของ เยาวชนเพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมของ อร ... องค์กรในชุมชนและ หน่วยงานของรัฐ
57	ลำพูน	สุชาดา คุณชมภู	98 ม.3 ต.ทาปลาดุก อ.แม่ทา จ.ลำพูน 51140 ที่ทำงาน 053-57408 มือถือ 06-1795743	โครงการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส ... ร่วมของโรงเรียนบ้านทาภู ต.ทาปลาดุก อ.แม่ทา จ.ลำพูน
58	ลำพูน	นิตยา เนตรศักดิ์เกษม	251 ม.11 ต.คันธง อ.เมือง จ.ลำพูน 51000 ที่ทำงาน 053-553077 มือถือ 01-7644613	โครงการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของ เยาวชนอย่างมีส่วนร่วมโรงเรียนศรีบัวบาน อ.เมือง จ.ลำพูน
59	ลำปาง	ผศ. ชูติมา เวทการ	คณะมนุษยศาสตร์ ฯ สถาบันราชภัฏลำปาง	การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นวิชาศิลปศึกษา เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โบราณวัตถุ สถาน วัดไหล่หิน

ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/ หัวหน้างานวิจัย/วิทยากร/ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/ โทรสาร/ E-mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ความ ชำนาญพิเศษ
	ลำปาง	ผศ. จำลอง คำบุญชู	คณะมนุษยศาสตร์ ฯ สถาบันราชภัฏลำปาง	กล่อ่งข้าวตำบลเมืองมาย อ. แจ้ห่ม จ. ลำปาง : บทบาทความร่วมมือระหว่าง โรงเรียนกับชุมชนในการอนุรักษ์ส่งเสริม และพัฒนากระบวนการผลิตกล่อ่งข้าว
61	เชียงใหม่	สนิท หาจตุรัส	-	ผู้นำในกระบวนการให้การศึกษาเรื่อง การ อนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของ ชุมชนบ้านวังน้ำหยาด อ. จอมทอง จ. เชียงใหม่
62	ลำปาง	นายอนุชาติ ยศปิ่น	คณะมนุษยศาสตร์ ฯ สถาบันราชภัฏลำปาง	การศึกษายุทธศาสตร์และความร่วมมือในก การศึกษาในชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต) และ โรงเรียน
63	ลำปาง	ผศ. ชุตินา เวทการ	คณะมนุษยศาสตร์ ฯ สถาบันราชภัฏลำปาง	กระบวนการเรียนรู้และการสืบทอดความรู้ ทางศิลปะของช่างพื้นบ้านในจังหวัดลำปาง
64	-	วรพจน์ พุ่มตระกูล	-	การจัดการองค์ความรู้ชุมชนในเรื่อง ทรัพยากรธรรมชาติ
65	-	ธีรศักดิ์ ชัยวิศิษฐ์	-	การพัฒนาหลักสูตรวิชาชีพอย่างมีส่วนร่วม สำหรับผู้ใหญ่ นอกโรงเรียน
66	น่าน	สิวิกา จรัสแสงเพชร	-	สาระทางการศึกษาในพิธีกรรมของชาว ภูเขาลำน้ำเขื่อน (เขื่อน) บ้านป่ากลาง อ. ปัว จ. น่าน
67	-	ประมาณ ตันจิกุล	-	กระบวนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้าน การศึกษาและการพัฒนาของชุมชนชนบท
68		นายนิติธร เทพเทวิน	-	ศักยภาพของชุมชนเมืองในการจัดการศึกษา นอกระบบ

ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/ หัวหน้างานวิจัย/วิทยาการ/ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/ โทรสาร/E-mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ความ ชำนาญพิเศษ
69	-	ขนิษฐา ศรีรัตน์	-	แหล่งความรู้กระบวนการจัดการแหล่ง ความรู้ในชุมชน
70	-	นิคม เหมะสุทธินันท์	-	บทบาทขององค์กรท้องถิ่นในการขยาย โอกาสทางการศึกษานอกระบบ
71	-	นางคุณิษฐ์ เหลี่ยมพันธุ์	-	การศึกษานอกระบบกับปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และนิเวศวิทยาในเขต ภาคเหนือ
72	เพชรบูรณ์	รศ.ดร.สำราญ มีแจ้ง	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร อ.เมือง จ.พิษณุโลก โทร. 0-5526-1169-70	การประเมินหลักสูตรระดับ บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยนเรศวร
73	-	นส. ลำเคื่อน นามเทพ	-	ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการศึกษา นอกระบบกับกระบวนการเรียนรู้ที่มีอยู่ ในท้องถิ่นภาคเหนือ
74	พิษณุโลก	รศ.เทียมจันทร์ พานิชย์ผลิน ไชย และ ผศ.วิมาลา ชโยคม	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร อ.เมือง จ.พิษณุโลก โทร. 0-5526-1169-70	โครงการศึกษาความต้องการ ในการพัฒนาความรู้ด้านการ ศึกษาของชุมชนในพื้นที่ การพัฒนา "สี่แยกอินโดจีน"
75	พิษณุโลก	ผศ.ดร.บุญญา เพียรสวรรค์	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร อ.เมือง จ.พิษณุโลก โทร. 0-5526-1169-70	โครงการสนับสนุนการนำเสนอ ผลงานทางวิชาการ
76	พิษณุโลก	ผศ.ดร.บุญญา เพียรสวรรค์	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร อ.เมือง จ.พิษณุโลก โทร. 0-5526-1169-70	โครงการสนับสนุนการวิจัยให้ กับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา

ที่	จังหวัด	ชื่อ-สกุล บุคลากร/หัวหน้าโครงการ/ หัวหน้างานวิจัย/วิทยากร/ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ	ที่อยู่/โทรศัพท์/ โทรสาร/E-mail address	ชื่อโครงการ/งานวิจัย/การสัมมนา/ความ ชำนาญพิเศษ
77	พิษณุโลก	ผศ.ดร.บุญญา เพียรสวรรค์	บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร อ.เมือง จ.พิษณุโลก โทร. 0-5526-1169-70	พัฒนาสื่อการเรียนการสอน
78	เชียงใหม่	ชัชวาล ทองดีเลิศ	โสตเขียนสืบสานภูมิ ปัญญาล้านนา	สนับสนุนให้ชาวบ้านให้ได้ใช้ภูมิปัญญา ในด้านต่าง ๆ โดย ส่งเสริมพ่อครูแม่ครูให้ สอนภูมิปัญญาแก่ผู้สนใจ
79	เชียงใหม่	สุชาดา จักรพิสูจรี	มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน	การศึกษาทางเลือก:ฐานข้อมูลการ วิเคราะห์
80	ก.ท.ม	สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิ ปัญญาและการศึกษาไทย	สำนักงานคณะ กรรมการการศึกษา แห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี	โครงการวิจัยและพัฒนาส่งเสริมภูมิปัญญา ไทยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ : ทำเนียบครูภูมิปัญญาไทยรุ่นหนึ่ง 30 เจริญ

บรรณานุกรม

- โกมล สนั่นก้อง ปาสองน้ำ คนสองวัฒนธรรม สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
สำนักงานภาค, 2547
- จ กฤษณมูรติ **ความรู้คือพันธนาการ** (Why knowledge does not free) มูลนิธิ
อันวิภังษา, 2545
- ชัยรัตน์ เจริญสินโอฬาร **วาทกรรมกับการพัฒนา** สำนักพิมพ์ วิชาฯ พิมพ์ครั้งที่ 3, 2545
- ดิช นิต (เขียน) สันติสุข โสภณสิริ (แปล) **คือเมฆสีขาวทางก้าวเก่า เล่ม 2 วรรณกรรมพุทธ
ประวัติ** ในทัศนะใหม่, 2514
- นิตี เอียวศรีวงศ์ **เก็บที่โล่งแถมรากหญ้า** โครงการต้นน้ำต้นชีวิต มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย:
มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน วิกฤตโลก วิกฤตไทย อะไรคือทางรอด (บทสนทนา มหาวิทยาลัย
เที่ยงคืน), ชุดความรู้เที่ยงคืนเล่มที่ 1: 2544
- พระ ธรรมปิฎก
หยาดเพชร หยาดธรรม **ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย** พิมพ์ครั้งที่ 3, 2542
- ปารุภกา **การศึกษากับการวิจัย เพื่ออนาคตของประเทศไทย** สำนักงานสนับสนุนการ
วิจัย, 2539
- เสนห์ จามริก **ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่สังคมไทย** สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย พิมพ์ครั้งที่
2, 2544
- “กระบวนการเป็นท้องถิ่นในยุคโลกาภิวัตน์” ใน **บทสนทนามหาวิทยาลัยเที่ยงคืน
วิกฤตโลก วิกฤตไทย อะไรคือทางรอด** มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน ชุดความรู้เที่ยงคืนเล่มที่
1:2544
- ส. ศิวรักษ์ **ปรัชญาการศึกษา ศาสตร์และศิลป์แห่งการปฏิรูปการเรียนรู้** สำนักพิมพ์
มูลนิธิเด็ก พิมพ์ครั้งที่ 2 ตุลาคม, 2545
- สีลาภรณ์ นาคทรรพ “**การศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืน**”ใน **การศึกษากับการวิจัย เพื่ออนาคตของ
ประเทศไทย** สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, 2539
- พรพีโล สัจฉิตเสรี “**สื่อการศึกษากับพัฒนาการศึกษา ใน “การศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืน”
การศึกษากับการวิจัย เพื่ออนาคตของประเทศไทย** สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, 2539

ชนิตา รักษ์พลเมืองและคณะ “สรุปการอภิปราย จะจัดการศึกษาและการวิจัยให้ส่งเสริมกัน
และ กันได้อย่างไร” ใน การศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืน ศึกษากับการวิจัย เพื่อ
อนาคตของ ประเทศไทย สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, 2539

สถาบันวิสิทธรรศน์ ผ่าทางตันปฏิรูปการศึกษา (เก็บความจากการประชุมสัมมนาเรื่อง การ
ปฏิรูป การศึกษา อะไรคือสาระที่สำคัญที่สุด โดยมูลนิธิภูมิปัญญา และสถาบันวิสิทธรรศน์
15 มิถุนายน 2544), 2545

เสรี พงศ์พิศ คืนสู่รากเหง้า เทียนวรรณ, 2529

อุทัย คุณเกษมและอรศรี งามวิทยาพงศ์ ระบบการศึกษากับชุมชน กรอบความคิดและการ
เสนอเพื่อการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2540

Tanabe, Shigeharu and Charks Keyes (eds) **Social memory and crises of
Modernity: Politics and Identity in Thailand and Louse**, London
Curzon, refer Certeau, 1984: 87)

Bourdieu, Pierre (1977 Outline Theory of Practice ,1972 Translated by R.Nice.
Cambrige: University Press, 1977)